

Часопис за духовни препород

Уместо увода
Догматика
Огледи из канонског и црквеног права
Уметност и историја
Духовни путокази
Библијска теологија
Духовни живот
Из старе црквене штампе
Актуелне теме
Међуцрквена хроника

Година девета / Призрен 2001 – Бр. 3 [35]

Година девета / Призрен 2001 – Бр. 3 [35]

Година девета / Призрен 2001 – Бр. 3 [35]

С благословом Његовог Преосвештенства
Епископа рашкопризренског др Артемија

Издаје: ЕПАРХИЈА РАШКОПРИЗРЕНСКА

Главни и одговорни уредник:
Војислав Јовичић

Уређивачки одбор:
епископ Атанасије (Ракића)
архимандрит Јован (Радошављевић)
пројојереј саврофор Милућин (Тимошијевић)
пројојереј Зоран Грујић
јеромонах Симеон (Виловски)
јеромонах Сава (Јањић)

Технички уредник:
Војислав Јовичић

Тираж: 1000 примерака

Часопис излази четири пута годишње.
Дозвољено је прештампавање чланака уз обавезно цитирање.

Адреса издавача: ЕПАРХИЈА РАШКОПРИЗРЕНСКА
38400 ПРИЗРЕН, тел. 029/25426

Компјутерска припрема АС, Београд
Штампа:

УМЕСТО УВОДА

22. септембар 2001. године
Грачаница

Господин Ханс Хекеруп
СПГС и шеф УНМИК-а

Приштина

Поштовани Господине Хекеруп,

Прошло је скоро две године од усвајања Програма о коегзистенцији и година и по од потписивања Споразума о разумевању, као и од доношења Уредбе 2000/45 о локалној самоуправи општина. Сва три документа српска заједница је са задовољством прихватила и ангажовала се на њиховој имплементацији. Уредба 2000/45 регулише веома важне односе у заштити права мањина на Косову од већинске етничке заједнице. Међутим, имплементација тих одредби Уредбе у пракси наилази на разне опструкције и неразумевања. Уредба се различито тумачи и спроводи, на жалост, и од стране неких општинских цивилних администратора. То је утицало да се Уредба делимично примењује, а у неким општинама те одредбе Уредбе уопште се не примењују. То има негативан утицај и ствара неповерење и отпор у српској заједници према неким органима УНМИК-а.

Овим желимо да укажемо само на нека питања:

1. Не примењује се или се лоше, погрешно примењује одредба Уредбе о формирању Комитета за заједнице. Комитет заједнице је најважнији заштитни механизам од прегласавања (мајоризације) већинске заједнице над мањинском. У Уредби је предвиђено да сас-

тав Комитета заједница мора бити већином од припадника мањина. Међутим, та одредба има и једну мањкавост. Преко других етничких заједница сада се поново српска заједница угрожава. То се чини тако, што на пример Комитет броји седам чланова, два члана су из етничке заједнице Албанаца, три из српске заједнице, један из турске и један из ромске заједнице. У пракси Турчин и Ром ће гласати на страни Албанаца, а Срби остају поново у мањини. Као што знате овде је сукоб углавном између Срба и Албанаца. Уредба има за циљ да заштити српску националну заједницу која је у мањини и која је угрожена. Албанци настоје да се тај заштитни механизам из Уредбе у пракси елиминише кроз садашњу правну регулативу. Дакле, Срби нису правно заштићени и да у таквим условима не виде сврху свог учешћа у структурама УНМИК-а. Зато, Српско национално веће Косова и Метохије предлаже да Ви посебним актом о примени Уредбе 2000/45 нађете модалитет како би Срби били заштићени од националне мајоризације Албанаца у структурама УНМИК-а.

2. Уредба 2000/45 је донета у духу програма о коегзистенцији и предвиђа формирање локалних административних канцеларија за заједнице на нивоу општина, чиме се омогућава да и Срби могу користити правне и друге услуге самоуправе. У неким општинама су локалне административне канцеларије отворене и добро функционишу. Међутим, у једном броју општина ни после годину и по дана од усвајања Уредбе канцеларије за заједнице нису отворене, а неки општински цивилни администратори и не мисле да имплементирају ту одредбу Уредбе 2000/45. Они се понашају као да их та одредба и захтеви вашег ауторитета УНМИК-а не обавезују (Косово Поље, Пећ). То уноси конфузију и нервозу у српској заједници. Поставља се питање, да ли је могуће да и у УНМИК-у има људи који опструирају своје одлуке. Зато, СИВ апелује на Вас господине Хекеруп да посебним упутством и својим ауторитетом утичете да се та одредба Уредбе 2000/45 што пре имплементира. Дакле, треба заштитити теорију о коегзистенцији пре интеграције; затим, потреба да се заштити буџет за мањине, одвојене здравствене, образовне и правосудне установе, као и запослене у њима.

3. Код партиципације Срба у општинска већа има посебних потешкоћа. Поред опструкција од снага бившег режима Слободана Милошевића, готово код свих општина наилазимо на опструкцију Албанаца око броја одборника Срба и око људи које српска заједница предлаже да их за одборнике именује СПГС. У неким општинама под притиском Албанаца општински цивилни администратори одбацују неке квалитетне људе које српска национална заједница предлаже за одборнике и сами предлажу неке, за српску заједницу неприхватљиве Србе (Ново Брдо). Ми сматрамо да кандидате за српске одборнике које именује СПГС треба да предлаже српска

национална заједница, а ако СПГС има примедбе на неког од кандидата, онда ће српска национална заједница размотрити примедбе и тражити друге кандидате, али не да Албанци предлажу Србе, јер Срби немају никаквог утицаја на избор Албанаца.

4. Скоро у свим општинама представници српске националне заједнице који су прихватили да партиципирају у општинским већима и које је именовао СПГС наилазе на прву препреку, а то је под чијом заставом ће полагати заклетву и радити у већу. У неким општинама одборници Албанци који чине већину прихватили су да се употребљава само застава ОУН. То је разумљиво и за српску заједницу прихватљиво. Међутим, у неким општинама поред заставе ОУН користи се и албанска, док српску заставу не признају. Такав случај је био у општини Пећ. Тамо је СПГС именовао двојицу Срба за одборнике. Њима је понуђено да полажу заклетву под заставом ОУН, али и под албанском. Српска застава од Албанаца није прихваћена. Један одборник Србин је одмах одбио да полаже заклетву под албанском заставом, а други не схватајући суштину положио је заклетву, али се касније и он повукао из већа. Тако у општини Пећ нико од Срба не партиципира. На овај проблем наишли су и именовани одборници Срба у општини Обилић. Због заставе седница скупштине је два пута прекинута. Све ово говори, господине Хекеруп, да је неопходно да Ви донесете посебно упутство о имплементацији Уредбе 2000/45, укључујући и употребу заставе. СНВ оцењује да је најбоље да то упутство донесете пре 17. новембра 2001. године.

5. С обзиром да се перманентно, грубо крше права мањина на Косову и Метохији од већинске етничке заједнице, СНВ сматра и апелује на Вас да донесете посебну уредбу о заштити права мањина на Косову и Метохији.

6. Наилазимо на различити однос цивилних администратора у општинама у имплементацији или неимплементацији регулатива које доноси СПГС и однос према одлукама виших ауторитета. СНВ сматра да би у интересу ефикасног и законитог рада требало донети неку регулативу која би чвршће обавезивала ниже ауторитете УНМИК-а да поштују регулативе и захтеве виших ауторитета.

7. С обзиром да је српска национална заједница крајње не заступљена у административним органима УНМИК-а, Веће Вас моли да Ви својим ауторитетом утичете да се један број експерата Срба прими на рад у свим департманима. Тиме би српској националној заједници омогућили и олакшали коришћење нужних услуга органа УНМИК-а и избегла дискриминација етнички већинске заједнице над припадницима српске заједнице.

Надамо се да ћете имати разумевања за ове наше предлоге и захтеве и учинити да се ови проблеми разреше.

С поштовањем,

СНВ Косова и Метохије

22. септембар 2001. године
Грачаница

Српско национално веће Косова и Метохије на својој Десетој седници одржаној 22. септембра 2001. године у конаку манастира Грачаница расправљало је о актуелној политичкој ситуацији на Косову и Метохији. Седницом је председавао председник Већа, Епископ Рашко-призренски Артемије. Седници је присуствовао и др Небојша Човић, потпредседник Владе Републике Србије и председник Државног координационог центра за Косово и Метохију. После свестране расправе Веће је усвојило следеће

САОПШТЕЊЕ

1. Српско национално веће најоштрије осуђује терористички напад на САД у Њујорку и Вашингтону.

Веће изражава дубоко жаљење за животе настрадалих невиних људи од напада терориста у Њујорку и Вашингтону.

Тероризам и терористичке акције у Њујорку и у Вашингтону као и свуда у свету, па и на нашим просторима, имају исте идеолошке корене. То још више упозорава цео демократски и цивилизовани свет да је тероризам велика опасност и да као такав намеће неопходну координирану и добро организовану међународну борбу против тога глобалног зла које све више прети човечанству.

2. Веће је саслушало и усвојило Извештај делегације СПЦ о посети САД који је поднео Епископ Рашко-призренски Артемије.

3. У вези са регистрацијом Веће је оценило да су се, упркос опструкцији појединаца или неких група и недовољном политичком маркетингу и медијском ангажману, Срби одазвали на регистрацију и да је регистрација на Косову и Метохији добро обављена. Међутим, Веће поново изражава жаљење и своје незадовољство што су прогнани и расељени Срби ван Косова и Метохије регистровани само као гласачи, а не као стални становници Косова и Метохије. У томе и лежи основни разлог што су се прогнани Срби само делимично одазвали на регистрацију.

Веће сматра да је у интересу СНЗ и државе да Влада СР Југославије и Републике Србије и Републике Црне Горе заједно са ОЕБС-ом предузму кораке да се у догледно време изврши цивилна регистрација српског и другог неалбанског становништва Косова и Метохије, који су протерани и сада привремено живе као расељена лица ван Косова и Метохије и тима отклоне садашњи пропуст.

4. Безбедност је и даље за српску заједницу проблем број један. Срби ван својих енклава немају слободу и право на живот, немају слободу кретања, немају право на рад и запошљавање. Без пратње КФОР-а и УНМИК полиције Срби немају слободан приступ ниједној локалној и другој јавној институцији у градовима на Косову и Метохији. Без обзира што међународна заједница ангажује не мали број својих снага на заштити Срба и неких других неалбанских заједница, на жалост, морамо констатовати да то ангажовање даје делимичне резултате. То је углавном превентивна заштита од евентуалних терористичких напада, али није и борба против терориста и тероризма. Албански екстремисти и терористи слободно живе и перманентно делују противу неалбанских етничких заједница. Зато деловања терориста и не јењава. Борба против тероризма на Косову и Метохији мора бити отворена, организована и ефикасна.

5. У жижи расправе на седници Већа био је повратак прогнаних Срба у своје домове на Косову и Метохији. После две године, сада се први пут организовано вратила група од 60–80 Срба у Осојан–Исток. Повратак Срба у Осојане је по Програму Заједничког комитета за повратак прогнаних Срба (УНМИК, КФОР, УНХЦР, ОЕБС, СНВ Косова и Метохије, СНВ Косовске Митровице и од пре неколико месеци). Тиме је и званично отпочео процес организованог повратка прогнаних Срба. Веће је оценило да је то само симболичан почетак. Међутим, Веће сматра да процес повратка треба убрзати и омасовити.

План за 2002. годину треба проширити на више локација, укључујући и градове. На питању повратка Срба треба укључити и активно ангажовати органе власти Републике Србије и СР Југославије.

6. Веће је истакло да је крајње време да се сазна истина о судбини киднапованих и несталих Срба од 1998. године, а нарочито од јуна 1999. године до данас. Учесници седнице захтевају да се сви фактори наше државе, представници СНЗ на Косову и Метохији и Црвени крст активније и одлучније ангажују и обезбеде да КФОР и УНМИК полиција кажу шта све знају о несталим и киднапованим Србима на Косову и Метохији. Одговор да они то не знају, није више убедљив ни за кога. Они су власт на Косову и Метохији и они то морају знати. У чијем је интересу да се то и даље таји?

7. Избори на Косову и Метохији 17. новембра су акутна тема о којој међународна заједница интензивно тражи одговор. СНВ је оценило да излазак Срба на изборе зависи у првом реду од међународне заједнице.

Ако међународна заједница створи и ради на стварању услова да Срби могу слободно да изађу на изборе (безбедност Срба, повратак прогнаних Срба, расветљавање судбина несталих и киднапованих Срба), и ако гарантује заштиту од националне мајоризације у институцијама, онда је лакше позвати Србе на изборе. Дакле, Србе не треба позивати и убеђивати да изађу на изборе, већ им треба обезбедити услове да изађу на изборе.

Ипак, одлуку о изласку или неизласку на изборе, Веће сматра, треба донети на нивоу Државе.

СНВ сматра да би било добро да се у вези избора потпише и документ о институционалној сарадњи између УНМИК-а и влада у Београду, да би се повратило поверење народа како према међународној заједници, тако и према актуелним властима у Београду.

8. Учесници у расправи на седници изразили су своје незадовољство и забринутост што се преспоро прилази и ради на изналажењу заједничких решења и заузимању јединствених ставова на нивоу Државе као што су: конкретна сарадња са међународном заједницом, питање образовања, питање локалне самоуправе у општинама, партиципација Срба у општинским већима и др. То су нека од битних питања преко којих се стварају услови за опстанак и повратак Срба на Косово и Метохију. Веће је изразило наду да ће Координациони центар својим ангажовањем дати одговор на сва та за сада још увек отворена питања.

22. септембар 2001.
Манастир Грачаница

Српско национално веће
Косова и Метохије

ДОГМАТИКА

ПОСТАЊЕ, СТВАРАЊЕ СВЕТА И ПРАРОДИТЕЉСКИ ГРЕХ

ЈЕВРЕЈСКИ ТЕКСТ

СЕПТУАГИНТА

1. У почетку¹ створи² Бог³ ⁴небеса⁵ и земљу

У почетку створи Бог небо и земљу.

¹ Именица *gē'shūyot* גִּשְׁיֹוֹת води порекло од именице *šā'ar* שָׂר שָׂר што значи *глава, врх, главни гео*. Као почетак може да означава почетак неког одређеног времена нпр. царства или одређене вредности, нпр. почетак мудрости. Са предлогом *ב* *bē* ова реч се користи искључиво у временском значењу (у почетку, најпре). Неки древни али и новији тумачи преводили су ову реч са *када* (тј. *Када је Бог створио небо и земљу...*). Септуагинта користи реч *ἀρχή* што у јелинском језику означава *почећак, порекло и први узрок али и моћ и власт*. За разлику од првих речи Еванђеља по Јовану где се каже да *У почећку беше Логос* *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος*, у овом случају (Пост. 1:1) реч почетак се не везује за глагол *εἶπεν*, који у Јн. 1:1 означава апсолутно постојање у вечности, већ са глаголом *ποίησεν* створити што показује да је реч о почетку времена. Дакле, у почетку времена, Бог створи небо и земљу.

² Глагол *בָּרָא* *baara* превасходно значи *створити, направити, нешто што раније није постојало*. И хришћански и јеврејски тумачи су ову реч видели у значењу довођења у биће и постојање што у одбацује свако тумачење да је Бог уобличио сву твар из унапред постојеће вечне природе која није Бог. Уз глагол *בָּרָא* *baara* **само Бог може бити субјекат** (јер само Он приводи у биће и ствара из ничега – *ex nihilo* – *ἐκ ὀυκ ὄντων*) што јој даје посебан теолошки значај, те означава творачки акт пар ецелленце. Зато се искључиво и употребљава за стварање универзума и природних феномена. Сви други глаголи који се користе за стварање могу имати за свој субјекат и Бога и човека и могу се користити у најразличитијим контекстима.

³ У јеврејском тексту употребљен је облик у множини *אֱלֹהִים* *'Elohim* док Септуагинта употребљава уобичајену реч Бог *θεός* у једнини. Хришћански тумачи су у множини Бога који ствара небо и земљу видели пре свега праобјаву тројичности, јер је реч употребљена у множини *'Elohim* повезана директно са глаголом *baara* *створити* који је у једнини. Тиме се на у самој првој реченици Светог Писма објављује Бог као Тројица у Јединици.

⁴ У јеврејском изворнику испред речи небо и земља стоји партикула *אֵת* *'et*. *'Et* је партикула која најчешће граматички означава директни објекат после прелазног глагола и обично се не преводи, јер нема сопственог значења. Иако је порекло ове речице непознато преовлађујуће мишљење међу хебраистима јесте да је она некада значила *суштиницу или, битије* (*essentia, substantia*) и да је у историјском развоју језика изгубила то значење те се користила већином као *nota accusativi* или

2. А земља беше пуста и празна⁶ и тама беше над лицем⁷ бездана, а Дух Божији лебдијаше⁸ над лицем вода. А земља *беше* невидива и неустројена⁹, и тама беше над безданом а Дух Божији ношаше се над водом.
3. Тада¹⁰ рече¹¹ Бог: Нека буде¹² светлост. И би светлост. И рече Бог: Нека буде светлост. И би светлост.

партикула којом се посебно наглашава реч уз коју се налази. По мишљењу неких јеврејских рабина ова реч у контексту првог стиха Постања означава пра-субстанцу и духовног и материјалног створеног света. Занимљиво је да се ова речница састоји од првог и последњег слова јеврејског алфабета (алеф и таф) што је тумаче навело на мишљење да обухвата целину и суштину свих ствари. По тим схватањима превод прве реченице би могао да гласи: *У њочейку Боџ сѣвори суйсѣианцу неба и суйсѣианцу земље*, где се под супстанцом мисли на својеврсну прима материја, тј. прасуштину од које су небо и земља касније били уобличени. Занимљиво је да је у најстаријим сиријским преводима Старог Завета са јеврејског усвојено управо овакво схватање, тј да је Бог у почетку створио *ESSE, caeli et ESSE terrae* (биће, супстанцу неба и супстанцу или биће земље). У јелинском преводу нема одговарајућег еквивалента овој речници.

⁶ НЕВ שָׁמַיִם Shamayim – небо, небеса (дуал именице схамех која се не употребљава у јединици). Ова јеврејска реч може означавати видљиво небо, ваздух (атмосферу) али и духовно небо (небеса) на којима обитавала Бог и анђели; У Старом завету постоји и посебно име за духовни свет שְׁמַיִם הַשְּׁמַיִם shme'ey hashamayim – *небеса небеса* (уп. 5Мoj, 10:14; 1Цар (3Цар) 8:27; 2Днев. 2:6; 2Днев. 6:18; Неем. 9:6; Пс. 68:33).

⁷ НЕВ וְהוּא וָאֵינָהּ וְהוּא wəhuw wa'əinhə wəhuw – *јусѣиа (или без облика) и јпразна*. Ове речи су непознате етимологије и обично се преводе на овај или сличан начин у већини важнијих превода: рус. *безвидна и пуста*, KJV *without form, and void*, VUL *inanis et vacua*, немачки: *wüst und leer*. По свему судећи Септуагинтин превод је најпрецизнији: *ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος*. У Премудрости Соломоновој 11:17 спомиње се рука Господња κτίσασα τὸν κόσμον ἐξ ἀόρατου ὕληφ (која је создала свет (козмос) из безобличне материје, LXX).

⁸ НЕВ עַל־פְּנֵי 'al pəney – *над лицем (јовришином)*. Ова фраза која се јавља у Старом завету 129 пута се у Септуагинтином преводу већином преводи ἐπὶ προσώπου ὕδατος, τῆς γῆς – тј. *над лицем воде, земље* (уп. Ам. 5:8, Ос. 10:7). Реч је о карактеристичном јеврејском изразу који су преводиоци на јелински већином преносили дословно, осим у првим стиховима књиге Постања. У Вулгати се ово место преводи супер фацием док се у неким савременим преводима само користи предлог *над*.

⁹ НЕВ מְרַחֵף מֵרַחֵף mərachefet – глагол пиел партицип ж.р. јед abs. лебдећи, треперећи (као птица над јајима уп. 4Мoj, 32:11) досл. *и Дух Божији јпрейерећи над водом*; LXX ἐπηρεέρετο – *ношаше се*. И овде имамо врло прецизан јелински израз који покрива значење јеврејске речи.

¹⁰ LXX ἀόρατος што долази од негације и речи ὄρασις, εως која не значи само виђење (нечега) већ и изглед нпр у Отк. 4:3 по изгледу сличан камену јаспису ομοιος ὀράσει λίθου ἰάσπιδι. Према томе овде је примарно значење да земља није имала изгледа, вида, облика, а не да је била невидљива. Придев ἀκατασκεύαστος значи неуређен, неопремљен, неустројен.

¹¹ Везник וַיֹּאמֶר wəyomer – *и рече, онда рече*. Глагол אָמַר поред рећи (изговорити, наредити) може да значи *и јомислијти* (у срцу), *зажелејти*, *намеријти* (Whittaker Revised Hebrew Dictionary, TWOT)

¹² НЕВ וַיְהִי וְהָיָה wəhijy 'owr – *нека буде (јосѣиане) свейлосѣи*. Глагол הָיָה хайаах дословно значи *бијти или јосѣијајти* али исто тако и *јосѣијти, десѣијти се*. Занимљиво

4. И виде Бог светлост да је добра ¹³ и раздвоји Бог између светлости и између таме ¹⁴ .	И виде Бог светлост да је добра и раздвоји Бог између светлости и између таме.
5. И прозва ¹⁵ Бог светлост Дан, а таму прозва Ноћ. И би вече и би јутро, дан један ¹⁶ .	И прозва Бог светлост Дан, а таму прозва Ноћ. И би вече и би јутро, дан један.

во је да се у јеврејском језику овај глагол врло **ретко** користи за изражавање постојања бића или предмета и у готово свим случајевима где је Септуагинта употребила за ту сврху за ту сврху уобичајени јелински глагол εἶμι, (јесам, бити) у различитим временским облицима у јеврејском тексту глагола напросто нема. У тааквим случајевима у јеврејском изворнику је употребљена једноставно *номинална реченица*, тј. реченица у којој недостаје глагол или копула (нпр. Ја (сам) Господ, твој Бог; или земља (је) добра). Готово потпуно одуство глагола הָאֵרָאֵה као глагола у значењу статичког постојања навела је многе хебрансте на мишљење да се овај глагол носи пре свега динамички аспект значења (*יֹסִיפֵינִי, десипи се*) и да је статичко мишљење у суштини страно јеврејском језичком духу. Глагол הָאֵרָאֵה се дакле овде користи са јасним динамичким значењем.

Иако је уобичајени превод w^ahūy 'owr у коме имамо јусивни облик глагола הָאֵרָאֵה: *Нека буде светлост*, важно је поново рећи да глагол הָאֵרָאֵה пре свега значи *יֹסִיפֵינִי, насипајини* има динамичко значење, а не толико статично значење *בייתי, יֹסִיפֵינִי*. Зато без разлога преводиоци Септуагинте овде нису овај облик превели за γενηθήτω јер глагол γενωμαι заиста примарно значи постати, доћи у постојање. У противном би био коришћен глагол εἶμι, (у императиву εἶτω), а у јеврејском הָאֵרָאֵה (као у Пост 1:6). На пример јелински превод прави овде јасну разлику и у стиху 1:3 користи глагол γίνομαι, а у 1:6 глагол εἶμι (уп. γενηθήτω φῶς и εἶτω διαχωρίζον). На пример, словенски превод рађен на основу јелинског текста не прави овде разлику и у оба случаја имамо **ДА ВЪДЕТЬ**. Зато би алтернативни и много прецизнији превод Y^ahūy 'owr (γενηθήτω φῶς) био би: *Нека йосипане свейлосѣи*. Од свих новијих превода немачки превод изгледа да је најпрецизнији јер користи глагол **werden** (постати, бити), а не **sein** (бити, постојати) - **Es werde Licht! Und es wurde Licht**. Руски синодски превод даје следећу варијанту – *Да будет свет. И стал свет*. Поређења ради наводимо словенски и латински превод: **ДА ВЪДЕТЬ СВѢТЪ. И ВИСТЪ СВѢТЪ, fiat lux et facta est lux**. Ипак имајући у виду да израз **нека буде ... и би** у савременом српском језику има готово исто значење као **нека постане...и поста..**

¹³ НЕВ טוֹב towv – добар, пријатан (за око); LXX καλός – добар, леп

¹⁴ НЕВ בֵּין הָאֵרָאֵה וּבֵין הַחֹשֶׁק begyn haa'owr uwbegyn hachqshak – (из)међу светлости и (из)међу таме; LXX ἀνά μέσον τοῦ φωτός καὶ ἀνά μέσον τοῦ σκότους – између светлости и између таме (LXX преузима дословно јев. облик)

¹⁵ НЕВ глагол כָּרָא k'raa' пре свега означава у свом корену прозивање (некога или нечега) јаким гласом. Предлог ל' означава да је именица која следи у дативу што даје слику Бога који „гласно“ прозива светлост – Дан, а таму – Ноћ. Управо зато је глагол прозвати бољи за ово место од назвати јер садржи у себи асоцијацију на гласно прозивање, а не тек само на давање имена, тј. називање (некога или нечег). Дословно јеврејски текст би гласио *И назва Боџ свейлосѣи (име) Дан*, јер након глагола назвати следи партикула која означава именицу у дативу.

¹⁶ НЕВ יוֹמַי אֶחָאֵד yowm 'echaad – дан један; LXX ἡμέρα μία – дан један, VUL dies unus (не дан *ipso*). Иначе именица יוֹמַי (yowm) значи не само дан, већ може да означава неодређени временски период или годину.

6. Затим рече Бог: Нека буде свод¹⁷ посред вода¹⁸ и нека раздваја¹⁹ између вода и вода. И рече Бог: Нека буде свод посред воде и нека раздваја између воде и воде. И би тако.²⁰
7. И начини²¹ Бог свод, и развоји²² између вода које (беху) испод свода и између вода које (беху) изнад свода.²³ И би тако. И начини²⁴ Бог свод, и развоји Бог између воде која (беше) испод свода и између воде која (беше) изнад свода

¹⁷ НЕВ גַּאֲרִיא' gaarjya' – пространство, eng. expanse, равна површина, (небески) свод (Јевреји су веровали да је небо чврст свод који задржава воде које су изнад њега; LXX στερέωμα – чврсто тело, тврдина, чврстина (Liddel Scott); VUL firmamentum; РСП **твердь**. По своду касније лете птице (Пост. 1:21), он је светао (Дан. 12:3).

¹⁸ Нека буде свод посред **вода** (множ. מַמְיָיִם; hamaayim) и да (нека) раставља (раздваја) **воде** од **вода**; VUL fiat firmamentum in medio aquarum et dividat aquas ab aquis (pl.).

¹⁹ НЕВ מַבְדִּיל וַיְהִי w^ayhij mavdiyil (глагол у јусиву иза кога следи партицип) је сасвим дословно преведено у Септуагинти као καὶ ἔστω διαχωρίζων (са партиципом презента актива) – **ДА БУДЕТ РАЪЛЪЧАЮЩИ** – и нека раздваја...

²⁰ LXX на крају стиха додаје καὶ ἐγένετο οὕτως – и би *тако*. Овог завршетка нема у НЕВ или VUL. Изоставља га и РСП који углавном следи јеврејски текст. Исти завршетак у НЕВ се јавља у следећем стиху док га LXX изоставља.

²¹ НЕВ עָשָׂה 'aasaah – (на)чинити *нешито*, *направити*, *уобличити* *нешито* (од постојеће твари). Између глагола baaraa' (стих 1) и 'aasaah постоји важна разлика. Док први значи *привести* *нешито* у *биће* (створити из ничег) други значи *начинити* *нешито* од *посвојене материје*. Док субјект првог глагола може бити само Бог, субјекат другог глагола може бити и Бог и човек. LXX не прави разлику и у оба случаја стоји глагол ποιέω, док VUL користи два глагола **creo, are** (створити) и **facio, ere** (на)чинити нешто. Слично и РСТ (**В начале сотворил Бог - И создал Бог твердь**). У српском се такође може направити разлика (**створити** – **начинити**) која је од теолошког значаја јер одваја стварање у почетку од обликовања створене материје у каснијим фазама стварања света).

²² ХЕБ בָּרַדַּל baadal - hiphil waw consec imperfekta 3. лица једине - развоји

²³ LXX дословно преводи јеврејску конструкцију са изузетком што јеврејски за воду и даље користи **множину** (воде): καὶ διεχώρισεν ὁ θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερέωματος καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερέωματος; VUL divisitque aquas quae erant sub firmamento ab his quae erant super firmamentum et factum est ita.

²⁴ Глагол ποιέιν не значи само створити (у смислу привођења у *биће*) већ направити, произвести, начинити. У јеврејском међутим постоји више глагола са специфичним нијансама значења. У преводима јеврејског Старог Завета на јелински језик након Септуагинте занимљиво је да је Акила у 2 веку пос.Христа покушавао да нађе еквиваленте различитих јеврејских глагола за стварање. Тако је за глагол baaraa' (створити из ничега) употребио глагол κτίζειν, а за глагол 'aasaah ποιέιν. Као што смо већ рекли глагол ποιέιν је врло широког значења и управо зато су га Седамдесеторица универзално користили. У нашем преводу јеврејског текста на српски – стварање у смислу привођења у *биће* преводимо глаголом *стварати*, а прављење нових ствари од већ створене материје глаголима (*начинити*, *направити*). Будући да значење глагола ποιέιν није фиксно и уско и у преводу јелинског текста могуће је користити сличне варијанте.

8. И прозва Бог свод небо²⁵. И би вече и би јутро, дан други. И прозва Бог свод небо. И виде Бог да је добро. И би вече и би јутро, дан други.
9. Онда рече Бог: Нека се сабере у воде²⁶ испод неба на место²⁷ једно и нека се појави²⁸ копно²⁹. И би тако. И рече Бог: Нека се сабере вода што је под небом у сабрање једно, и нека се појави копно. И би тако. И сабра се вода под небом у сабрања своја, и појави се копно.
10. И прозва Бог копно земљом, а сабрања водена прозва морима. И виде Бог да је добро. И прозва Бог копно земљом, а сабрања водена³⁰ прозва морима. И виде Бог да је добро.
11. Тада рече Бог: нека исклија земља траву: биље што носи³¹ семе, дрво³² плодовито које прави плод по роду, коме је семе његово у њему, на земљи. И би тако³³. И рече Бог: Нека исклија³⁴ земља биље травно, што сеје семе³⁵ по роду и по подобију, и дрво плодовито које прави плод, коме је семе његово у њему, по роду³⁶ на земљи. И би тако.

²⁵ НЕВ שָׁמַיִם Shamayim – небо (множ.) небеса (види фусноту за Пост. 1:1). Овде се искључиво мисли на физичко, видљиво небо иако јев. изворник и овде употребљава множину. Савремени енглески преводи праве разлику између неба у 1. и 7. стиху (heavens, heaven) што није случај у LXX (οὐρανός), VUL (caelum) или РСП (небо). У српском је могуће направити ову разлику (небеса, небо). У јелинском језику додуше постоји облик οἱ οὐρανοὶ - небеса (нпр. Еф. 1:10). Апостол Павле је био узнесен до трећег неба што показује да постоји више небеских сфера.

²⁶ Јев. текст и даља користи множину (*нека се саберу воде ишшо су...*) док LXX користи једнину συναχθήτω τὸ ὕδωρ.

²⁷ НЕВ מַקְוָה maqṳwm – место, положај, тачка, област, лат. локус; LXX ову јеврејску реч преводи као συναγωγή - збориште, сабрање, сабиралиште, синагога.

²⁸ У јеврејском стоји јусив (нека се појави, w^ateeraa'eh) што је на јелински преведено императивом аориста пасива ὀφθήτω.

²⁹ НЕВ יַבָּשָׁה yabaashaah – *копно, (сува) земља*; LXX ξηρά - суша (супротно од влага), сува земља, копно.

³⁰ LXX τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων – сабрања водена, досл. водени системи (συστήματα долази од συστήνω – сабрати у целину, кохерентну структуру).

³¹ НЕВ זָרָע zaara' – hiphil партицип *носиши, производиши семе*. Септуагинта овај облик преводи партиципом презента σπείρων иако се овај глагол значи сејати само када је у qal корену, а овде је у hiphil-У, и преводи се: **које носи семе**.

³² НЕВ עֵץ 'ets – дрво, стабла, шума. Ова именица означава како појединачно дрво (стабло) тако и више стабала и целу шуму.

³³ НЕВ וַיְהִי־כֵן way^ahiy-kheen – дословно значи и би (постаде) тако (право, како треба). Глагол הָיָא haayaah дословно значи *биши или йосиојатиши* али исто тако и *посијатиши, гесиши се*.

³⁴ LXX βλαστήσάτω – имп.аориста актива од βλαστάνω – проклијати, израсти из земље, процветати, пустити пупољке (лишће), произрасти.

³⁵ LXX σπείρων σπέρμα – што сеје (даје, носи) семе

³⁶ Codex Alexandrinus: καὶ καθ' ὁμοίωσιν – и по подобију

12. И изведе земља младу траву, биље³⁷ што носи семе по свом роду и дрво плодовито³⁸ које прави плод³⁹, коме је семе његово у њему, по свом роду. И виде Бог да је добро.
13. И би вече и би јутро, дан трећи.
14. И рече Бог: Нека буду⁴¹ светила на своду небеском да раздвајају⁴² између дана и између ноћи, и да буду⁴³ за зна-
- И изнесе⁴⁰ земља биље травно, које сеје семе по роду и по подобију, и дрво плодовито које прави плод, коме је семе његово у њему, по роду на земљи. И виде Бог да је добро.
- И би вече и би јутро, дан трећи.
- И рече Бог: Нека буду светила на своду небеском за осветљење земље⁴⁴, да раздвајају између дана и (између) но-

³⁷ НЕВ עֵשֶׂב וְיֵצֶבֶת deshe' `eeseb. Септуагинта ове две речи види као један израз βοτάνη χόρτου (χόρτος може да значи врт, пашњак, младо зелено биље на пашњаку. У Мт. 13:26 стоји: када изниче усјев, а βοτάνη је младо зелено биље, трава). У јеврејском ове две именице не стоје у односу конструкт-апсолут (нису међузависне да би се превеле као што је то учинила Септуагинта). Да је тако друга реч би се могла превести генитивом. Преводи варирају у разним језицима: хрв. зелена трава, слов. **БЪЛІЕ ТРАВНОЕ**, KJV grass, the herb, NAB vegetation: every kind of plant. Што се тиче превода βοτάνη χόρτου можемо се ослонити на словенски превод. У сваком случају реч је о младој, зеленој вегетацији (трави и биљкама које расту на пашњацима и ливадама).

³⁸ НЕВ עֵץ פְּרִי עֵץ 'eets p'riy – дрво плодовито (плодоносно). Именица плод је у абсолату ток је дрво у status constructus-у. Зато је у Септуагинти нађен сасвим прецизан еквивалент ξύλον κάρπιον.

³⁹ Изрази које сеје семе и које твори плод су у јеврејском језику у партиципу што је пренесено у Септуагинтином преводу облицима σπεῖρον σπέρμα и ποιοῦν καρπὸν (сѣюще сѣма, твораще плодъ). У српском језику у оба случаја морамо да употребимо односну реченицу.

⁴⁰ LXX ἐξήνεγκεν – индик.аорист. актива 3.л.ј. од ἐκφέρω – изнети, извести. НЕВ יאַטסאַ yaatsaa' – изаћи, изнети, извести.

⁴¹ НЕВ יִהְיֶה y'hiy – qal имперфекат 3. л. једине мушког род, јусив – нека буде. Иако би се очекивало да овај облик буде у множини 3. л. ипак је у једнини. У јеврејском језику је карактеристично да овај глагол стоји у 3. л. једине без обзира на субјекат.

⁴² НЕВ לְהַבְדִּיל l'habdiyl – досл. за раздвајајући. У јелинском тексту имамо потпуно прецизан превод τοῦ διαχωρίζειν, слов. **РАЗЛЪЧАТИ**. У јеврејском, наиме, имамо односни предлог и глагол у hiphil инфинитиву (раздвајајући), досл. за раздвајајући што на наш језик са оба језика преводимо - *га раздваја*.

⁴³ Овде је глагол הָאָאָאָה haayaah (бити постати) у облику waw consecutivum perfecti. Наиме када се означавају будући догађаји реченица почиње имперфектом (несвршеном радњом, у било ком начину, јусиву, императиву, волунтативу), а остали глаголи долазе у конзекутивном перфекту (који носи свршено значење) са копулом њ испред која се не преводи као и већ као: и онда, и тада, да би и сл означавајући последицу. У Септуагинти се овај облик глагола haayaah - w^ahaayuw редовно у СЗ тексту преводи као καὶ ἔστω(σαν) tj. у императиву презента актива. У словенском преводу се преводи као **ДА БЪДЪТЪ**.

⁴⁴ LXX εἰς φαῖσιν τῆς γῆς – за осветљење земље. Ове речи не налазимо у јеврејском тексту и видимо да се ово понавља у следећем стиху (И нека буду за осветљење на своду небеском, да светле по земљи ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς (или да се види по земљи). Словенски преводилац је именицу φαῖσιν вероватно протумачио као инфинитивни облик φαῖσσι, па даје превод **УСВѢЩАТИ**.

- мења и за празнике и за дане и године.
15. Да буду за осветљење на своду небеском да обасјавају земљу⁴⁹. И би тако.
16. И начини⁵² Бог ⁵³два светила велика, светило велико за уп-
- ћи⁴⁵, да буду⁴⁶ за знамења⁴⁷ и за времена⁴⁸ и за дане и за године;
- Да буду⁵⁰ за осветљење на своду небеском да обасјавају⁵¹ земљу. И би тако.
- И начини Бог два светила велика, светило велико за упра-

⁴⁵ LXX τοῦ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τῆς ἡμέρας καὶ ἀνὰ μέσον τῆς νυκτός. Септуагинта и овде следи истоветну јеврејску конструкцију.

⁴⁶ LXX καὶ ἕστωσαν εἰς σημεῖα – **ДА БУДУТЪ ВЪ ЗНАМЕНІА**. Овде имамо облик императива презентива глагола εἶμι (3. л. множ) којим су Седамдесеторица врло доследно преводили јеврејски облик хаајаах (бити постати) у њањ цонсекутивум перфекти, као што смо то већ напоменули. Потребно је направити разлику између облика императива аориста (као што је облик γενηθήτωσαν, имп. аорист. пасива 3. л. множ) и овог облика ἕστωσαν (имп. презентива). Први облик се користи за превођење јусивних јеврејских облика њањ консекутивног перфекта (нека буде), а императив презентива за превод њањ консекутивног перфекта (да буду). О овој разлици Седамдесеторица су водили рачуна у целом тексту свога превода. У словенском језику оба облика су превођена **ДА БУДУТЪ**. Према томе при крају 14. стиха нећемо превести *и нека буду*, већ *да буду* (чиме се означава последична радња).

⁴⁷ У Ис. 8:18 се каже: καὶ ἔσται εἰς σημεῖα καὶ τέρατα – да буду за знамења и чудеса... Реч знак (знамење) и у новозаветном јелинском језику се користи у значењу чудесног догађаја, знамења неког будућег догађаја. Тако је дуга била знак савеза са Богом (уп. Пост. 9:12-13). Исту је улогу имало и обрезање Пост. 17:11. У Христово време фарисеји су често тражили знак, посебно знак са неба што објашњава значење речи **וַיֵּשׁׁ** 'owth (знак, знамење) у Пост. 1:14. Реч је дакле о чудесним знацима која се манифестују преко небеских тела (знак са неба). Зато користимо израз чудесна знамења, јер није реч о неком обичном знаку или символу.

⁴⁸ LXX εἰς καιροὺς – (досл.) за времена; καιρός – време (мера времена), временски период, временска доб. Неки тумачи мисле да се у овом контексту мисли на годишња доба (зима, пролеће, лето и јесен). НЕВ даје више специфично значење **וַיֵּשׁׁ** moed – утврђено време, празник, сабор, празнично време, према томе **וַיֵּשׁׁ** uwlmo'adip би се могло превести по неким тумачима - *за утврђивање тачног времена празника* (по сунчевом или месечевом календару).

⁴⁹ НЕВ **וַיֵּשׁׁ** w'haayuw lim'owrot – да буду за осветљење. Овде опет имамо waw consecutivum perfecti глагола хаајаах (бити постати) и зато овај исказ не преводимо јусивом (нека буду). РСТ *и да буду* они *светильниками*; LXX καὶ ἕστωσαν εἰς φαῦσιν – и нека буду за осветљење; VUL *ut luceant* – да светле

⁵⁰ Јелински превод је и овде доследан свом принципу - καὶ ἕστωσαν εἰς φαῦσιν и не користи се императив аориста актива (нека буду), већ императив презентива актива (слов. **ДА БУДУТЪ ВЪ ПРОСВЕЩЕНИЕ**). Уосталом ова реченица не стоји самостално и наставља се на мисао из претходног стиха, па према томе не представља посебну наредбу Нека буду (постану) што би се изразило са генхлх.тњсан.

⁵¹ LXX ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς – **И КЪ СВЕТИТИ ПО ЗЕМЛИ**. Овим се обликом преноси јеврејски hiphil инфинитив облик глагола **וַיֵּשׁׁ** 'оњр који заједно са предлогом гласи l'haa'iyg (досл. да светлити).

⁵² НЕВ **וַיֵּשׁׁ** 'aasaah – (на)чинити нешто, уобличити нешто од постојеће твари. Дакле, судећи по језику јеврејског изворника небеска тела нису створена одједном каква јесу, већ од постојеће материје која је на почетку приведена из ништавила у биће.

⁵³ НЕВ 'et- sh'neey, LXX τοὺς δύο φωστῆρας – (та) два светила. Овде имамо одређени члан који је директно пренесен као еквивалент јеврејске партикуле **וַיֵּשׁׁ** 'eth

рављање⁵⁴ даном и светило мање за управљање ноћу, и звезде. 17. И постави их Бог на своду небеском да обасјавају⁵⁶ земљу. 18. И да управљају даном и ноћи и раздвајају⁵⁷ између светлости и између таме. И виде Бог да је добро. 19. И би вече и би јутро, дан четврти.	вљање⁵⁵ даном и светило мање за управљање ноћу, и звезде. И постави их Бог на своду небеском да обасјавају земљу, И да владају даном и ноћи и раздвајају између светлости и између таме⁵⁸. И виде Бог да је добро. И би вече и би јутро, дан четврти.

која означава акузатив и не преводи се. Некада је ова речица имала емфатично значење показне заменице, што се понегде и може пренети. Седамдесеторица врло доследно партикулу eetx преносе у јелински као одређени члан. Иначе јеврејска партикула eetx не означава само акузатив именице која јој следи већ и субјекат у реченицама са непрелазним и пасивним глаголима.

⁵⁴ НЕВ מְשַׁלַּח, memshalah – управљање, владање; (жен. рода, једнина).

⁵⁵ LXX εἰς ἀρχάς – за управитеље. Именица ἀρχή има два основна значења 1. почетак (начало, порекло, први узрок, први елемент, крај (конопца, платна) и сл. и 2. власт, служба, управа. Именица у множини αἱ ἀρχαί се још код Тукидида користи за управитеља, магистрата. Словенски превод израз εἰς ἀρχάς овде дословно преводи **вѣ начала**... што је код неких протумачено као *за њочейак* (ноћи или дана). У јеврејском изворнику имамо именицу מְשַׁלַּח, мемсхалах – управљање, владање пред којом стоји односна партикула ל (дакле, *за ујрављање*) и јелински превод је доследан и прецизан превод јеврејског идиома, па је уместо глагола у инфинитивном облику ἀρχεῖν нађено решење са именицом ἀρχη - εἰς ἀρχάς. У чувеном рукопису познатом као Codex Alexandrinus, међутим, постоји извештај додатак у 14. стиху ...καὶ ἀρχεῖν ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός (да управљају даном и ноћу). Из овога се види да је управо прави смисао израза εἰς ἀρχάς у 16. стиху *за ујрављање, а не за њочейке*. Уосталом то је смисао који се касније налази у стиху 18. καὶ ἀρχεῖν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός.

⁵⁶ У јеврејском је овде инфинитивна конструкција (да (за) обасјавати), LXX ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς, **ІАКВ СВѢТИТИ НА ЗЕМЛЮ**.

⁵⁷ Опет у јеврејском тексту имамо hiphil инфинитивни облик (да (за) раздвајати) што LXX преводи инфинитивом презентива διαχωρίζειν, слов. **разлѣчати**.

⁵⁸ LXX διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τοῦ φωτός καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους, VUL et dividerent lucem ac tenebras.

20. Затим рече Бог: Нека узавру⁵⁹ воде вревом⁶⁰ живих створења⁶¹ и нека се птице⁶² разлете⁶³ над земљом, по пространству небеског свода.

И рече Бог: Нека изведу⁶⁴ воде гмизавце*⁶⁵ душа живих⁶⁶, и птице што лете над земљом по своду небеском. И би тако.
*мале живоїиње иїио гмижу, иузе, иливају (убудуће ће се и даље колективно означаваїи као гмизавцима)

⁵⁹ НЕВ שָׂרַץ shaarats – произвести, ројити (се), (ус)кипети, (про)врети, прокључати, узаврети, јатити се, (овде у имперфекту, тј несвршеној радњи, јусивног значења); LXX даје превод ἐξαχχέτω τὰ ὕδατα – нека изведу воде што није одговарајући превод јеврејске речи која даје слику вреве, јата живих створења која су по Божијој заповести испунила воде (уп. Пс. 105:30). Међутим имајући у виду савремена научна сазнања Септуагинтин текст је и те како прецизан, јер су се гмизавци и птице развиле од морских створења у еволутивном развоју живих створења, тако да су воде заиста извеле гмизавце и птице.

Овај глагол се у СЗ тексту јавља 14 пута и само у Qal облику. Сиријски когнат има значење (пузити, гмизати), а етиопски (израсти). Глагол remes му је донекле синониман и често се користе један уместо другога, али ипак постоји јасна разлика: схааратс посматра иста створења као милеће, ројеће мноштво, док их ремес више гледа као масу која гмиже, пузи и увија се.)

Основна идеја корена може се видети у следећа три примера:

- а. Исход 8:3 Река ће узврети жабама (W^sshaarats, ἐξερύξεται, **изр҃гнѣтъ рѣка жабѣи**)
- б. Пс. 104(105):30 Њихова земља је проврвела жабама (Shaarats, ἐξήρψεν ἡ γῆ αὐτῶν βατράχους **воскипѣ земља ихѣ жабамаи, ироизведе земља њихова жабе** (еп. Атанас.) Према тој логици најпрецизнији превод облика схаратс у Пост. 1:20 био би Εξερηψέτω или на словенском **да воскипѣтъ водѣи**.
- в. Исход 1:7 где се каже: Деца Израиља беху плодна и порастоше обилно (разројише се, W^sshaarats, ἠύξηθησαν, **воьрастоша и оумножишасѧ**) и умножише се.
- г. Код пророка Језекиља (Јез. 47:9) глагол схаратс у имперфекту је преведен јелинским глаголом ἐκζεω: καὶ ἔσται πᾶσα ψυχὴ τῶν ζῴων τῶν ἐκζεόντων и ту имамо много прецизнији превод овог глагола који је из непознатог разлога преведен глаголом ἐξάγω у Пост. 1:20. На другом месту у псалму

⁶⁰ НЕВ שָׂרַץ (sherets) бића која се роје, јате

Ова реч се јавља 15 пута у СЗ тексту и има сличности и разлика од именице ремес као што је и случај са њиховим одговарајућим глаголима.

У 11. глави Левитске књиге сшеретс се користи у следећим значењима:

- 1) морска створења (бића која пливају у мору Лев. 11:10)
- 2) летећи инсекти (Лев. 11:20-21, 23), јел. πάντα ἅ. ἐρπेटὰ τῶν πετεινῶν, **гади птичиѧ**.
- 3) глодари – *Rodentia* - (мишеви, пацови, веверице итд) и разне врсте рептила (разни гушттери, крокодил, камелеон и сл.) означене као нечисте животиње (Лев. 11:29, 31)
- 4) уопште сва мала створења која „пузе по стомаку“, „иду на све четири“ (тј. инсекти који стоје хоризонтално наспрот птицама које стоје усправно на две ноге Лев. 11:20) или „имају много нога“ (Лев. 11:41-43).

У Лев. 11:46 sherets се користи као назив за све мале животиње на земљи наспрот птицама и зверима (већим животињама). За морска створења се овде каже да се они „извизају“ (remes) у води. Међутим уобичајено је да када се копнене животи-

ње групишу у ове широке зоолошке категорије *remes* „створења која гамижу, пузе“ се користи уместо *sherets* (нпр. у Пост. 1:30; 7:8, 14). С друге стране, за све копнене животиње се каже да „гамижу, пузе“ *remes* по земљи у Пост. 7:21. Овде *sherets* представља трећу широку категорију животиња.

⁶¹ НЕВ **נֶפֶשׁ** *nepesh* – живот, душа, створење. *Nepesh hayaah* може се преводити као жива душа или живо створење (биће). У сваком случају *nepesh* код животиња не означава разумну душу какву има човек. У јеврејском стоји у једнини, тј. вревом живог створења (живе душе).

⁶² НЕВ **עוֹפָר** *owph* – летећа створења, инсекти, птице. Понекад се употребљава и за анђеле (који лете). У већини превода употребљена је реч птице, мада та реч у савременом језику означава посебну врсту животиња које лете авес и не обухвата инсекте, као и разна друга летећа створења. Јелинска реч *πετεῖν* иако се најчешће користи за птице има доста шире значење. Због недостатка одговарајуће речи задржавамо реч *птице*. Ипак за инсекте постоји посебан назив τὰ ἐρπετὰ τῶν πετεῖνῶν - **הַיְעוּרִים שֶׁרָצִים** *sherets haa'owp* – слов. **ГАДЪИ ПТИЧИА** (уп. ПЗак. 14:19).

⁶³ ХЕБ **עוֹפָר** *owph* – гл. у *polel* имперфекат 3л. јусив – нека полете (тамо амо), нека се разлете. (на све стране).

⁶⁴ Јелински глагол *ἐξάγω* – извести има свој еквивалент у јеврејском **אֵצַק** *towt-see'* (од **אָצַק** *yaatsaa'*) – изаћи, произаћи, изнети, пустити из себе који се у јеврејском тексту јавља тек у 24. стиху. На овом месту у јеврејском тексту стоји **שָׂרָצִים** *sharats* – (ус)кипети који се у дословном значењу у сличном контексту налази у Пс. 104:30 где се каже да је земља ускипела (узаврела) жабама (*ἐξήρψεν ἡ γῆ αὐτῶν βατράχους* – **Воскипѣ зѣмла и хѣ жабами**).

⁶⁵ Имајући у виду да је израз *ἐρπετὰ ψυχῶν ζωῶν* – **ГАДЪИ ДЪШЪ ЖИВИХЪ** превод јеврејског доста специфичног израза *sherets nepesh chayaah* (врева живих створења) где *chayaah* означава читав низ животињских створења (која гмижу, роје се и јате) није добро *ἐρπετὰ* превести као *гмизавци* јер то у великој мери сужава њихово значење, свдећи их искључиво на род *Reptilia*. У случају да остане превод *гмизавци*, неопходно је у фусноти објаснити тачан смисао.

⁶⁶ Израз *ἐρπετὰ ψυχῶν ζωῶν* у складу са тумачењем из Лев. 11:42 и горе реченог означавају „сваку живу животињу која иде по стомаку или иде на четири (ноге) стално, која обилује ногама межу свим животињама које се мичу по земљи (**животних пресмыкающихся по земле**)“ али исто тако и сва друга створења која се мичу у (води или на земљи) осим птица које су посебно поменуте. Чак су и инсекти *ἐρπετὰ τῶν πετεῖνῶν*. Очигледно није реч само о гмизавцима (рептилима) који такође припадају животних пресмыкающихся по земље. Међутим јелинском речју *ἐρπετῶν* не преводи се само јеврејска реч **שָׂרָצִים**, *sherets ve'h* и реч **מְשֻׁרָפִים**, *remes* која се јавља тек у 21. стиху и означава рептиле у ужем значењу речи за разлику од **שָׂרָצִים**, *sherets* који има много шире значење. У словенском преводу за обе јеврејске речи стоји **ГАДЪИ**, а у руском пресмыкающихся. Зато остављамо реч *гмизавци* иако се на основу јеврејског текста пре може закључити да је реч о разнородним живим створењима без јасне ознаке да ли је реч о гмизавцима, сисарима и сл. *LXX ψυχῶν ζωῶν* – живих душа. Животиње немају разумну душу и овде се под речју *ψυχή* означава дах живота, јер је осим што означава душу човечију ова реч значи и дах (живота).

На послетку наводимо варијанте у важнијим преводима овог израза: *VUL* *prod-ucant aquae reptile animae viventis*, *RST* да произведет вода пресмыкающихся, душу живую; *NKJ* *Let the waters abound with an abundance of living creatures*, *KJV* *Let the waters bring forth abundantly the moving creature that hath life*, *NAB* *Let the water teem with an abundance of living creatures*, *ELB* *Es sollen die Wasser vom Gewimmel lebender Wesen wimmeln*.

21. И створи⁶⁷ Бог велике водене немани⁶⁸ и свако живо створење* што гмиже⁶⁹, којим проврвеше воде, по њиховим родовима и сваку птицу крилату, по својој врсти. И виде Бог да је добро.
*и сваку живу душу
- И створи Бог китове⁷⁰ велике, и сваку душу живих гмизаваца*⁷¹, које изведоше⁷² воде по родовима њиховим, и сваку птицу пернату⁷³ по роду. И виде Бог да су добри⁷⁴.
*свако живо створење што се креће (миче)

⁶⁷ НЕВ овде користи реч בָּרָא (ba'ara' – створити што пре није постојало).

⁶⁸ НЕВ הַגְּדִלִים הַתַּיִנִּים; haataaniyn haagdoliym – велико водено чудовиште, неман, змај, дракон (На другим местима у СЗ ова реч се користи и у значењу змије, крокодила, а у Ис. 27:1 то је назив за чудовиште Левијатана). Уместо водена могла би да стоји реч морска, иако није тачно одређено и речено да су ова бића настала искључиво у сланој води, морима.

⁶⁹ НЕВ כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה הַרֹמֶשֶׁת kaal-nepesh hachayaah haaromeset – свако створење живо (сваку душу живу) које пузи, миче се, плива, гмиже; LXX πᾶσαν ψυχὴν ζῶον ἐρπेतῶν – сваку душу живих рептила (гмизаваца) или сваку душу животиња које гмижу. Под гмизавцима се обично подразумевају копнене животиње, а овде је пре свега реч о воденим створењима која испунише воде. У Лев 11:46 пише:

Ово је закон звериња и птица и сваког живог створења које се креће у водама (чйИМ_’Б ф.р. remes bamaayim, κινουμένην ἐν τῷ ὕδατι, живущих в водах, **Движущиѣса въ водахъ**, quae movetur in aqua) и сваког створења које се вуче (*гузи*) по земљи. (עַל־הָאָרֶץ הַשְּׂרֵצֶת hashoretset `al- haa`aarets, ἐρπούσης ἐπὶ τῆς γῆς, пресмыка щихся по землѣ, **пресмыкающиѣса по земли**, et reptat in terra).

רָמַשׁ (gaamas) **гмизати, пузити, ходати на четири ноге**

רָמַשׁ (remes) **организам који гмиже, пузи**

Ова јеврејска реч означава мале животиње, првенствено гмизавце, који се спомињу већ у извештају о стварању света (Пост. 1:21, 26, 28, 30; Пост 7:8, 14, 21; Пост. 8:12, 19; Пост 9:2) као и у забранама поводом нечисте хране (Лев. 11:44, 46; Лев. 20:26) и другим каталозима животиња (Пзакон. 4:18). Ова реч је јавља и у два псалма Пс. 69:35 и Пс. 104:20 и пророчанствима Језекиљевим Јез. 38:20 „све што гмиже по земљи“).

У арапском постоји сродна реч ramasha, а у акадском именица namashtu значи „оно што гмиже“. Корен ове речи обухвата све мањ животиње али изгледа да искључује велике животиње (које пасу), китове, птице и инсекте. Remes обухвата и морска створења (Пс. 104:25 - αὐτὴ ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος ἐκεῖ ἐρπετά (remes) ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς ζῶα μικρά. μετὰ μεγάλων (Ово море велико и пространо у којем су жива створења (remes) којих нема броја, животиње мале са великим). У књизи 3Цар (1Цар) 5:13 описана је премудрост Соломонова и између осталог се каже: καὶ ἐλάλησεν περὶ τῶν κτηνῶν καὶ περὶ τῶν πετεινῶν καὶ περὶ τῶν ἐρπετῶν καὶ περὶ τῶν ἰχθύων (и говораше о стоци, о птицама и о гмизавцима (remes) и о рибама). Слично је и код Јез. 38:20 где се поред морских риба, птица у ваздуху, животиња на пољу спомиње и све што гмиже по земљи (remes). На основу овог примера изгледа да ремес не означава само мале животиње као што су глодари већ и мале рептиле.

Изгледа да глагол gemas више означава брзо кретање мањих четвороножних животиња док sharats више наглашава ројевито умножавање неких морских створења и инсеката.

⁷⁰ LXX κῆτος μέγας – велико морско чудовиште, велика риба. Преводи *велике рибе* или *китови велики* су оба неодговарајућа јер упућују на врсте које специфично нису указане ни у јеврејском ни у грчком тексту иако их могу подразумевати.

22. И благослови њих Бог говорећи: плодите се⁷⁵ и умножите, и испуните воде у мори-ма; и птице нека се множе на земљи.
23. И би вече и би јутро, дан пети.
24. И рече Бог: Нека изведе⁷⁷ земља жива створења*⁷⁸ по свом роду: стоку⁷⁹ и гмизавце и звериње⁸⁰ земаљско по роду свом. И би тако.
- *душу живу
- И благослови их Бог говорећи: Растите⁷⁶ и множите се, и испуните воде у морима; и птице нека се множе на земљи.
- И би вече и би јутро, дан пети.
- И рече Бог: Нека изведе земља душу живу по роду, четвороношце и гмизавце, и звериње земаљско по роду. И би тако.

⁷¹ LXX: πᾶσαν ψυχὴν ζῶων ἐρπετῶν – сваку душу живих гмизаваца. Са овим можемо упоредити πᾶν ἐρπετὸν ὃ ἐστὶν ζῶον из Пост. 9:3 што се преводи нпр. на руски (и слов.) *все движущееся, что живет*. У јеврејском овом изразу одговара kaal-peresh hachayaah haagomeset – свако живо створење што се креће (remes). На основу овог што је речено словоднији превод израза πᾶσαν ψυχὴν ζῶων ἐρπετῶν био би свако живо створење (живу душу) што се миче (креће) како стоји уосталом у јеврејском оригиналу.

⁷² LXX ἃ ἐξήγαγεν τὰ ὕδατα – које (про)изведоше воде, које произиђоше из вода, РСТ *которых произвела вода*, VUL quam produxerant aquae.

⁷³ LXX πᾶν πετεινὸν πτεροτὸν – и **всакъ птицъ пернатъ**. У НЕВ имамо реч קָנַף kanaph што значи крило, руб, екстремитет.

⁷⁴ LXX ὅτι καλὰ – да су добра (е, и) створења. За разлику од претходних случајева ὅτι καλόν које је у једнини, овде имамо множину коју преносимо (уп. слов. **іакw двбра**).

⁷⁵ НЕВ פִּרְיָהּ p^ariw – будите плодни, плодите се (פִּרְיָהּ parah – плодан, носити плод);

⁷⁶ LXX ἀυξάνεσθε (имп. през. 2л.мн од ἀυξανῶ – расти, порастати, узрастати)

⁷⁷ НЕВ תוֹטֵעַ towtee' (од נִצַּץ yaatsaa') – изаћи, произаћи, изнети, извести, пусти из себе; LXX ἐξαγαγέτω – нека изведе (земља).

⁷⁸ НЕВ הַיָּרֵחַ שִׁפְיָהּ - peresh chayaah – жива душа, живо створење (овде једнина у колективном значењу живих створења). Овај израз се као и у претходним стиховима користи у значењу живог створења, сваког створења које у себи поседује анимални живот Peresh не значи само душа у данашњем смислу поимања душе коју немају животиње јер живе на нивоу анималног психизма заснованог на инстинктима. Peresh је свако живо створење, живот у индивидуалној манифестацији било људској или животињској. У LXX као и горе стоји ψυχὴν ζῶσαν – живу душу (акузатив једнине). У јелинском језику реч ψυχή заиста значи пре свега животни дах, живот иако у каснијим философским разматрањима све више поприма конкретно значење душе у данашњем смислу.

⁷⁹ НЕВ בְּהֵמָהּ b^ahemaah – животиње са четири ноге које нису птице (Пост. 6:7) и рибе или рептили (гмизавци) (3Цар. 4:33); Јелински превод у LXX је сасвим прецизан и конкретан τετράποδα – четвороношци.

⁸⁰ НЕВ חַיָּוָה chayuah – животиње, жива створења, звери; LXX θηρία множина од θηρίον – дивља животиња, звер.

25. И начини⁸¹ Бог звериње земаљско по својој врсти, и стоку по својој врсти, и све што гмиже по земљи⁸² по својој врсти. И виде Бог да је добро.
26. Тада рече Бог: Начинимо Човека⁸⁴ по лику нашем, по подобију (сличности) нашој, и нека владају⁸⁵ рибама мор-
- И начини Бог звериње земаљско по роду, и стоку⁸³ по роду њиховом, и све гмизавце земаљске по роду њиховом. И виде Бог да су добри.
- Тада рече Бог: Начинимо Човека по лику нашем и по подобију, и нека владају⁸⁶ рибама морским и птицама небе-

⁸¹ НЕВ אָסָאָה 'aasaah – (на)чинити нешто, направити, уобличити нешто од постојеће твари.

⁸² НЕВ אָדָמָה 'adaamaah – земља, тло.

⁸³ LXX у претходном стиху јеврејску реч b'hemaah преводи као τετραλόδα, а овде користи реч τὰ κτήνη множину од κτήνος, εος, το – стока (У јелинском језику ова реч пре свега означава домаће животиње, стоку коју гаји човек, за разлику од речи τετραλόδοφ која је уопштенијег значења и означава четвороножну животињу).

⁸⁴ На јеврејском језику човек се каже אָדָם 'aadam што је реч сродна речи земља אָדָמָה 'adaamaah, а уједно је и лично име Адам.

⁸⁵ НЕВ נִשְׂאָה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ Na'aseh 'aadam b'tsalmeenuw kidmuwteenuw w'yirduw – начинимо човека по нашем лику и нашем подобију (нашој сличности) и нека владају (yirduw - глагол qal имперфект (тј. несвршене радње) 3л. муш. рода множине, јусивног значења). За стварање човека користи се глагол אָסָאָה 'aasaah – (начинити нешто, направити, уобличити нешто од већ постојеће твари) у облику Na'aseh (глагол qal корена, имперфекат 1.л. множине са кохортативним значењем) *начинимо, направимо да начинимо*. Реч אָדָם 'aadam – човек у општем смислу људског рода, људско (придев), Адам (אָדָמָה – 'adaamaah – (црвена) земља) За разлику од ове речи касније се јавља реч ish – човек, мушкарац (за разлику од жене) и после се чак и преплиће у значењу са 'aadam. У овом стиху 'aadam означава целину људског рода и то се понајбоље види из множине (yirduw – ἀρχέτωσαν (имп.през.акт 3л.мн.) нека владају). Ово је нпр. пренесено у синодалном руском преводу где се каже: *сотворим човека по образу Нашему по подобию Нашему, и да владычествуют они над рыбами морскими ...* Зато сматрамо да је врло важно пренети ову множину и у српском језику. Такође се види да је појам 'aadam нешто сасвим другачије од peresh chayaah (живе душе која се пре свега односи на бесловесна створења) или chayuah (животиње) или b'hemaah (четвероношци) иако човек анатомски поседује сличност са овим створењима. У речима о стварању човека нема баш никакве индикације да би се човек могао развити из неке друге врсте (рибе, рептила, животиње и сл). Штавише стварање човека је по свему специфично јер му претходи „Савет Божји“ (*Начинимо, да начинимо*). Реч תְּסַלֵּם tselem означава лик, слику (образ). За разлику од многих јеврејских речи које се користе за означавање идола реч tselem се користи искључиво у значењу лика који представља божанство, што је настроже забрањено. דְּמוּת d'muwт означава сличност, подобије. У Језекиљевим виђењима пророк је веома пажљив да никада не каже да је видео Бога ('Elohiym) већ *сличност, подобије* Божије (Јез. 1:5, 10, 13, 16) и у томе је сличан Данилу (Дн. 10:16) и Јовановом Откровењу (Отк. 1:13). Занимљиво је да речи tselem и d'muwт у целом Старом Завету нигде не стоје у оваквом паралелизму, једна уз другу, као у Књизи Постања.

⁸⁶ LXX καὶ εἶπεν ὁ θεὸς ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων ... *по образу нашем и по подобию*, по слици и прилици, по лику и по сличности. Јеврејска реч tselem преведена је као εἰκόνα (лик, слика, образ), а d'muwт као ὁμοίωσις (сличност, прилика, подобије). Такође, као што

- ским и птицама небеским, и стоком и свом земљом и свима гмизавцима што гмижу по земљи.
27. Онда створи⁸⁷ Бог Човека по свом лику, по лику Божијем створи га, мушко и женско створи их.⁸⁸
28. И благослови их Бог, па рече њима Бог: плодите се⁸⁹ и множите се и напуните земљу и покорите је, и владајте рибама морским и птицама небеским и сваким живим створењем што гмиже по земљи⁹⁰.
29. И рече Бог: Ево, дао сам вам свако биље које сеје семе⁹¹
- ским, и стоком, и свом земљом, и свима гмизавцима што гмижу по земљи.
- Онда створи Бог Човека по лику своје, по лику Божијем створи га, мушко и женско створи их.
- И благослови их Бог, говорећи: Растите и множите се, и напуните земљу, и господари-те њоме и владајте рибама морским и птицама небеским и свом стоком, и свом земљом, и свим гмизавцима што гмижу по земљи.
- И рече Бог: Ево дадох вам сваку биљку посејану која сеје

смо већ приметили, имамо императив презента 3.лица множине од *ἄρχω* (владати, управљати) *ἀρχέτωσαν*. Премда је реч 'aadaam преведена речју *ἄνθρωπος* он, *ὁ* и мушког је рода, она поред једног човека (мушкараца) може генерички да означава читав људски род. Самим тим да уз њу иде глагол у облику множине *човек...ga* *влагају*, потврђује нам да се овде не мисли на једног човека, већ на људски род, што се види из јеврејског текста. Зато и Септуагинта која касније реч 'aadaam преводи личним именом Адам овде користи именицу *ἄνθρωπος*. Овај облик множине је пренесен у разним важнијим преводима: RST и да владычествуют, KJV let them have dominion, ELB Sie sollen herrschen. У словенском преводу преводилац је превидео облик множине тако да стоји **и да вБЛАДДЕТЬ...** Овај облик множине превиђен је и у свим досадашњим српским преводима као и у хрватском преводу (издање Кршћанске садашњости, Загреб).

⁸⁷ НЕВ *וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם* Wayibraa' 'Elohiym 'et- haa'aadaam – и тако створи Бог човјека. Овде је за разлику од претходног стиха употребљен глагол *וַיִּבְרָא* baagaa' – створити нешто што раније није постојало који се налази у waw consecutivum imperfecti, па везник и испред њега добија конзекутивни облик – *и њако*. Најпре је употребљена колективна именица човек 'aadaam, да би у наставку стиха била направљена разлика: мушко и женско, створи их.

⁸⁸ Глагол baagaa' је најпре у вав консек. имперф. да би у друга два случаја био у облику перфекта (свршене радње). Конзекутивни имперфект означава време историјске прошлости (као у латинском историјски презент) и премда глагол стоји у имперфекту (тј. несвршеној радњи која се са јеврејског преводи презентом или футуром) добија значење свршене радње, а конзекутивни везник waw се преводи *и онда*, *и њада*, *ради њога* и сл.

⁸⁹ НЕВ *וַיְבָרֵךְ בָּרִוּ וּבְרִוּ* P³ruw uwrbuw – будите плодни (рађајте се) и множите; LXX *ἀύξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε*

⁹⁰ НЕВ *וַיְבָרֵךְ* chayaah – створење; ...и свим живим створењима што гмижу (пузе) по земљи; LXX *καὶ πάντων τῶν ἐρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς*.

⁹¹ НЕВ *וְרַע זְרַע אֶת-כָּל-עֵשֶׂב זֵרַע* 'et- kaal- 'eeseb zoreea' zera' - сваку биљку које сеје семе

што је на површини све земље* и свако дрво у коме је плод дрвета које сеје семе⁹², то вам је за јело.

*над лицем

30. И свему зверињу земаљском и свим птицама небеским и сваком створењу што гмиже по замљи, што има у себи душу живу*⁹⁴, сваку биљку зелену за јело. И би тако.

*дах животиња

31. И погледа Бог све што је начинио, и гле (беше) веома добро. И би вече и би јутро, дан шести.

семе⁹³ што је по свој земљи, и свако дрво које има у себи плод семена посејаног, да вам буде за јело.

И свему зверињу земаљском и свим птицама небеским и сваком гмизавцу што гмиже по земљи, што има у себи дах живота⁹⁵, сваку биљку зелену за јело. И би тако.

И виде Бог све што је начинио, и гле (беше) веома добро. И би вече и би јутро, дан шести.

ДРУГА ГЛАВА:

1. И довршише⁹⁶ се небеса и земља и сва војска⁹⁷ њихова. И довршише се небо и земља и сва красота њихова⁹⁸.

⁹² Реч је, дакле, о посејаним семеносним биљкама и дрвећу у чијем је плоду семе. Бог је за човека најпре предвидео искључиво вегетаријанску храну.

⁹³ LXX πᾶν χόρτον σπόριμον σπεῖρον σπέρμα, слов. **всѣкъю травѣ сѣменныю сѣющюю сѣма.**

⁹⁴ НЕВ חַיָּה נֶפֶשׁ - nepesh chayaah – жива душа, дах живота.

⁹⁵ LXX ψυχὴν ζωῆς – душа живота тј. дах живота. Именица ψυχή не означава само душу у данашњем смислу већ дах, као израз живота (отуда и глагол ψύχω значи дисати). Пошто животиње немају разумну душу за разлику од човека, оно што се код свих створења назива ψυχή ζωῆς представља у ствари представља дах живота.

⁹⁶ НЕВ וַיִּכְלֹו Way^akuluw – довршити се, свршити, комплетирати; LXX συνετέλεσθησαν

⁹⁷ НЕВ צְבָאֵה tsebaa' – војска (војника, анђела), поредак, устројство (планета, творевине); Реч устројство означава добар поредак али носи и асоцијацију на строј, војску што стоји у основном значењу јеврејске речи. Погледајмо друге важније преводе: ELB all ihr Heer (дакле сва њихова војска), NAB all their army. Реч army у New American Bible је врло добра и подесна реч јер она значи поредак трупа, устројство али и лепа одећа. И нова и стара верзија Краља Џемса преводе овај израз all the host (дакле сва армија), Руски синодски превод каже все воинство, а Вулгата omnis ornatu. У Пс.33:6 се каже: τῷ λόγῳ τοῦ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν (именом господњим небеса се утврдише (јев. саздаше) и дахом уста његових сва сила (јев. војска, воинство tsebaa') њихова. Још важнији текст налазимо код пророка Михеја 1Цар. (3Цар) 22:19 εἶδον τὸν κύριον θεὸν Ἰσραὴλ καθημένον ἐπὶ θρόνου αὐτοῦ καὶ πᾶσα ἡ στρατιὰ τοῦ οὐρανοῦ εἰστήκει περὶ

2. И тако доврши Бог у седми дан дело које учини⁹⁹; и отпочину¹⁰⁰ у дан седми од свега дела (ња), које је био учинио.
3. И благослови Бог (тај) седми дан и освети њега¹⁰², јер је на њега¹⁰³ отпочинуо од свог дела којег је створио Бог и начинио.¹⁰⁴
- И сврши¹⁰¹ Бог у дан шести дела своја која учини; и отпочину у дан седми од свих дела својих, која учини.
- И благослови Бог дан седми и посвети га, јер у тај (дан) отпочину од свих дела својих, која је започео Бог стварати¹⁰⁵

αὐτὸν ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καὶ ἐξ εὐωνύμων αὐτοῦ – видећ Господа Бога Израилевог како седи на престолу свом и сва **војска** (**tsebaa'**) небеска бејаше стајала око њега, с десна њему и са лева њему. Код Немије 9:6 стоји: σὺ εἶ αὐτὸς κύριος μόνος σὺ ἐποίησας τὸν οὐρανὸν καὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ πᾶσαν τὴν στάσιν αὐτῶν τὴν γῆν καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἐν αὐτῇ τὰς θαλάσσας καὶ πάντα τὰ ἐν αὐταῖς καὶ σὺ ζωοποιεῖς τὰ πάντα καὶ σοὶ προσκυνοῦσιν αἱ στρατιαὶ τῶν οὐρανοῦ – ти си сам Господ и сам си створио небо и небеса небеса и сву њихову војску (**tsebaa'**), земљу и све што је на њој, мора и све у њима и ти оживљаваш све и теби се клањају војске небеске (**tsebaa'**). По другим војска небеска означава на неким местима небеска тела. Израиљу је строго било забрањено да обожавља небеска тела (5Мој. 4:19) иако су Израиљ и Јудеја често подледали овом искушењу. Према томе можемо закључити да реч: **tsebaa'** означава: 1. војску (наоружану армију), 2. небеска тела, 3. небеску војску (анђеле). Зато је врло важно у јеврејском преводу оставити реч војска јер она у библијском језику има вишеструко значење.

⁹⁸ LXX ὁ κόσμος – *добар њоредак, (блазо)устројство, украс, лепоћа*, lat. ornatus, слов. **оукрашење**. Јелини су козмосом сматрали поредак, устројство које се одликовало исправношћу и лепотом, јер је лепота сагледавана у добром и мудрој устројству (природе, тела, универзума). Управо зато Септуагинта користи ову реч за целу творевину Божију јер је Бог творац (ποιητής – уметник, песник) козмоса – читавог видљивог устројства и лепоте творевине.

⁹⁹ НЕВ חָשַׁב 'aasaah – (на)чинити нешто, направити, уобличити нешто од постојеће твари.

¹⁰⁰ НЕВ שָׁבַח (shaabat) прекинути, одморити. Одатле и долази реч Схабаат שָׁבַח - Шабат. субота, дан одмора. LXX Глагол καταπαύω има такође двојако значење престати (са нечим) и одморити (отпочинути).

¹⁰¹ LXX συνετέλεσεν- **соверши**, доврши, заврши, рус. совершил, completed. Јелинска реч не означава само завршетак нечега већ и постизање циља јер τέλος није само крај већ и циљ (делања, рада). Словенска реч је засигурно најпрецизнији превод јер од речи совершити долази савршенство. Зато је у српском језику најбоље решење глагол свршити, јер он долази од словенског глагола **совершитъ**.

¹⁰² Преводимо **тај седми** дан и освети **њега** због партикула 'eeth које посебно наглашавају ове речи. Јелински превод преноси ове нагласке преко одређених чланова τὴν ἡμέραν τὴν ἑβδόμην καὶ ἡγάσεν αὐτήν.

¹⁰³ Тј. на тај дан

¹⁰⁴ НЕВ בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת baaraa' 'Elohiym la'asowt – досл. којег је створио Бог да га начини (уобличи, уреди). Глагол baaraa' такође у свом основном роду Kal може такође да условно значи припремити, изабрати, одсећи (издељати), отпослати. Ипак у овој реченици потребно је мало више погледати глагол 'aasaah. Зато наводимо краћи текст из књиге Theological Workbook of the Old Testament (TWOT) који разматра однос глагола baaraa' i 'aasaah:

Глагол 'aasaah се често налази у књизи Постања у извештају о стварању света. Значајан однос између глагола baaraa' (створити) и 'aasaah (начинити, направити) је

4. Ово је порекло¹⁰⁶ небеса и земље, у њиховом стварању. У дан (време)¹⁰⁷ када је Јахве¹⁰⁸ Бог образовао¹⁰⁹ земљу и небеса. Ово је књига постања¹¹⁰ неба и земље, када настаде. У дан када створи Господ Бог небо и земљу.

од велике занимљивости. Реч *baaгаа* више носи значење настанка (почетка постојања) предмета о коме је реч. Она увек подразумева да то само Бог може бити субјекат тог дела и потврђује да је оно што је створено апсолутно ново и да није обликовано од нечега претходно постојећег. Реч *'aasaаh* има много шире значење и означава више обликовање предмета, без неке посебне конотације коју има први глагол. Док глагол *baaгаа* у уводним стиховима Постања показује да су природни феномени постали из ничега и да претходно није било никаквог њиховог постојања у било ком облику, глагол *'aasaаh* се односи на дело обликовања предмета у процесу стварања.

Дакле, Бог је створио (довео у постојање) земљу да би од ње начинио (обликовао) разне ствари и бића.

¹⁰⁵ LXX ὁν ἤρξατο ὁ θεὸς ποιῆσαι – која је Бог започео стварати, слов. **ИЖЕ БОГЪ НАЧАТЪ** творити. Септуагинта глагол *baaгаа* овде преноси као ἄρχω што у медијалној употреби (а овде је ἤρξατο индикатив аориста медија) значи започети, почети. Логика је вишеструка Начало, начатак је почетак постојања, Бог ствара у почетку и суштинска конотација глагола *baагаа* као што смо рекли, јесте почетак постојања (нечега).

¹⁰⁶ НЕВ תולדות (towlidot) – рођења, происхођења, порекло, постање, (увек се користи у множини) извештај о пореклу и постању, човека, створеног света.

¹⁰⁷ Именица יום yowm у јеврејском језику не означава само дан (недеље) већ неодређени временски период. Ова конструкција יום ב'יום b'yowm - у дан (у време) слободно се може превести са *kaga*, тј. Када Јахве Бог начини....

¹⁰⁸ НЕВ יהוה (Yahweh) Јахве. Чувени тетраграматон YHWH лично је име Бога који се тако објавио Мојсеју код несагориве купине. Порекло ове речи највероватније долази од הוה (haawaah) старијег облика глагола *haааh* (бити, постати) који још значи и дисати (знак постојања и живота) према томе Јахве је *Онај који јесће* (*Онај који постоји, који живи и дише*) (уп. 2Мој 3:13-15). У стара времена реч се никада није вокализувала тако да данас није сасвим сигурно како се она изговарала. Највећи број научника сматра да је правилан изговор био *yahweh*. У постбиблијском периоду тетраграматон YHWH је вокализован вокалима речи *Aownaay* (Господ) којом се име Јахве редовно замењивало у читању (ради поштовања). Тако је YHWH постало *YaHoWaaH*, што је у западне језике пренесено у облику Јехова. Док реч *Elohiym* (Бог) више означава трансцендентност Бога као свемоћног Творца, *Yahweh* више открива личног Бога који ступа у општење са својим створењима и открива им се својим личним именом. Зато и није случајно што друи извештај који новији теолози зову (јахвистичким предањем Пост 2:4-4:1) управо открива лични аспект стварања које своју круну и врхунац достиже у човеку са којим Бог ступа у непосредно општење удахнувши у њега дах живота, своју нестворену енергију. Први извештај о стварању Пост. 1:1-2:3 (тзв. елохистичко предање) више посматра поредак стварања наглашавајући трансцендентност Бога и створеност и промењивост творевине. Без обзира да ли је овде реч о два надахнуто састављена предања или можда пре о два аспекта једног јединственог Божијег надахнућа јасно је да у својој суштини и циљу ова два извештаја нису супротстављена већ откривају различите димензије Бога Творца и човека као најсавршеније Божије творевине.

¹⁰⁹ Јев. *asaаh* – правити, начинити, саздавати.

¹¹⁰ LXX βιβλος γενέσεως – књига постања, родослов (уп. Мт. 1:1), еквивалент за јеврејску реч *towledot*.

5. Све растиње пољско још не беше постало на земљи, нити сва трава пољска беше изникла, јер не беше послао кишу Јахве Бог на земљу, нити беше Човека да обрађује земљу¹¹¹. 6. А пара¹¹² се дизаше из земље и напајаше сво лице земље¹¹³. 7. И начини Јахве Бог Човека – прах земаљски и удахну у ноздрве његове дах живота, и поста човек душа жива.¹¹⁴ 8. И засади Јахве Бог врт њ Еден¹¹⁶, према истоку, и постави	Још не постаде на земљи свако зеленило пољско, и још не израсте свака трава пољска, јер још не даде Бог кишу на земљу, и човека не беше да обрађује земљу. А извор (воде) излажаше из земље и напајаше све лице земље. И начини Бог човека - прах од земље, и удахну у лице његово дах живота, и поста човек душа жива.¹¹⁵ И засади Господ Бог рај у Едему, према истоку, и по-

¹¹¹ У јеврејском језику последњи део реченице гласи: w^a'aadaam 'ayin la^abod 'et-haa^adaamaah (нити беше човека да обрађује земљу). Видимо сродност речи човек ('aadaam) и земља ('daamaah).

¹¹² НЕВ טא 'ed – пара, испарење, магла; LXX τμή. – извор, ток, источник

¹¹³ НЕВ טא 'eed – влага, магла. У овој реченици имамо најпре реч haa'aarets (из земље), а на крају 'daamaah (сво лице земље). У јелинском је употребљена иста реч γῆ, γῆς, ἡ.

¹¹⁴ НЕВ עָבַר מִן־הָאָדָמָה וַיַּפֵּחַ בְּאַפּוֹ נְשִׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה חַיִּים - Wayiytser Yahweh 'Elohiym 'et-haa'aadaam 'aapaar min-haa^adaamaah wayipach b^a'aapaaw nishmat chayim Way^ahiy haa'aadaam l^anepesh chayaah. За разлику од глагола ברא baaraa' и עשה 'aasaah са већ објашњеним нијансама значења, глагол עָבַר uetsar – значи уобличити, обликовати и у грнчарству се користи за обликовање глине, направити. Господ, дакле, као грнчар захвата од праха земаљског и обликује човека (отуда и сличност имена земља и човек). Глагол פָּחַח parhach – значи удахнути, дунути и њиме се показује да дах живота који је удахнут у човека долази директно из Бога. Свети оци су у том даху живота נִשְׁמַת חַיִּים נִשְׁמַת חַיִּים nishmat chayim видели саму нестворену енергију Божанску, животворни дах Духа Светога. На послетку видимо да је човек постао nepesh chayaah, дакле, душа жива. Именица נִפְשָׁה nerpesh једна је од најсложенијих и вишезначнијих јеврејских речи. Она означава душу, дах, унутрашње биће, срце човека, унутрашњу суштину човекову, личност. Човек није постао само живо створење већ разумно (логосно) биће, слободна и одговорна личност која носи бесмртну душу. Према томе неки преводи израз жива душа на крају стиха преводе као *живо биће*.

¹¹⁵ LXX καὶ ἐπλασεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν. Глагол πλάσσω – уобличити, обликовати (као глину) даје посебан утисак стварања човека. Бог (Отац) обликује човека од праха земаљског као глину, користећи своје две руке (Логос и Дух Свети, као што пише Св. Иринеј Лионски). По Светим Оцима Бог удахнује у човека благодат Светога Духа, животворну нестворену енергију која човека начињеног од праха земаљског претвара у разумно и живо биће, душу живу.

¹¹⁶ НЕВ גַּן־בְּדֵן gan- b^a-'Eeden – врт у Едену. LXX даје реч παράδεισος – врт, рај чије је име у јелинском језику Едем. То је иначе стара персијска реч за врт, башту који је у антички јелински језик увео Ксенофон. На акадском језику реч Един значи

- тамо Човека, којега је начинио.
9. И Јахве Бог учини те из земље ниче свако дрво прима-мљиво¹¹⁷ за гледање и добро за јело, и дрво живота усред врта, и дрво познања добра и зла.
10. А поток истицаше из Едена да напаја врт, и одатле се раздвајаше и настајаше четири реке¹¹⁹.
11. Име првој је Пишон; она тече око целе земље Хавилах, тамо где има злата.
12. Злато те земље је добро; тамо се налази бедолах и камен шохам.¹²⁰
- стави тамо човек а, којега начини.
- И произрасте Бог још од земље свако дрво лепо за гледање и добро за јело, и дрво живота усред раја, и дрво познања добра и зла¹¹⁸.
- А река истиче из Едема да напаја рај; одатле се раздваја у четири почетка (река).
- Име је једној Фисон, она окружује сву земљу Евилат, тамо где има злата;
- А злато земље оне (је) добро; и тамо има угља и камена зеленог.

долина. Јеврејска реч גַּן гаан пре свега носи значење оградe, ограђеног простора и отуда и назив за врт, башту који се сусреће у целом Старом Завету. Реч Еден עֵדֶן 'Eeden значи уживање, раскош, блаженство. У јелинској транскрипцији Еден је постао Едеџ тј. Едем.

¹¹⁷ Niphal партицип мушког рода глагола חָמַד chamed – желети, уживати

¹¹⁸ LXX τὸ ξύλον τοῦ εἶδέναι ἡνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ - досл. дрво којим се види (разуме, схвата) оно што је познато (од) добра и зла, **ДРЕВО ЕЖЕ ВЪДЪЕТИ РАЗСМЪТЪЕЛНОЕ ДОБРАГО И ЛЪКАВАГО**. У јеврејском тексту израз је много лакши за схватање $\text{עֵץ הַטֹּב וְהָרָע}$ w^{ae}ets hada`at Towb waaraa` - дрво (по)знања добра и зла. Будући да је дослован превод из Септуагинтиног превода тешко прилагодљив савременом српском језику ослањамо се, као уосталом и многи преводиоци Септуагинте, на јеврејску конструкцију која је постала опште позната и прихваћена. Остаје непознато зашто Септуагинта није ову конструкцију превела као: τὸ ξύλον ἡνώσεως καλοῦ καὶ πονηροῦ, што би био дослован превод поменутог јеврејског изрази.

¹¹⁹ НЕВ גַּא שִׁימ gaa`shiyim од речи  $\text{שֵׁשׁ}$  go`sh – глава, главни, врх, почетак. У преводу ове речи на савремене језике има више варијанти. Док Септуагинта каже да се река раздвајаше у четири почетка εἰς τέσσαρας ἀρχάς, **ВЪ ЧЕТЫРИ НАЧАЛА**, на руском сазнајемо да разделялась на четыре реки, (NASU) it divided and became four rivers, (NKJ) it parted and became four riverheads, а на немачком: und von dort aus teilt er sich und wird zu vier Armen. Определили смо се за четири главне реке (у намери да задржимо асоцијацију са речју go`sh која сигурно није без разлога у корену ове речи).

¹²⁰ Геолошки је веома тешко тачно утврдити о чему је овде реч. Септуагинта реч b^adolach преводи као угља (ἄνθραξ), Вулгата ову врсту камена назива бделиум. У Књизи бројева 11:7 сазнајемо да је мана била као коријандерово семе и да је сличила на b^adolach. На основу овога може се условно прихватити да бделијум није била врста драгог камена већ миришљава смола коју су стари Јелини звали βδέλλιον, бделион кога спомињу Диоскорид и Плиније бележећи да га има у Арабији, Индији и Афганистану (што прилично одговара географској локацији Едемског врта који се по предању смешта управо у шире подручје Персијског Залива и Арабијског полуострва). Што се тиче камена шохана (λίθος ὁ πράσινος – зелени камен LXX) претпоставља се да је то био асирски шамту – малахит или берил, док други мисле да је реч о ониксу lapis onychinus (VUL).

13. А име реке друге (је) Гихон и она окружује сву земљу Куш.¹²¹ 14. Име треће реке је Хидекел која тече источно од Ашура. Четврта река је Фрат.¹²² 15. И Јахве Бог узе Човека и постави га¹²³ у врту Едену да га обрађује и чува. 16. И Јахве Бог заповеди Адаму¹²⁴ говорећи: Од сваког дрвета које је у врту јело једи¹²⁵; 17. А од дрвета познања добра и зла, не једи¹²⁶ од њега, јер у дан када од њега окусиш смрћу ћеш умрети¹²⁷.	А име реци другој је Гион, она окружује сву земљу Етиопску. И река трећа је Тигар, она тече наспрам Асираца. А река четврта, то је Еуфрат. И узе Господ Бог човека, којега начини, и постави га у рају да га обрађује и чува. И заповеди Господ Бог Адаму говорећи: Од сваког дрвета које је у рају јело једи, А од дрвета познања добра и зла,¹²⁸ не једите¹²⁹ од њега; јер у који дан будете окусили¹³⁰ од њега, смрћу ћете умрети.

¹²¹ На основу Септуагинте и Вулгате, као и читавог низа примера у старозаветном тексту реч је о Етиопији (πᾶσαν τὴν γῆν Αἰθιοπίας, omnem terram Aethiopiae). По другим теоријама говори се о земљи Халдејској или чак о подручју у близини области Кападокије.

¹²² Река Хидекел је Тигрис, Τίγρις, а Пхрат данашњи Еуфрат (јел. Εὐφράτης – леппи Фрат).

¹²³ НЕВ נווה nuwah – Нiphil одморити (кога), оставити, поставити

¹²⁴ НЕВ אָדָם haа'daam – Човек, Адам (лично име), људски род. Од овог стиха Септуагинта јеврејску реч haа'daam преводи као Адам пошто се Бог сада већ лично обраћа Адаму као личности. Иако читав низ важнијих превода са јеврејског изворника и даље настављају да реч haа'daam преводе Човек (или човек) сматрамо да је сасвим умесно овај аспект личног обраћања нагласити личним именом човека Адама. Тамо где се ова јев. реч односи уопштено на човека или људе задржавамо превод – *човек*.

¹²⁵ НЕВ תִּכְלֵם to'kel – qal имперфекат 2. лица ј. м.р. – јешћеш (по неким. смејеш јести). Овај облик (императивног футура) глагола јести се често користи у циљу допуштења или забрана, иако није у императивном или јусивном облику (једи, нека једеш). Футуром га преводи и Септуагинта. Према томе, обе могућности су граматички допуштене (јешћеш, смејеш јести или са негацијом lo' нећеш јести, не смејеш јести). Слично је и у јелинском језику: οὐ φονεύσεις (не убиј, тј. не смејеш убити) или ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου (љубићеш свога ближњега, тј. љуби свога ближњега). Футур може имати сличну функцију и у нашем језику иако се може у преводу употребити и императив.

¹²⁶ НЕВ לֹא תֹכַל lo' to'kal – не смеш јести. Негација са речицом lo' много је јача него када се користи 'al са глаголом у јусиву. Дакле реч је о строгој наредби. У јеврејском тексту наредба је у једнини. Бог се обраћа Човеку, а у Септуагинтином преводу стоји множина. Израз смрћу ћеш умрети који се понавља и у јеврејском и јелинском тексту значи – сигурно ћеш (ћете) умрети. Иначе, у јеврејском језику као у јелинском постоје две речице за негацију 'lo и 'al – οὐ и μή. Прва је фактичка негација, а друга потенцијална. Када се у јелинском οὐ μή, нађу заједно коњунктивом добијамо најоштрији облик негације, забране (нпр. οὐ μή ἐισέλθητε – засигурно нећете ући (ни под каквим условима)).

¹²⁷ Јеврејски израз који пренесено значи сигурно, зацело ћеш умрети. Као што знамо Адам није телесно умро када је окусио од забрањеног дрвета већ много годи-

18. Тада Јахве Бог рече: Није добро да човек буде сам: Начинићу¹³¹ му помоћника сличног њему.¹³² И рече Господ Бог: Није добро да човек буде сам: Начинимо¹³³ њему помоћника као што је он¹³⁴.
19. И Јахве Бог направи¹³⁵ од земље све звери пољске и све птице небеске и доведе их Човеку¹³⁶ да види како ће их И направи Бог још од земље све звери пољске и све птице небеске, и доведе их Адаму да види како ће их прозвати, и

на касније. Господ је овде засигурно мислио на смрт душе која се у тренутку преступа отуђила од божанске благодати и изгубила заједницу са Богом.

¹²⁸ LXX τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν. Словенски превод овог израза дословно преноси јелински израз из 9. стиха: τὸ ξύλον τοῦ εἰδέναι γινώσκτον καλοῦ καὶ πονηροῦ (ДРЕВО ЕЖЕ ВЪДЪКЕТИ РАЗСМЪТТЕЛНОЕ ДОВРАГѢ И ЛСКАВАГѢ).

¹²⁹ LXX οὐ φάγεσθε – не једите (досл. нећете јести) инд. футура медија 2. л. множине. Занимљиво је да у јелинском тексту налазимо облик у множини, јер Бог још није створио жену и јев. реч 'aadaam уместо колективном именицом ἡνθρωπος већ се преводи личним именом Адам. У 16. стиху допуштење је дато у једнини. У јеврејском тексту глагол је у једнини и у 16. и у 17. стиху.

¹³⁰ LXX φάγητε (коњ. аор. актива 2л.м.) будете јели.

¹³¹ У Пост. 1:26 смо имали исти глагол али у имперфекту (множ) са кохортативним значењем Na'aseh начинимо (да начинимо). Овде имамо чисти јев. имперфекат (футур по значењу), дакле просто начинићу (у првом лицу једнине). С друге стране код Седамдесеторице налазимо облик ποιήσωμεν (коњ. аориста актива 1. л. множ) који би се могао сврстати у категорију делиберативног (намерног) коњунктива и потпуно је идентичан облику ποιήσωμεν у Пост. 1:26. На тај начин је у јелинском преводу направљена паралела у стварању човека и жене и у оба случаја имамо невидљиви Божански савет (отуда у оба случаја 1.лице у множини). Делиберативни коњунктив се може описније превести и у виду реторичког питања: Да створимо.....

¹³² НЕВ כִּנְיָהּ לְיְהוָה 'e^aseh- low `eezer k^aneg^adow – досл. учинићу му помоћника као пред њим, наспрам њега, (тј. сличног њему, какав му приличи, одговара). Бог дакле намерава да начини некога ко ће бити личност савршено слична човеку која ће бити „пред њим“ у истом достојанству. Неки тумачи су у избору речи *наспрам њему* видели и асоцијацију полног живота човека. Оба израза и јеврејски `eezer k^aneg^adow и јелински βοηθὸν *кат' αὐτόν* носе потпуно исто значење помоћника који ће бити као сам човек, сличан њему (VUL adiutorium similem sui, NKJ helper comparable to him, RST помощника, соответственного ему).

¹³³ види објашњење за одговарајућу реч у јеврејском тексту 2:18

¹³⁴ LXX ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν *кат' αὐτόν* – *начинимо му помоћника ѿоуић њега, налик на њега, као ишћо је он*. Израз *кат' αὐτόν* у значењу као што је (он), попут (њeга) налази се на неколико места у Септуагинти. Превод *ѿо њему* није одговарајући и преузет је из словенског текста. (уп. Јов. 2:3; 36:22; 40:9). У Сир. 36:24 се каже: ὁ κτώμενος γυναῖκα ἐνάρχεται κτήσεως βοηθὸν *кат' αὐτόν* καὶ στυλὸν ἀναλαύσεως (ко је стекао жену почиње да стиче себи помоћника и стуб покоја (утехе)); или у Сир. 6:17 - ὁ φοβούμενος κύριον εὐθυνεῖ φίλιαν αὐτοῦ ὅτι *кат' αὐτόν* οὕτως καὶ ὁ πλησίον (ко се плаши Господа исправља своје пријатељство јер ће као што је он такав (бити) и (његов) ближњи. итд.

¹³⁵ НЕВ יצַר yaatsar – обликовати, направити, образовати (од нечега). LXX користи реч *πλάσσω* која има исто значење као јеврејска реч.

¹³⁶ У јеврејском језику Човек и Адам су иста реч *a'adaam*. У јеврејском језику постоји и други назив за човека *ישׂה ish* о којој ће више речи бити од Пост 2:23. Сви

- он прозвати; и како год Човек назове живо створење, тако (да буде) име њему.¹³⁷
20. И тако нарече Човек имена свој стоци и птицама небеским и свима зверима полским али за Адама се не нађе помоћник сличан њему.
21. И наведе Јахве Бог дубок сан¹⁴⁰ на Човека те он заспа и онда извади једно од ребара¹⁴¹
- како год прозва Адам сваку душу живу, тако (би) име њему.
- И нарече Адам имена свој стоци¹³⁸ и свим птицама небеским и свима зверима полским, но Адаму се не нађе помоћник сличан њему.¹³⁹
- И наведе Бог занос на Адама, те (он) заспа; и узе (Бог) једно

савремени преводи са јеврејског упорно преводе ову реч као Човек (Man, Mensch). Тако је и у руском синодалном преводу (са јеврејског) док Септуагинта и Вулгата реч a'aadaam преводе као лично име Адам.

¹³⁷ НЕВ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ יִקְרָא שְׁמוֹ > הוּא הוּא שְׁמוֹ > haa'aadaam nepesh chayaah huw' sh'mow – досл. *И сваку коју Човек назове гуиу живу, иако (га буде, he бијиу) име његово.* Јеврејска конструкција је дословно пренесена у Септуагинтином преводу који гласи: καὶ πᾶν ὃ ἐδὶν ἐκάλεισεν αὐτὸ Ἀδὰμ ψυχὴν ζῶσαν τοῦτο ὄνομα αὐτοῦ - *и свако како зод шио назва Адам, гуиу живу, иако (је) име њему.* (слов: **и всакw еже аце нарече адамw дшшз живз, сие илма емз**), NAB *whatever the man called each of them would be its name*, ELB *und genau so wie der Mensch sie, die lebenden Wesen, nennen würde, so sollte ihr Name sein.*

¹³⁸ LXX πᾶσιν τοῖς κτήνεσιν – свој стоци. НЕВ בַּהֲעֵמָאח baheemaah – стока, домаће животиње.

¹³⁹ LXX βοηθὸς ὄμιος αὐτῶ за разлику од 2, 18 где стоји βοηθὸν κατ' αὐτόν. У јеврејском тексту стоји исти израз као у 18. стиху НЕВ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ וְיֵי עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ – помоћник као пред њим (тј. сличног њему, какав му приличи, одговара). Септуагинтин превод *јомоћник сличан њему* βοηθὸς ὄμιος αὐτῶ заправо је најбољи еквивалент за *eezer k'neg'dow*.

¹⁴⁰ НЕВ תַּרְדֵּמָה tardeemaah – дубок сан, несвесно стање. LXX ἔκστασις – екстаза, иступење, транс (од глагола ἐξίστημι – иступити, изићи (из себе). Именица tardeemaah се јавља на неколико места у Старом Завету и на реазличите начине је превођена у Септуагинтином преводу Јов 4:13 - φόβος, Јов. 4:15 - δεινὸν φόβος; Ис. 29:10 - κατανύξεις (дубоки сан, ступор, немогућност да се мисли, уп. Рим. 11:8 ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν καὶ ὄτα τοῦ μὴ ἀκούειν – и даде им Бог дух неосетљивости, очи да не виде, ући да не чују). Према томе реч је о дубоком сну, стању неосетљивости, умртвљености чула. Јелинска реч ἔκστασις запрепашћење али и стање у коме долази до виђења (уп. Дап. 10:10 ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἔκστασις – спопаде га занос, слов. **оу:жасъ**. После тога у Дап. 11:5 у вези са претходним стихом налазимо εἶδον ἐν ἐκστάσει ὄραμα – видех у заносу виђење). Из овога се види да ἔκστασις сама по себи не мора бити виђење већ пре свега посебно психофизичко стање у коме се може јавити визија ὄραμα. Према томе да би се избегао прилично неразумљив словенски израз – иступење – најбољи одговарајући еквивалент у Пост. 2:21 био би *занос*. Јеврејска реч *tardeemaah* је готово на све језике преведена као дубок сан.

¹⁴¹ Именица НЕВ צֵלָא' tselaa' може да значи ребро, страна али исто тако и превој на брду, споредн просториј у Храму, даск. Оно што је важно јесте да је Бог узео део са стране од Адамовог тела тако да је он после сам рекао за жену да је она кост од костију мојих и месо од мога меса (плот од моје плоти). Јелинска реч πλευρά је сасвим добар еквивалент речи tselaa' јер означава и страну и ребро.

- његових па затвори месо под њим.
22. И сачини Јахве Бог жену од ребра које је узео од Човека и доведе је Човеку.
23. И рече Човек: Ово је коначно кост од моје кости и месо од мога меса и зваће се жена јер је од мужа узета¹⁴³.
- од ребара његових, и попуни месо уместо њега.
- И сачини¹⁴² Господ Бог жену од ребра које узео од Адама и доведе је Адаму.
- И рече Адам: ово је сада кост од костију мојих и месо од меса¹⁴⁴ мога, она ће се назвати жена јер је од мужа свога узета.

¹⁴² Јелински глагол בָּנָה банах који се ипак разликује од глагола који означавају стварање из првих стихова књиге постања. Овде је реч о изградњи, конструкцији (лат. aedificare) као приликом изградње дома, куће што се врло сликовито преноси јелинском речју בָּנָה . Ноје је саградио (саздио) банах лађу (ковчег) Пост. 8:20. У српском језику алтернативе су: *саграђивати, сачинијати, саставијати*.

¹⁴³ Овде имамо две речи יִשׁ *ish* и човечица יִשְׁשָׁה *ishshah* (тј. жена) које су међусобно етимолошки сродне (досл. *зваће се ISHSHAH јер је узетиа og ISH-a.*). Јелински превод није могао да пренесе вишезначност и пуни смисао јеврејских речи јер יִשׁ и יִשְׁשָׁה нису етимолошки слични као речи *ishshah* и *ish*. Симах, који је ревидирајући касније Септуагинтин текст, у свом преводу са јеврејског на јелински језик изумио је нову реч אִשְׁרָה – човечица. Иначе јеврејска реч *ish* означава превасходно човека као индивидуално створење за разлику од много ширег значења речи *'aadaam* и *'epoosh*. У старозаветном тексту реч *ish* означава сваког појединог мушкарца (човека). Када се посматра са сексуалног аспекта уобичајенија је реч *zakaar* (мушко, мушкарац). Ова реч *ish* се такође користи у конструкцијама које ми преводимо безлично свако, неко и сл. Међутим посебно важно значење ове речи јесте супруг јер је реч за супружницу, односно жену човекову, етимолошки изведено од речи човек – човечица *ishshah*. Тиме се и језиком показује сродност човека и жене и њихова међусобна повезаност. Превод Седамдесеторице управо приступа овим речима са овог аспекта јер речи יִשׁ и יִשְׁשָׁה иако етимолошки нису повезане, означавају пре свега *жену* и *мужа* (а не непосредно женско и мушко као два различита пола). У разним језицима налазимо на различита решења у преводу: у латинском (*vocabitur virago quoniam de viro sumpta est*) у енглеском (NKJ She shall be called **Woman**, Because she was taken out of **Man**, (иначе реч WOMAN долази од WOMB-MAN човек са утробом), у немачком (*diese soll Männin heißen, denn vom Mann ist sie genommen*), у руском (она будет называться **женю**, ибо взята от **мужа**). Видимо да су преводиоци у свим језицима настојали колико год то природа њиховог језика допушта да пренесу сродност речи човек-жена. У српском језику остају практично три могућности: **човек-жена, муж-жена** (као у руском, по угледу на логику превода Седамдесеторице) или помало рогобатно решење **човек-човечица** (по угледу на немачки где реч Männin не постоји, као ни *човечица* у нашем језику).

¹⁴⁴ У јелинском тексту **није** употребљена реч סֹמָא што значи тело у ширем смислу речи већ реч סָרֶץ – месо, плот. У Еф. 5:30 запажамо врло важну разлику између речи סֹמָא и סָרֶץ : Апостол Павле, дакле, каже: $\text{μέλη ἐσμεν τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ}$ – удови смо тела његовог, од меса његовог и костију његових (VUL *membra sumus corporis eius de carne eius et de ossibus eius*). Именица סָרֶץ у најужем значењу означава месо иако у учењу апостола Павла носи много шире теолошко значење огреховљене човекове природе која се врло лепо изражава словенском речју *плот*, за разлику од тела које има другачије значење. Хришћани се подвижничким животом не боре против **тела** већ против **плоти**, учили су свети Оци. У стиховима из књиге Постања очигледно је реч о месо

24. Ради тога оставиће човек оца свога и матер своју па ће се прилепити¹⁴⁵ жени својој и постаће¹⁴⁶ једно тело¹⁴⁷. Ради тога оставиће човек оца свога и матер своју, и прилепиће се жени својој, и биће двоје једно тело (плот)¹⁴⁸.
25. И беху обоје наги, Човек и жена његова, и не стиђаху се (једно од другог)¹⁴⁹. И беху обоје наги, и Адам и жена његова, и не стиђаху се.

ТРЕЋА ГЛАВА

1. А змија беше лукавија¹⁵⁰ од свих животиња пољских, које А змија беше паметнија од свих животиња које су на зе-

од човековог тела јер се посебно спомињу кости. Нажалост у српском језику и σόμα и σάρξ се преводе као тело. У словенском преводу 23. стиха налазимо: **плотъ ѿ плоти мѡѡа**.

¹⁴⁵ НЕВ דבבq daabaq – прилепити се, сјединити се, пренути о нешто, везати се за нешто, остати са неким (нечим). Јелинска реч προσκολλάω врло верно преноси значење јеврејске речи. Пошто се овде говори о будућим догађајима реченица почиње имперфектом (несвршеном радњом), а остали глаголи долазе у конзекутивном перфекту (који носи свршено значење) са копулом ׀ испред.

Реч човек יש ish (не a'adaam) овде је на јелински пренесена као ἄνθρωπος, а не ἀνήρ као у претходном стиху. Жена је у јеврејском тексту овде יששah ishshah.

¹⁴⁶ Као што је речено у фусоти за Пост. 1:2 глагол הוה haayaah означава динамичну радњу и пре значи постати него бити (овде је употребљен глагол у waw конзекутивном перфекту).

¹⁴⁷ Као и у претходном стиху јеврејски текст користи реч באסaar која има врло разноврсно значење: месо, тело, човек, особа. На јелинском је у складу са претходним стихом употребљена реч σάρξ **плотъ**.

¹⁴⁸ Дословно: εἰς σάρκα μίαν – у једно тело (плот).

¹⁴⁹ Глагол בוש bosh се овде јавља у облику имперфекта множине 3. л. ἤσθησαν тј. интензивног медија ובושו boshashuw што се преводи – стиђаху се једно од другог, **стыдасѡа, ѱсхѡнѡто**.

¹⁵⁰ НЕВ שחא naahaash – змија. Ово је најуобичајенији назив за змију у Старом Завету. Придев ערם 'aagomt носи позитивну и негативну конотацију (уп. Енг. prudence and shrewdness). Попут свог позитивног синоним shaakal (способан, мудар) 'aagomt може да има позитивно значење. Међутим, њој сродне речи у арамејском, арапском и сиријском језику носе негативно значење које свој еквивалент у јелинском језику налази у речи λάνουρος, πανουργία, које се јављају у Септуагинтиним преводу и новозаветном тексту у значењу лукавство (уп. Јов. 5:13 ...лови мудраце њиховим лукавством (ערם orem) LXX ὁ καταλαμβάνων σοφούς ἐν τῇ φρονήσει или код ап. Павла δραστήσιμος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν – лови мудраце у њиховом лукавству). Смисао ипак змијиног кушања најбоље видимо из самог тумачења апостола Павла у 2Кор 11:3: ὁ ὄφις ἐξηπάτησεν Εὐάν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ - као што је змија преварила Еву својим лукавством. Из овога следи да у јеврејском тексту, посебно на овом месту поменута реч има више негативно значење лукавства, како је пренесено у читав низ савремених језика. LXX за змију каже да беше φρονιτώτατος и не користи придев λάνουρος. Придев φρόνιμος значи интелигентан, бистар, паметан, мудар, довитљив. Исту реч налазимо у Еванђељима где нас Господ учи

- је Јахве Бог начинио¹⁵¹. Тада рече он(а)¹⁵² жени: Да ли је заиста рекао Бог: Не једите од сваког дрвета у врту?¹⁵³
2. На то¹⁵⁵ рече жена змији: од плода дрвећа вртног (смемо да) једемо.
3. Али од плода дрвета које је усред врта рекао је Бог: не мљи, које створи Господ Бог; и рече змија жени: Шта ако је рекао Бог: никако не¹⁵⁴ једете од сваког дрвета које је у рају?
И рече жена змији: од плода (сваког) дрвета раја јешћемо¹⁵⁶;
А од плода дрвета које је усред раја рекао је Бог: не је-

да будемо мудри као змије - φρόντισι ὡς οἱ ὄφεις. Према томе сама реч не носи негативно значење јер змија једноставно као створење које је Бог створио беше мудрија од свих осталих животиња које су наземљи и које створи Бог. Наглашавањем овога показује се да змија сама по себи није била зла већ да је као и све друго од Бога било добро. Будући да реч *мудар* носи ипак значење врлине, реч *паметан* је неутралног значења јер се њоме више истиче способност интелекта у закључивању и размишљању. Из ове анализе произилази да је преводилац на јелински језик употребио много неутралнију реч у поређењу са јеврејским изразом који по свему судећи носи прилично негативну конотацију лукавства и зла.

¹⁵¹ НЕВ פָּעַל 'aasaah – (на)чинити нешто, направити, уобличити нешто од постојеће твари.

¹⁵² Змија је персонификација ђавола што се види јасно из Отк. 12:9 и 20:1: ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, ὁ καλοῦμενος Διάβολος καὶ ὁ Σατανᾶς, ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην – стара змија која се зове Ђаво и Сатана, која заводи целу васељену. У јеврејском језику је змија *naahaash* мушког рода.

¹⁵³ НЕВ הָאֱלֹהִים לֹא הֵאֱכִילוּ מִכָּל עֵץ הַגֶּן - 'Ap kiy- 'aamar 'Elohiym lo' to'k'luw mikol žets hagaan. Израз 'Ap kiy- 'aamar 'Elohiym може се дословније превести: Заиста (да) јер је рекао Бог...У јеврејском тексту може се видети да је акценат змијиног питања више на томе да наведе жену да посумња у Божју заповест (Да ли је баш заиста рекао...). У јелинском тексту стоји: LXX τί ὅτι εἶπεν ὁ θεός οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ. (слов. **что** **так** **рече** **вгъ** **да** **не** **ясте**...). Истина израз τί, ὅτι се јавља на више места у Септуагинти са јасним значењем *заиста* и жена заиста у следећем стиху понавља Божју наредбу нагласивши на крају.....да не *умрејте*. Словенски превод следи дословно грчки израз и има врло сродан смисао јеврејском значењу (шта ако је – да ли је заиста).

¹⁵⁴ Негација οὐ μὴ је врло јака и емфатична негација, тако да се израз οὐ μὴ φάγητε мора превести не као проста наредба већ, врло јака и стриктна наредба – никако не једите, никако да не једете.

¹⁵⁵ Везник ו у wav конзекутивном имперфекту може да се преводи на разне начине у зависности од контекста: тада, онда, на то, затим, па, и онда итд. Улога везника јесте да повеже радњу која се наставља у временски линијском току.

¹⁵⁶ LXX ἀπὸ καροῦ ξύλου τοῦ παραδείσου φάγημεθα. Овде имамо футур употребљен у смислу дозволе или допуштења, па је зато могућ и превод: *од њлода (свакоз) грвејџа раја смемо га једемо*, као и у јеврејском тексту где имамо глагол אָכַל 'aakal – јести употребљен у qal имперфекту 1.л.множ. (дакле у несвршеној радњи) што се преводи презентом или футуром – од плода дрвећа вртног једемо (или, јешћемо) иако је значење у овом контексту пермисивно, тј. смемо да једемо (дозвољено нам је да једемо).

- једите од њега, нити га се дотичите, да не умрете.¹⁵⁷
4. И рече змија жени: Нипошто нећете умрети,¹⁵⁸
5. Јер зна Бог да ће вам се у дан када будете окусили од њега отворити очи, и да ћете бити као Бог¹⁵⁹, знајући добро и зло.
6. И виде жена да (је) добро дрво за јело и да је примамљиво за очи и да је пожељно дрво за сазнање¹⁶⁰, и она узабра од његовог плода и једе и даде такође мужу своме са њом, и он једе.
7. Тада им се отворише очи обома, и познаше да су наги па сплетоше лишће смоквино и начинише себи прегаче.
- дите од њега, нити га се дотичите, да не умрете.
- И рече змија жени: Нипошто нећете умрети,*
*Нећете смрћу умрејти,
Јер је знао Бог да ће вам се у дан у који будете јели од њега отворити очи, и да ћете бити као богови, знајући добро и зло.
- И виде жена да (је) добро дрво за јело, и да је пријатно очима за виђење и лепо за разумевање¹⁶¹; и узевши од плода његовог једе, и даде мужу своме са њом, и једоше.
- И отворише им се очи обома, и познаше да беху наги; и сашиише лишће смоквино и начинише себи прегаче¹⁶².

¹⁵⁷ Из јеврејског текста као и превода Седамдесеторице јасно се види да Бог не прети казном већ просто указује на последицу која ће неминовно уследити у случају да они једу или се дотакну плода дрвета које је усред раја, тј. плода дрвета познања живота и смрти. Зато у латинском преводу налазимо додатни детаљ који још више наглашава озбиљну забринутост Божијег упозорења: VUL *...ne comederemus et ne tangeremus illud ne forte moriamur* – **га не једемо и не дошчемо га се да случајно не умремo**. Неки мање квалитетни преводи у којима се каже: *ako jegetiše... умреће ије су сасвим погрешни стварају утисак да је човеков пад последица увређеног Божијег достојанства, а не погрешног човековог избора.*

¹⁵⁸ НЕВ לֹא-מוֹת הַמָּוֹת Lo' - mowt t^hmutuwn – нипошто нећете умрети, LXX οὐ θανάτω ἀποθανεῖσθε. Када пред неким глаголом имамо негацију 'ло и инфинитив абсолюта истог глагола који следи реч је о врло наглашеној негацији: никако (зацело, засигурно) нећете умрети (у овом случају). Зато није потребно преводити дословно конструкцију јер у нашем језику дослован превод није еквивалент овог емфатичног израза.

¹⁵⁹ У јеврејском изворнику је употребљен облик у множини אֱלֹהִים 'Elohiym што може да значи Бог(ови) али и небеска (божанска) бића, анђели. Септуагинта први пут преводи множину јеврејске речи 'Elohiym θεοὶ иако је до сада редовно ову реч преводила обликом у једнини θεός. У другим преводима такође наилазимо на облик у множини (слов. **как божи**, лат. dii, рус. боги, енгл. gods, једино немачки најновији превод задржава wie Gott – као Бог).

¹⁶⁰ НЕВ כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכַל וְכִי תְאוֹה־הוּא לְעֵינַיִם וְנַחְמֵד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל - kiy Towb haažeets l^hma'kaal w^hkiy ta^hwaah- huw' laa' eeynayim w^hnechmaad haa' eets l^hhaskiyl – досл. да је добро дрво за храну (јело) и да је пожуда (похота) оно (дрво) за око и да је пожељно (пријатно) дрво за уразумити (умудрити, прозрети, сазнати).

¹⁶¹ LXX ὅτι καλὸν τὸ ξύλον εἰς βρῶσιν καὶ ὅτι ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν καὶ ὄραϊόν ἐστιν τοῦ κατανοῆσαι (досл. лепо за разумети, схватити).

¹⁶² LXX περιζώματα – хаљине око појаса (које су покривале горњи део бедара и појас), слов. **препоясавѧ**, енг. loincloths, ХЕБ חֲגוֹרָה chagowraah – појас, хаљина око појаса.

8. И зачуше корак¹⁶³ Јахвеа Бога који иђаше по врту при хладовини дана¹⁶⁴, и сакрише се Човек¹⁶⁵ и жена његова од лица Јахвеа Бога усред дрвећа вртног.
9. И позва Јахве Бог Човека и рече њему: Где си?
10. И он рече: Корак твој чух у врту и уплаших се јер сам наг, па се зато сакрих.
11. Тада он рече: Ко ти је казао да си наг? Да ниси јео од дрвета од којег сам ти заповедио да не једеш.
12. Рече Човек: Жена коју си дао да буде са мном, она ми даде од дрвета и једох.
13. Тада рече Јахве Бог жени: Зашто си то учинила? А жена рече: Змија ме превари, те једох.
14. И рече Јахве Бог змији: Због тога што си ово учинила
- И чуше глас Господа Бога који шеташе по рају предвече¹⁶⁶, и сакрише се Адам и жена његова од лица Господа Бога усред дрвећа рајског¹⁶⁷.
- И позва Господ Бог Адама и рече њему: Адаме, где си?¹⁶⁸
- И рече му: Глас твој чух где ходиш по рају и уплаших се, јер сам наг, и сакрих се.
- И рече му (Бог): Ко ти каза да си наг, осим ако ниси јео од дрвета од којег ти заповедих да једино од њега не једеш?
- И рече Адам: Жена коју си ми дао¹⁶⁹, она ми даде од дрвета и једох.
- Тада рече Господ Бог жени: Зашто си то учинила, а жена рече: Змија ме превари¹⁷⁰, те једох.
- И рече Господ Бог змији: Због тога што си ово учини-

¹⁶³ НЕВ קול qowl – звук, шум (овде преводимо речју корак). Дословно чуше звук (шум) Јахвеа Бога.

¹⁶⁴ НЕВ לַיְוָח הַיּוֹם l'yuwach hayowm – досл. у ветру (поветарцу) дана, хладовини дана, када захлади, рус. во время прохлады дня, слов. по **похладни**, нем. bei der Kühle des Tages, у ствари, предвече.

¹⁶⁵ ХЕБ אָדָם 'aadaam, אִשָּׁה ishshah

¹⁶⁶ LXX δειελνός η, όύ = δειελος, предвече (послеподне), Theosr.

¹⁶⁷ LXX ἐν μέσῳ τοῦ ξύλου τοῦ παραδείσου – досл. усред дрвета раја. У јеврејском именица עץ *ets* значи дрво, дрвета (стабла), шума. Јелински превод дословно преноси јединину јеврејске именице иако се по смислу преводи множином. Тако је и у словенском преводу: **посредѣ дрѣва раискагѡ**.

¹⁶⁸ Септуагинта редовно реч אָדָם 'aadaam преводи као лично име Адам. Господ се у јелинском тексту човеку Адаму обраћа по имену док у јеврејском тексту стоји само: Где си?

¹⁶⁹ LXX ἢν ἔδωκας μετ' ἐμοῦ - досл. коју си дао са мном. Ово је дослован превод јеврејске конструкције НЕВ אֲשֶׁר נָתַתָּה לִּי אִמָּאֲדִי 'asher naatataah 'imaadiy – коју си дао са мном, тј. дао да буде са мном, удружио са мном. Словенски превод такође дословно преводи ову конструкцију: **юже далъ еси со мною**.

¹⁷⁰ LXX ἠπάτησέν (инд.аориста 3.лица јединице) глагола ἀπάτω – обманути, завести, преластити, преварити. Ова јелинска реч сасвим прецизно преводи јеврејску реч נָשָׂא nasha'.

проклета да си мимо¹⁷¹ све живинчади и свих звери польских, на стомаку свом ћеш ходити и прашину¹⁷² ћеш јести у све дане живота свога.

15. И непријатељство постављам између тебе и (између) жене, и између твог семена и (између) њеног семена. Он ће ти сатрети главу, а ти ћеш га ујести у пету.¹⁷⁴

ла, проклета да си мимо све живинчади и свих звери земљских. На прсима својим и стомаку¹⁷³ ћеш ходити и земљу ћеш јести у све дане живота свога.

И непријатељство ћу поставити између тебе и (између) жене и између твог семена и (између) семена њеног. Он ће ти вребати главу а ти ћеш му вребати пету.¹⁷⁵

¹⁷¹ НЕВ מִן min – мимо, дакле, не *og* јер би онда све животиње биле проклете, него мимо свих животиња.

¹⁷² ХЕБ עֲפָר `aphar – прашина, прах земни, сува земља. У Септуагинтином преводу стоји само καὶ γῆν φάγη - и јешћеш земљу.

¹⁷³ LXX ἐπὶ τῷ στήθει σου καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύῃ - на прсима својим и стомаку ћеш ходити (вући ћеш се). У јеврејском изворнику се не спомињу прса већ само стомак НЕВ עַל-גְּחֹנוֹךְ תֵּלֵךְ 'al gachonokaa teeleek – на стомаку ћеш ићи. Реч גָּחֹנֶךָ gachown заправо означава стомак, доњи део (прса) животиње и не користи се за људе. Вероватно је зато Септуагинта употребила две речи κοιλία и στήθος да би пренела значење јеврејске речи.

¹⁷⁴ НЕВ: הַאֲשֵׁה וּבִין זְרַעְךָ וּבִין זְרַעָהּ הוּא יִשְׁפֹּךְ רֹאשׁ וְאִתָּהּ תִּשְׁפֹּנוּ עַקֵּב וּבִין זְרַעְךָ וּבִין זְרַעָהּ אֲשִׁית בֵּינֵךְ וּבֵינֵינוּ - W^aceybaah 'aashiyt' beeyn^akaa uwbeeyn haa'ishaah uwbeeyn zar^akaa uwbeeyn zar' aah Huw' y^ashuwpkaa ro'sh w^aataah t^ashuwpenuw `aaqeeb. LXX καὶ ἔχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γυναικὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματος σου καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματος αὐτῆς αὐτὰς σου τηρήσει κεφαλὴν καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν. Веома важно пророчко место и прво обећање доласка Месије – Христа. Разлике између јеврејског и јелинског текста имамо само у другој реченици. У јеврејском се два пута помиње исти глагол שָׁוַר shuwph – *ударити, сапирити, сокрушити, нападнути* и употребљен је у оба контекста, дакле против главе и против пете. Будући да човек змију по глави може *сапирити, разбити, ударити (или сапати на главу)*, а она човека за пету може *ујест* у преводу употребљавамо глаголе *сапирити* и *ујест*. У оба случаја глагол **shuwph** је употребљен у *qal* имперфекту који означава несвршену радњу (садашњост и будућност).

У јелинском тексту у оба случаја је употребљен глагол τηρέω – *пазити, чувати, држати погледом*. Око овог израза било је доста расправе нарочито када се овај стих посматра у светлу Рим. 16:20 (ὁ δὲ θεὸς τῆς εἰρήνης συντρίψει τὸν σατανᾶν ὑπὸ τοῦ πόδα ὑμῶν ἐν τάχει – *а Бог мира ће брзо сапирити (скрушити) сапату по ноге ваје*). По тој логици правилније читање у Пост. 3:15 би било *уместотрјети* κεφαλὴν - συντρίψει κεφαλὴν, што би више одговарало и јеврејском изворнику. У латинском преводу употребљена су два различита глагола: ipsa conteret caput tuum et tu insidiaberis calcaneo eius. Када је реч о глави Вулгата користи глагол conterere – *разбити*, а када је реч о пети глагол insidari – *вребати, чекају у заседи*. Управо због нејасноће око овог глагола нарочито у јеврејском тексту неки коментатори су закључили да је у ствари реч о два глагола врло сличног изговора. Дакле семе женино ће shaa'p II - *згасити ногом* – главу змијину, а змија ће shaa'p I - *дахити за* – петом. У руском синодалном преводу такође су употребљена два глагола: оно будет поражать тебя в голову, а ты будешь жалить его в пята, док се словенски текст држи Септуагинте: **ТОИ ТВОЮ БЛЮСТИ ГЛАВЪ, И ТЫ БЛЮСТИ БЪДУШИ ЕГО ПЯТЪ**.

¹⁷⁵ Види горње објашњење овог стиха.

16. А жени рече: Веома ћу умножити твоје болове и трудноћу твоју; у болу ћеш рађати синове и к мужу твом (ће те вући) жудња твоја и он ће тобом господарити. И жени рече: Умножавајући умножићу¹⁷⁶ болове твоје и уздисање твоје, у боловима ћеш рађати децу и к мужу твоме (ће бити) прибежиште¹⁷⁷ твоје и он ће тобом господарити.
17. А Човеку рече: Пошто си послушао глас жене своје и јео од дрвета за које сам ти заповедио говорећи: Не смејеш јести од њега; проклета је¹⁷⁸ земља због тебе¹⁷⁹; и у муци А Адаму рече: Пошто си послушао глас жене своје и јео од дрвета за које сам ти заповедио да једино од њега не једеш; проклета је земља у делима твојим, у муци ћеш

¹⁷⁶ Овде је реч о јеврејском идиому који Септуагинта дословно преводи. Дакле НЕВ הַרְבָּה אֶת הַצָּוָן harabaah 'arabeh – *умножавајући умножићу*. Облик harabaah је инфинитив апсолутни Nif. глагола har'beh (умножити) који добија значење прилога, дакле *мно́го (веома) ћу умножи́ти*, у овом случају.

Септуагинта овај израз дословно преводи LXX πληθύνων πληθυνῶ - дакле партицип презента актива + индикатив футура актива глагола πληθύνω. Словенски превод је по обичају дословна слика Септуагинтиног превода: *Умножаа умножаа*. Будући да је реч о јеврејском идиому без посебног теолошког значења нема разлога да се на српском овај израз преводи овако необичном конструкцијом – *умножавајући умножићу*, већ се сасвим лепо може рећи *веома ћу умножи́ти*. По неким би могао да се употреби и превод *још ве́ма ћу умножи́ти*, али овакав превод би имао значајне теолошке импликације. Наиме Бог је предвидео да жене рађају (рађајте и множите се...) али не у боловима и муци. Управо бол и мука при рађању деце јесте последица греха и пада човековог, при чему је и живот жене такође у опасности, пошто јој прети и смрт. Дакле дошло је до вишеструког ослабења човекове природе која постаје подложна болу и умирању. Вулгата избегава дословну конструкцију једноставним изразом multiplicabo (*умножићу*) VUL mulieri quoque dixit multiplicabo aegumnas tuas et conceptus tuos. Занимљиво је да руски синодални превод дословно преводи конструкцију: Жене сказал: умножая умножу скорбь твою в беремности твоей.

¹⁷⁷ Својим грехом жена је такође прекршила Богом одређену покорност свом мужу, човеку, послушавши змију и преваривши свог мужа. Зато ће је вући жудња (похота) према мужу (мушкарцу) תִּשְׁוּוּקָהּ teshuwqah и муж ће господарити женом. У јелинском тексту се каже да ће жени уточиште (прибежиште) ή ἀποστροφή - *обраћање, ујочишиће, прибежишиће, уј*. LXX πρὸς τὸν ἄνδρα σου ή ἀποστροφή σου καὶ αὐτός σου κυριεύσει. Вулгата у свом преводу наглашава покорност жене мужу: sub viri potestate eris et ipse dominabitur tui – *бићеи њог влаићу мужа и он ће владаићи (доминираићи) њобом*. У сва три текста јеврејском, јелинском и латинском наилазимо на три нијансе значења. Док јеврејски текст више наглашава пожудну и страсну (сексуалну) везаност жене за мушкарца, јелински превод више истиче ослањање, прибежиште жене мужу као јачој страни, (емотивну) везаност, док латински појачава значај покорности и власти мушкарца над женом (јерархијску и формалну) подложност.

¹⁷⁸ НЕВ הָאָרֶץ אֲרֻרָה 'auwraah – qal пасив партицип глагола проклети. У LXX стоји ἐπικατάρατος ή γῆ - *придев проклет, номинатив женског рода*. Дакле ни у јеврејском није употребљен јусивни облик, нити у јелинском тексту налазимо императив. РСТ сасвим исправно преводи: проклята земля за тебя.

- ћеш јести од ње у све дане живота свога.
18. Трње и чкаљ ће ти изнићи и јешћеш биље пољско.
19. У зноју лица свога јешћеш хлеб док се не вратиш у земљу јер си из ње узет, јер си прах¹⁸⁰ и у прах ћеш се вратити.
20. И назва Човек жену своју Хава јер је она постала¹⁸¹ мајка свих живих.
21. И начини Јахве Бог Човеку и жени његовој хаљине кожне¹⁸² и обуче их.
22. Тада рече Јахве Бог: Гле Човек постаде као један од Нас, у познању добра и зла; и сада да не би пружио своју руку и узео и још и од дрвета живота те јео и живео у вечности.
23. И одасла га Јахве Бог из врта Еденског да обрађује земљу, од које је узет.
24. Тако он изагна човека и насели га источно од врта Едена, а **херувиме** и мач огњени који се окреће *יֹסְטָאֵבִי* да чува пут ка дрвету живота.
- јести од ње у све дане живота свога.
- Трње и чкаљ ће ти изнићи и јешћеш биље пољско.
- У зноју лица свога јешћеш хлеб свој, док се не вратиш у земљу од који си узет, јер си земља и у земљу ћеш отићи.
- И назва Адам име жени својој Живот (Живка) јер је она мати свих живих.
- И начини Господ Бог Адаму и жени његовој хаљине кожне и обуче их.
- И рече Бог: Гле Адам постаде као један од Нас, да познаје добро и зло; и сада да не пружи руку своју и узме од дрвета живота и једе, те да живи до века.
- И одасла га господ Бог из раја сладости¹⁸³, да обрађује земљу, од које је узет.
- И изагна Адама, и настани га наспрам раја сладости; и постави **херувиме**¹⁸⁴, и огњени мач покретни¹⁸⁵, да чувају пут ка дрвету живота.

Протосинђел Сава Дечанац

¹⁷⁹ ХЕБ בַּעֲבוּרָא ba`vuwrekaa – због тебе, ради тебе. Септуагинтин превод се овде разликује од јеврејског текста и гласи LXX ἐπικατάρατος ἢ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου – *ипроклейѝа (је) земља у делима твојим*.

¹⁸⁰ НЕВ אַדָּמָא 'adaamaah док је овде реч о праху (сувој земљи) אַפְרָא 'aaphaa. У јелинском тексту у оба случаја је употребљена реч земља - γῆ.

¹⁸¹ НЕВ הַיְיִתָּה haayitaah – qal перфект трећег лица од глагола הִיָּה постати (бити).

¹⁸² НЕВ עוֹר פְּתִנּוֹת kaat'nowt 'rowt, LXX χιτῶνας δερματίνους – *кожне хаљине, хаљине од коже*.

¹⁸³ LXX ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς – из раја сладости.

МЕТОДИ ТЕКСТУАЛНЕ КРИТИКЕ НОВОГА ЗАВЕТА

УВОД

Првенствени циљ новозаветног текстуалног изучавања јесте да се баца јаче светло на оно што су новозаветни писци стварно забележили. А постићи овај циљ скоро је немогуће. Но напори библијских истраживача ка томе циљу проналажења најверодостојнијих, најаутентичнијих новозаветних текстова свакако да заслужују пажњу и дивљење, и тај њихов рад се не може окарактерисати конфесионално, у смислу „протестантски“ библисти или „римокатолички“ и други. Свима нама хришћанима је на срцу досезање што аутентичнијег изворника.

У научним и ненаучним круговима одавно се поставља питање у смислу, да ли ми поседујемо оригинални грчки текст на којем је нека новозаветна књига првобитно, од апостола забележена, и друго, које је врсте и веродостојности тај грчки текст који је традиран, који сада поседујемо. И питање: да ли је једно од јеванђеља, Матејево, било првобитно написано на арамејском па преведено на грчки, или је директно писано на грчком, заслужује пажњу библијских стручњака. Да не наглашавамо значај испитивања односа проповеди Господа Христа која је била на арамејском говорном језику тога доба, и њеног навођења од његових слушалаца, апостола, на грчком, и то, уз веома честе цитате из Старог завета, али не на јеврејском изворном језику, него на арамејском, а да их после тога апостол, писац новозаветне књиге претаче у грчки језик своје књиге, користећи притом изобилно Септуагинтин превод Старог завета. За нас ће овде бити од значаја пратити историјски след проналажења библијских новозаветних рукописа и, колико је нама могуће, установити додатке, интерполације у већ постојећим рукописима, или објављеним преводима, с посебним освртом на текст Новог завета на српском језику како нам га дају данашњи савремени преводиоци.

ИСТОРИЈСКИ ПРЕСЕК ПРОНАЛАЗЕЊА НОВОЗАВЕТНИХ РУКОПИСА

За библијског стручњака од великог значаја су стари рукописи, па су се тако преписивачи у средњем веку трудили да пронађу што древније предлошке. А највећи полет око њиховог утврђивања настао је у доба ренесансе. Први штампани Нови завет дао је Еразмо Ротердамски 1516. г., а потом Роберт Стефан (R. Etienne) 1551. г. Њихова издања су почивала на њима расположивим рукописима који су им дошли у руке од средњовековне византијске Цркве, и имала су велики број грешака.

Рукописи новозаветних књига пронађени су у 17. и 18. в. Први од њих је *Грчко-латински Безин Кодекс* (Greeco-Latin Codex Bezae) из 6. века, назван по реформаторском научнику Теодору Бези, који га је дао Кембричком универзитету 1581. г. Исто толико значајан био је *Александријски кодекс* (Codex Alexandrinus), сада у Британском музеју у Лондону, који је 1628. г. енглеском краљу Чарсу послао цариградски патријарх (раније александријски) Кирило Лукарис, из захвалности енглеској дипломатској помоћи против језуитских интрига. Овај рукопис из 5. века садржи целу Библију на грчком, поред већег дела двеју посланица св. Климента Римског. Од 773 листа Нови завет 143, на жалост, недостаје: МТ 1,1–25,6; Јн 6,50–8,52; 2 Кор 4,13–12,6. И премда су ове посланице објављене у Оксфорду 1633. г., Нови завет није штампан све до 1786. г.¹

Два још ранија рукописа су пронађена у 18. и 19. веку. Први садржи списе на грчком св. Јефрема Сиријског; а испод овог текста може се уз знатну тешкоћу, разазнати непотпуна Библија из 5. века. Овај рукопис, *Codex Ephraemi Rescriptus* чува се у Националној библиотеци у Паризу; то је, уствари, палимпсест, *Јефремов кодекс рескриптус*.²

У каснија значајна открића спада чувени *Ватикански кодекс*, из 4. века (*Codex Vaticanus*) У време Наполеонових ратова Французи су га донели из Ватиканске библиотеке, али је касније враћен у Ватикан, где је и данас. Научници су установили да је текст умно-

¹ Glashouwer, Willem, *So entstand die Bibel*, Stuttgart, 1979, стр. 59. Сматра се да је Кодекс Александринус настао у Александрији, и датира се у прву половину 4. века. У посед Александријске патријаршије доспео је 1078. г.

² Јефремов кодекс је био Палимпсест рескриптус. У 12. веку је изнад постојећег текста Новог завета неко исписао, након брисања првобитног текста, 38 беседа св. Јефрема (4. в.) Овај кодекс је у 16. веку доспео из Флоренце у руке француског краља Хенриха у Париз. Садржи мали део Старог и велики део Новог завета. Тек је, тада, младом немачком научнику Константину фон Тишендорф, који је управо био завршио студије у Лајпцигу, пошло за руком да у својој 26. години у Паризу уз помоћ хемијских средстава, у року од две године рашчита сав текст Новог завета. В. исто, 61.

гоме без каснијих додатака, и он је још увек један од најважнијих сведока раног текста.³ Од новозаветног корпуса не садржи: Јев. 9,15–13,25, 1 и 2 Тим, Тит, Фил. и Отк.

У 19. веку је љубав за старинама одвела немачког научника Константина Тишендорфа да истражује рукописе у манастиру св. Катарине на Синају. Овде је 1844. г. пронашао 43 листа рукописа из 4. века, које је добио од монаха. Поново се вратио 1853. г. и касније 1859. да пронађе остатак рукописа, но безуспешно. Управо пред полазак кући са последње посете, настојатељ манастира му је показао листове који су недостајали. Како су садржавали и већ одавно изгубљени текст Варнавине посланице, Тишендорф је провео читаву ноћ преписујући је. Рукопис је најзад доспео у царску библиотеку у Петрограду, после дугих расправа пред судом о његовом власнику. Овај зборник, назван *Синајски зборник* (Codex Sinaiticus) према месту проналаска, продала је совјетска влада Британском музеју 1933. г. за 100.000 фунти.⁴

Успут је пронађено још много рукописа, но ова наведена четири су најважнија. Они су повратили какав је био Нови завет у 4. и 5. веку, па чак и раније.

А шта за доба раније, пре 4. века? Не можемо очекивати да пронађемо рукописе или фрагменте из 1. века. Прво, вероватно их је било доста мало. Друго, оригинали су били вероватно похабани услед сталне приватне и јавне, богослужбене употребе. Ствари нешто другачије стоје кад је у питању 2. век. Из доста сувих хумки крша у древном Египту произашли су фрагменти Новог завета на папирусу – њих неколико из 2. века, а значајан број папируса из 3. века. Систематска истраживања папируса започела су крајем 19. века, особито оних пронађених у Оксиринку (Охуџхунчус), одакле је објављено више од 20 томова.

³ Ватикански научници су објавили Кодекс Ватиканус (Нови завет) 1868. г.

⁴ Половину овог новца је платила британска влада, а за других 500.000 енгл. фунти стерлинга Британски музеј је расписао апел за прилоге и новац добио. Рукопис је предан Енглезима на први дан Божића 1933. г.

Кодекс Синаитикус се датира у 350. годину по Хр., док се Кодекс Ватиканус датира у 325. годину. Ови кодекси су у прошлом веку били најважнији рукописи Новог завета, читава два века старији од најстаријег материјала који се дотле могао користити.

Тишендорф је приспео на Синај, у манастир Св Катарине (из 350. г.) с писмом руског цара Александра II у рукама, што му је увелико омогућавало несметан истраживачки рад. Рукопис је донет за њим у Каиро (вероватно у метох синајског манастира), а одатле поклоњен руском цару, који је манастир наградио са 9.000 рубаља у многим даровима и граматама. В. So entstand die Bibel, 63.

Најстарији папирусни фрагмент новозаветне књиге је једно парче, око 4 cm четврт, које са обе стране садржи стихове из 18. главе Јовановог јеванђеља. Сада се чува у Библиотеци Цона Рајланда у Манчестеру, и приписује се првој половини 2. в. вероватно око 125. г. у Египту. То је у науци P52 и садржи ректо: Јн 18,31–33, а верзо: Јн 18,37–38. Ово је најстарији рукопис новозаветног текста који нам је до сада сачуван. Када се попуне празнине на оба краја линија и одстојања између редова, може се одредити број редова на страни, па и обим тог малог кодекса. Можда је кодекс-зборник садржавао само ову књигу; веће дело било би тешко за руковање. Тако видимо да су у Египту ценили св. ап. Јована, па је можда умножаван независно од других јеванђеља.

Од 3. века имамо две веома значајне збирке, назване по њиховим савременим меценама: први је *Честер Беџи Папируси* (Chester Beatty papyrus) и садржи скоро цели Нови завет, осим неких посланица св. ап. Павла и саборних посланица. Друга је *Бодмерови Папируси* (Bodmer papyrus), који се објављују још увек, и садрже јеванђеље по Луки и Јовану, као и 1 и 2 Петрову и Јудину посланицу, и неколико апокрифних и светоотачких списа.

ДРУГИ ПОКАЗАТЕЉИ АУТЕНТИЧНОСТИ ТЕКСТА

Поред рукописа на грчком језику, постоје и други текстови помоћу којих би се могао реконструисати Нови завет у раном изгледу. То су *преводи* новозаветних књига, нарочито на латински, коптски, сиријски и јерменски. Наиме, рукописи неких књига на оваквим преводима потичу већ из 3. века. Уз то, новозаветне цитате налазимо код *писаца древне Цркве*. Са овим светоотачким цитатима можемо отићи дубоко у прошлост. Научници су наишли на фрагмент папируса из треће књиге св. Иринеја „Против јереси“, који садрже новозаветне цитате. Свети Иринеј је писао око 180. г., а тај фрагмент потиче с краја 2. века или почетком трећег. Даље уназад се тешко може ићи.

Уз то имамо и *лекционаре* појединих цркава, који садрже новозаветна чтења, зачала уређена за богослужбену употребу. И премда су лекционари доста позни, они ипак одражавају ране текстове, а уз то су за црквену употребу брижљиво преписивани.

При свим овим истраживачким напорима мора се истаћи чињеница да научницима не недостаје обиље рукописа и другог релевантног материјала с којим могу доспети у доба најранијег преношења Новог завета. Пре открића остава на Мртвом мору постојала је знатна празнина у преношењу Старог завета. (Данашња јеврејска Библија, Biblia hebraica, штампа се према једном рукопису из 10. века

пронађеног у Петрограду). Таква празнина није постојала за неки период новозаветног проучавања. Библисти с правом истичу да је основна тешкоћа у овим студијама не што има мало, него што имамо толико много да је тешко свим тиме владати. Новозаветних рукописа има око 4.700, а бар 100.000 светоотачких цитата или алузија на новозаветне књиге.

МЕТОДИ ИСТРАЖИВАЊА ТАЧНОСТИ ТЕКСТА

Методи примењивани у проучавању овог материјала нису без тешкоћа.

1) Могло би се претпоставити да су старији рукописи природно бољи и поузданији од познијих рукописа. Међутим, ово није безусловно тачно, јер, рецимо рукопис познијег датума може почитати на предлошку који је био веома стар. Али чест је случај да су се различита питања и „прљања“ наталожила у касније рукописе, и сад је тешко разазнати и утврдити шта је био предлошак.

2) Могло би се претпоставити да раније верзије пружају драгоцено сведочанство. Ово понекад и чине, али често су бивале исправљане према разним врстама грчких текстова, и ми не можемо извесно установити која верзија потиче са оригиналног текста.

3) Светоотачки цитати нису апсолутно увек поуздани: а) Свети отац можда не наводи према библијском тексту него по сећању; б) можда је користио више од једног рукописа; в) можда његова лична дела, списи нису увек тачно преношена, преписивана.⁵

Напоредо с методима о утврђивању аутентичности текстова у целини, имамо методе о установљењу *грешака* у њима. Као и код других списа, и овде су грешке намерне и ненамерне. У *ненамерне* грешке спадају: 1) додавања настала тако што је преписивач исписивао два пута исто слово, слог, реч или део реченице (*διϋιοῦ γραφισ*); 2) испуштања настала услед појаве двају истих елемената, понекад што би преписивачево око прескочило ред који се завршава исто као и већ преписани ред (*ομιου̅ι̅ελε̅β̅ι̅ον*); -или прескочило ред које је почињао као и већ преписани ред (*ομιοαρκ̅ι̅ον*); 3) забуне настале присуством различитих самогласника или дифтонга који се на грчком изговарају скоро идентично (ε, αι, αίε, затим ει, η, ι, υ; као и ο и ω); 4) мешање различитих слова, која исписана унцијалним (великим) словима изгледају доста слично (Ε–Σ; Θ–Ο; Α–Δ–Λ; Ν–Η;

⁵ Без обзира на ове примедбе, Свети оци су посебно значајни јер пред крај 1. века цитирају већ из 14 од 27 новозаветних књига (Варнавина посланица и посланице св. Климента Римског), и што око 150. г. по Хр. налазимо стихове из 24 књиге (нпр. код св. Иринеја, Поликарпа и Јерме). Дакле, Свети оци не само да цитирају из светих књига, него наводе практично све стихове Новог завета. В. Op.cit., 69.

М–П; Г–Т); 5) забуне настале што ранији рукописи нису бележили раздвојено речи нити користили знаке интерпункције.

У другу групу спадају: 1) поправке и циљу побољшања правописа, граматике или стила; 2) „усклађивање“ а) паралелних места, б) новозаветних цитата и старозаветних текстова; и в) новозаветних текстова и литургијске праксе;⁶ као и 3) егзететско-доктринарне интерполације, истискивање или тенденциозне ревизије.

Ако су сачињавани тзв. *билинџвални* текстови, преписивачи би кадкад поправљали грчки текст кад се овај није слагао са латинским текстом, на који су били навикли. Поврх тога, удешавали би да грчки и латински текст иду упоредно један поред другог, те је тако један текст скраћиван ради добијања потребног простора.

Да би извршили хармонију јеванђелских одељака, преписивачи би уклонили све што би сметало тој хармонији, удешавајући текст једног јеванђеља према тексту другог.

Било је покушаја да се при преписивању библијски текст учини разумљивијим, па су поправљали сам текст: додавали заменице, старе изразе замењивали новијим, семитизми исправљали у бољи грчки језик, исправљали граматичке грешке; често су леп грчки језик замењивали простијим, у употреби из времена преписа.

Енглез Хорт је доказао да све промене текста Новог завета, иако су многобројне, нису утицале на суштину хришћанског учења. Филолошку и историјску критику библијског текста Црква нема разлога да одбацује (Чарнић). Такав рад не вређа ни богонадахнутост Светог писма, него је, напротив, штити. Црква је одувек сматрала за своју дужност чување чистоте и интегритета библијског текста.

I. ТЕКСТУАЛНЕ ИЗМЕНЕ

Сада ћемо навести неколико места у Новом завету, на којима се извођењем закључака и поређењима може доказати да је могло доћи до редакцијских измена у тексту.

1) Завршетак јеванђеља св. ап. Марка, 16,9–20 (о јављању Васкрслог Христа апостолима, ст. 9–18, и његово Вазнесење, ст. 19–20). Поводом овог текста библисти примећују: а) св. Јустин је алудирао на овај текст, а св. Иринеј цитирао из њега. б) Међутим, недостаје у списима св. Климента Римског, Оригена и св. Јевсевија,

⁶ Сматра се да је завршетак Оченаша: „Јер је Твоје царство и сила и слава у векове. Амин“ (Мт. 6, 13), ушао из лекционара, значи из богослужбене употребе. Синодски превод га доноси под наведеним стихом у новом реду. Чарнићев превод га изоставља.

а нема га ни у два важна кодекса, Ватиканском и Синајском, као ни у старијим преводима на латински и сиријски; уз то, ранији рукописи садрже сасвим другачији завршетак. – Могуће је да је та перикопа, као завршна, била изгубљена код неких преписивача па је нема у наведеним кодексима. Иначе, како би се могло претпоставити и замислити да јеванђелист заврши своје јеванђеље са: „јер се бојаху“ (жене мироносице (ст. 8)? Међутим, Димитрије Стефановић у своме преводу Новог завета из 1933. овај одељак Мк. 15, 9–20 доноси у загради, а то чине и савремена критичка издања Новог завета (Нес-тле – Аланд).

2) Извештај „о жени ухањеној у прељуби“ не спада, према библистима, у првобитни текст Јовановог јеванђеља; 8, 1–11, одн. 7,53 – 8,11. Налази библиста сведоче: а) текст се јавља у грчком јеванђелском тексту, обично као Јован 7, 53–8, 11 (како је пренето у словенску Библију), но понегде после Јн 7,36 или 21, 24 (штавише, у мањем броју рукописа налази се после Лк 21, 38); б) ниједан рукопис га не садржи пре краја 4. века, а ниједан Свети отац, из истог доба, не наводи га. б) Закључак тих библиста је да је текст неаутентичан.⁷ Тачно је ипак да ова перикопа (зачало) није коментарисана, а у неким рукописима изостављана.

3) Нешто тежи проблем је код Лк 22, 10б–20; а) Са изузетком њих неколико, сви рукописи садрже ове стихове, који су веома блиски ономе што ап. Павле казује о Последњој (Тајној) вечери у 1 Кор 11, 24–25. б) У Безином кодексу у старом латинском преводу Исус Христос вели само: „Ово је крв Моја“; нема спомена онога што је у дужој верзији друга чаша на вечери. в) У Учењу дванаесторице апостола (Дидахи) наилазимо на Евхаристију у којој благосиљање вина претходи благосиљању хлеба; стога су научници тврдили да је аутентична она краћа верзија у Лукином јевађељу. г) С друге стране, можда је преписивач сматрао да спомен двеју чаша збуњује и стога је изоставио спомен друге. У српским преводима налазимо дужу верзију.

Друге примере налазимо у *посланицама*.

4) Према већини унцијала и Светих отаца, посланица Римљанима се завршава доксологијом (16, 25–27), као и у преводима Д. Стефановића (1933) и Е. Чарнића (1973). У црквенословенској Библији пак ово место се налази на крају 14. главе, стихови 24–26, исто као и у преводу В. Караџића, рађеног према руској Библији, исто тако и у Синодском преводу. Такође у грчком византијском тексту

⁷ Оба јеванђелска текста, Мк 16, 9–20 и Јн 7, 53–8,11, у критичком издању Нес-тле-Аланд грчког критичког текста Новог завета донети су уз напомену „Ad“ (додатак), и штампани издвојено малом белином, и међу двоструким квадратним заградама. А крај Оченаша, напред наведен, и не садржи, него упућује на рукописе. Исто је и са другим читањима која немају велики ослоњљивост у старијим рукописима.

доксологија долази после 14. главе; у Бетијевим папирусима из 3. в. она је почев од Рим 15,33; у неким рукописима (5. век и касније) налази се на крају или 14. или 16. главе. б) Маркион је овај одељак потпуно изостављао, што је чинио и један унцијал из 10. в. – премда је оставио празан простор после 14. главе (Д. Стефановић то чини кад у Рим 16, 24 оставља празан простор, јер је ту место за „Благодат Господа нашега Исуса Христа са свима вама“, а он и њу изоставља, док Е. Чарнић исти овај цитат наводи у заградама). Критички текст Нестле-Аланда наводи доксологију на крају посланице Римљанима, са упадљивом прерадом и у једној квадратној загради (Рим 16,25–27).в) Тако, овај одељак може бити интерполација, мада не можемо бити апсолутно сигурни.

5) На почетку посланице Ефесцима, 1,1 речи „у Ефесу“ представљају проблем. а) Налазе се у већини рукописа. б) с друге стране, Маркион је забележио да је „Ефесцима“ уствари упућена Лаодикијцима; Ориген је изоставио речи „у Ефесу“, оне се не јављају у Бетијевим папирусима, ни у Ватиканском и Синајском кодексу (мада их је нечија рука накнадно унела). в) Све ово претпоставља да речи „у Ефесу“ нису саставни део првобитног текста посланице. Међутим, ни већ постојећи адресати у посланицама нису увек довољни показатељи, па Ориген испушта спомен града Рима у Рим 1,7. У Чарнићевом преводу стоји лоцирање „у Ефесу“, док га у преводу др Д. Стефановића нема. Црквенословенски текст и Вуков превод, као и Синодски превод, садрже га.

6) По питању адресата испред основног текста посланице *Јеврејима* у библијској науци се водила жучна полемика, до те мере да су је неки протестанти држали за неаутентичну и нису убрајали у корпус ап. Павла (по питању адресата ове посланице у нашој науци је писао проф. Е. Чарнић, објавивши докторски рад у Атини, а на српском више стручних извода).

7) Што се тиче оног познатог места у 1 Јовановој 5,7–8 (тзв. *comma Johanneum*) у познијим латинским рукописима Вулгате ови стихови се наводе обрнуто, тј. најпре 8, па 7. стих, с тим што се на крају „земаљских сведока“ наводи да су „једно у Христу Исусу“. У црквенословенској Библији и у *Textus Receptus*-у Цариградске патријаршије, за кога је сачињен тзв. Синодски превод Новог завета, ови стихови гласе:

ст. 7: „Јер је троје што сведочи на небу: Отац, Логос (Реч), и Свети Дух; и ова тројица су једно.“

ст. 8: „И троје је што сведочи на земљи: дух, и вода, и крв; и ово троје су уједно.“

Код проф. Е. Чарнића 7. стих гласи само: „Јер је троје који сведоче: 8. Дух и вода и крв, и ово троје сведоче једно“. Истоветно је код Д. Стефановића.

Пребрз је закључак библијских истраживача да су на основу „небеских сведока“ богослови Цркве развијали учење о тројичности Бога, јер је за то учење постојало ионако довољно библијске подлоге. Али остаје да су сви рани црквени Оци (као и Јероним и Августин), сви стари преводи, и старији рукописи Вулгате садржавали краћу верзију, како смо је цитирали према Чарнићевом преводу.

II. ПРИМЕРИ ТЕКСТУАЛНЕ КРИТИКЕ

1. У Марко 1,1 постоје знатна одступања. Ово је „јеванђеље“ „Исуса Христа“ или „Исуса Христа, Сина Божјега“. Сви савремени преводи на српски језик доносе ово друго читање, као и црквенословенска Библија. Ова дужа верзија се налази у већем броју раних унцијалних рукописа и у већини светоотачких цитата. Краћа верзија се налази у Синајском кодексу, као и код Оригена и у већини унцијала.

Овде се има приметити да су божанска имена при писању скраћивана, контрахована. Сходно томе би речи „Исуса Христа, Сина Божјега“ изгледале овако написано $\text{ИХХС ХТ С СНА БОЖЈЕГА}$, па је забуна неизбежна; но не можемо успоставити који је облик оригиналан, дужи или краћи.

2. У Јован 1,18 имамо две верзије „Јединородни Бог“ и „Јединородни Син“ (овако Синод), који је објавио Бога. Рукописи се разликују, премда они ранији поведочавају „Бога“. Чарнић и пре њега Стефановић пишу „јединородни Бог“. Такође код Јована 1,14 налазимо само „Јединородни“ без именице, док у Јн 3, 16 имамо „Јединородног Сина“. Под речју „Син“ ап. Јован мисли на „Сина Божјег“, што је јасно из целог јеванђеља. Отуда је тешко закључити ко је стварао две верзије („Јединородни Син“ и „Јединородни Бог“), или пак и трећу (без именице, само „Јединородни“).

3. Још компликованије питање имамо у саборној посланици Јудиној, ст. 5. Према рукописима, „Господ“ (КС) је спасао свој народ из земље египатске (тако и у свим савременим преводима, као Синодски), или „Бог“ (ΘС), или „Исус“ (ΙС) или „Бог Христос“ (ΘΧΧС). Крајње је тешко одлучити се, премда се неки библисти одлучују за „Исус“.

Ма какве принципе користили при разматрању ових и других места, увиђамо да старина рукописа није довољан показатељ исправности односног читања. Штавише, рани рукописи могу садржавати мноштво грешака, намерних или ненамерних, док познији рукописи могу очувати читања која су изгледа исправна.

Из овог разлога, чак и откриће нових *папируса* неће неизбежно пружити поузданије новозаветне текстове. Ако би се, реци-

мо, наишло на папире из 1. века, можда би они пружили знатнију меру сигурности. Но такве папире не поседујемо, а најважнији и најпотпунији папире потичу из 3. века.

III. ПИТАЊЕ ИНТЕРПОЛАЦИЈА И КАКАВ СТАВ ЗАУЗЕТИ ПРЕМА ЊИМА

Додаци (интерполације) нису део оригиналног текста и они припадају пре историји Цркве неголи Новом завету. Штавише, неки тврде да они могу полагати право на изложење апостолске проповеди колико и такво дело као што је Томино јеванђеље. Нешто је лакши посао с изменама у тексту које су имале за циљ усаглашавање разлика у рукописима које поседујемо ради њиховог бележења (анотирања, отуда *аноџације*) обично испод главног текста при штампању Новог завета. То је тзв. *криџички аџарџи*.⁸

С друге стране, ако тврдимо да не треба чинити измене, одн. побољшање библијског текста, и да се једноставно држимо онога што је одавно записано, или нам неким путем предано, тад настаје питање: шта је заправо написано? Хоћемо ли тако канонизовати појединачни рукопис или групу рукописа? Да ли постоји неки рукопис или папир који заслужује пажњу, и то потпуно? Потпуно поверење да је аутентичан, исправан. Овде, свакако, *Црква има да каже* шта она сматра да је истинито, исправно, аутентично. Она, као богочовечански организам, који траје кроз векове, она једино има ауторитет и власт да каже своју последњу реч, док сва наша истраживања остају на нивоу разматрања, премда су корисна.

Тако, и поред текстуалних тешкоћа, ми чврсто држимо да су данашње књиге Новог завета писали њихови аутори, и то у облику у коме их имамо како за њих Црква каже. – Међутим, тзв. литерарна критика иде даље у настојању да открије интерполације користећи притом само литерарне критерије.

Од првенственог значаја су сведочанства древних рукописа. места која су рани преписивачи испуштали изгледа заслуживала су

⁸ У научном критичком апарату другачија питања се обележавају оваквим кодовима: *џаџирус* словом латиничким Р и бројем до њега, на висини горњег дела слова П (папире); *уџиџални* кодекси или рукописи – јеврејским (само Синаитикус алефом), латинским или грчким великим, верзалним словима или бројем са 0 (нулом) испред; *минускули* добијају арапски број; цитати из Светих отаца се идентификују са њиховим скраћеним именом (Сур – Кипријан, Ор – Ориген, Еус – Јевсевије, Дид – Дидахи [учење Дванаесторице], Нерг – Јероним, Сгр – Златоуст и др.); затим, унутар новозаветних књига имамо сиглуме: е – јеванђеље, аст – Дела апостолска и саборне посланице, кеџ – Откривење Јованово *лекуџонари* се обележавају са 1 и арапским бројем иза њега. Ср. cit., 68, ср. Nestle-Aland, Novum Testamentum Graece, Stuttgart 1993.

да буду испуштена. С друге стране, ако различити рукописи пружају у суштини исту садржину, али са варијацијама у изразу, не можемо са сигурношћу тврдити да место у питању треба испустити. Можда је овај или онај рукопис очувао првобитну верзију.

После текстуалне критике долази *литерарна* критика. Овде треба постављати ова питања: 1) Да ли место у питању садржи речи или изразе другачије од целокупног ауторовог дела? Ако садржи, можемо посумњати, мада треба имати на уму да се речник током времена и узрастања човековог мења и да он у једно време писања не употребљава све речи које зна. Блиско са овим је и питање: да ли се или не речи у таквом одељку користе у другачијем смислу од оног које му аутор даје другде, али се и овде мора бити опрезан, јер аутори често употребљавају једну реч да означи више ствари, или неколико речи да изразе једно значење. 2) Да ли овакво место у питању одражава ауторов стил у другим деловима књиге? Ако не одражава, можемо посумњати у интерполацију. Али се такође има на уму да исти аутор може писати упошљавајући неколико стилова, тим више што су у античко доба писци подучавани да имитирају стилове разних узора.

Понекад су библијски стручњаци састављали списак критерија ради проналажења интерполација када су критиковали стил у извесним одељцима. Рецимо, полазећи од претпоставке да је ап. Јован писао добрим стилем, сматрали су да интерполације постоје кад имамо: а) тешкоће композиције („Када, дакле, сазнаде Господ да су фарисеји чули да Исус више ученика задоби и крштава него Јован“, Јн 4,1); б) контрадикције („иако Исус сам не крштаваше него ученици његови“, Јн 4,2), и в) нејасности. Одличан пример за ово је Јн 4,43–45, где тешкоћу ствара доста слободно уметнута реченица: „Јер сам Исус посведочи да пророк у својој постојбини нема части“ (ст. 44). Међутим, и литерарна критика се суочава са тешкоћама, јер полази од претпоставки да: а) аутор никад није имао тешкоће композиције, б) да никад није себи противречио, и в) да увек пише јасно, или жели да буде јасан. Међутим, сваки аутор може бити и непредвидив, другачији од осталог свог дела.

После литерарне критике долази *историјска критика*. Овде се анализирају списи у вези са 1) пишчевим животом и мисли, 2) познатим током историјских догађаја, и 3) претпостављеним развитком раног хришћанског живота и мисли. Тако се интерполацијама могу сматрати они пасуси који су несагласни са оним што се поуздано зна о пишчевом животу и мисли (што се већ одражава у његовим списима). Али, проблем је што о неким писцима ионако слабо знамо да бисмо још изводили и поређења. Што се тиче другог начела, недоумице су што оно што нама изгледа као историјско, не значи да је изгледало неисторијским и новозаветном писцу, или је он писао не марећи на историјске тачности. На пример, често се претпоставља

да је она несагласност у Марковом јеванђељу гл. 13 написана пре пада Јерусалима 70. г. и да је у сваком случају у ближој вези с књигом пророка Данила, него што је наслоњена на историјски догађај. Опет, исказ код Луке 21,20–24 о томе да ће Јерусалим напасти непријатељске војске и разорити га, више подсећа да је написано после пада тога града. Неки замишљају да св. Лука овде мисли на старозаветне текстове о паду Јерусалима 586. г. пре Хр. под Вавилонце. Тако, према њима, Марко је блискији пр. Данилу, а Лука ранијим пророцима, те тако њихови одељци не одражавају историјска збивања.

У закључку можемо приметити чињеницу да је од времена јеванђелиста и ап. Павла до проналаска штампарије протекло хиљаду и четири стотине година (Гутенбергова Библија на латинском штампана је 1453/4. г.), па је дотле свака књига преписивана. Апсолутни критички интегритет се није могао очувати. Па ипак, варијације које су се током векова увлачиле и текст свештених списа нису такве природе да задиру у њихову суштину и не могу довести у питање њихов догматски интегритет. Ф. Ј. А. Хорт је дошао до закључка да су 7/8 речи у Новом завету неоспорне, а само 1/8 припада мање значајним разликама. Стварне разлике су тако мале да представљају 1/1000 део новозаветног текста (наведено према Е. Чарнићу).

Предраг Ракић
апсолвент Богословског факултета

Литература

- Јанић, др Војислав, *Увод у Нови завет*, Београд 1924.
 Чарнић, др Емилијан, *Ерминевџика* (скрипта), изд. Свети архијерејски синод, Београд 1959.
 Чарнић, др Емилијан, *Увод у Свејо ѿисмо Новога завета*, општи део, изд. Свети архијерејски синод, Београд 1973.
 Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece, Introduction*, 27. revidierte Auflage 1993, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 1993, стр. 44–83.
 Metzger, Bruce M., *The Text of the New Testament: Its Transmission, Corruption and Restoration*, 2nd ed. New York and London: Oxford University Press, 1968.
 Willem, J.J. Glashouwer, *So entstand die Bibel*, Stuttgart 1979. стр. 57–73.

СТАРИ ЗАВЕТ О БРАКУ*

брак – (јевр. описно: нпр. *лаках иша* „узе жену“; ἡμόνος, matrimonium):

1) **установа брака**, тј сједињење мужа и жене, према првој библијској књизи, односи се на почетак стварања човека у Едемском врту, где је Бог дао Адаму за помоћ жену, коју је створио *из његовог бића* (Пост 2,23), због чега је човек био дужан „оставити оца свога и матер своју и прилепити се жени својој и – биће двоје једно тело“ (Пост 2,24). Отуда, брачност, по својој идеји и суштини, од самог почетка значи сједињење два људска бића. Без обзира на примере многоженства, који се спомињу у Библији и оно не осуђује директно, једнобрачност, каква да је, представља нормални брак. Свето писмо велича породичну срећу сликама узетим из моногамије (ПрС 12,4; 19,14; 31,10 и др; Пс 128); њиме се симболише узајамни однос Бога и његовог народа (Ис 54,5–6; Ос 2,3). Изузетно од тога јесте место код Јез 23,4 где се говори како је Господ симболично узео за жене две сестре, Јуду и Израиља. Двоженство је први пут дозволио Ламех, потомак Каинов (Пост 4,19).

2) **Закони о браку**. Прописи Мојсијевог закона о браку довољно су строго забрањивали брак међу сродницима у поређењу са постојећим прописима у многобоштву. У патријарашко доба често срећемо примере које не треба сматрати узорима: Аврам је био ожењен својом рођеном сестром (по оцу) (Пост 20,18); Јаков је за жене имао две сестре истовремено, Лију и Рахилу; отац Мојсијев био је ожењен својом братучедом Јохаведом (Изл 6,20–25). У Лев 18, под претњом смртне казне, забрањује се крвосмеснички живот у многим односима, нпр. с мајком, маћехом, сестром, рођаком, унуком, снахом и др., а поред тога, као у 20. глави, забрањују се и неки други облици саживљења. Сходни преступи били су извргнути обредном проклетству са горе Евал (Понз 27,20–23). Даље, био је

---

* Одредница преузета из Библијске енциклопедије, том I, која је у припреми за штампу.

забрањен брак са Хананкама и женама из других народа, јер би водио идолопоклонству (Изл 34,16; Понз 7,3–4). Често читамо о браку између Јеврејки и незнабожаца (Рута 1,4; Сам 3,3; 1 цар 7,14; 14,21; 1 дн 2,3,15). Забрана брака са Хананцима често је кршена, нарочито од царева (Суд 3,6; 2 Сам 11, 3; 1 цар 11,1–3; 16,31). Јездра и Нemiја ревносно су се борили против брака са незнабожачким народима уопште, не само са Хананкама, (Јездра 9,2–15; 10,3; Нем 13,23–27).

Међутим, одступило се од строге забране о браку у Лев 18,16, кад је био у питању брак са снајом, женом од брата, јер Понз 25,5сл прописује да брат узме жену свога умрлог брата ради продужења његове породице и одржавања његовог имена. Прворођени син добио би име свога оца. Овакав брак се називао *левирајски* (*деверски*) брак. Уколико би девер одбио узети за жену своју снају и при томе чврсто остао, закон га на то није присиљавао, али га је удовица могла лишити свих права која би могао уживати. Ради тога, она је с њега изувала обућу, плувала му у лице и говорила: „Тако ваља да буде човеку који неће да зида куће брата свога“. „И он нека се зове у Израилу: дом босога“. Женидба снајом (Понз 25,5) био је старински обичај код многих народа, као код Индуса, Персијанаца, Авганистанаца, Друза, афричких црнаца и др.

Неке одређене забране вишеженства (полигамије) нема у Мојсијевом законодавству. Древни обичај – да се има више жена или, поред жена, наложница – пракса која се среће код патријараха (Пост 16,3; 22,24; 25,1 – приметити да се Хетура, која се у Пост 25,1 назива „женом“, у 6. стиху назива наложницом, „иночком“ – 26,34 сл; 30,3 сл: 36,12); – не укида се неким директним прописом, али се ограничава разним уредбама. На пример, прописује се да цар нема много жена (Поиз 17,17); даље – приликом поделе наслеђа забрањено је давати преимућство деци једне над децом друге жене (Понз 21,15–17) и, најзад, ако ко прода кћер своју као робињу и не буде по вољи господару своје, да се не продаје као робиња, него да се откупи; ако ли је заручи сину своје, да се не лиши супружанских права; ко ли узме другу, да је отпусти без откупа (Изл 21,7–11). Тако је многоженство у Израилу до извесне мере било озакоњено; чак је забележено да је сам Бог дао Давиду жене Саулове (2 Сам 12,8), али такав обичај ограничаван је сметњама, како би се народ припремио за строжији закон. После вавилонског ропства многоженство је било све ређе међу Јеврејима, и у време Христово Јевреји су углавном имали једну жену (Мт 18,25; Лк 1,5; Дап 5,1), мада је било изузетака. Христос, а потом и апостоли, оштро и одлучно су поставили првобитни став о једноженству као једино правилан (Мт 19,4–5; 1 Кор 7,2; Еф 5,22–32).

Спорна места у закону поводом многоженства имамо у Лев 18, 18 где се вели: „Немој узети жене преко једне жене, да је учвелиш

откривајући голотињу другој за живота њезина“. Неки тумаче овај пропис у смислу да се овде једноставно забрањује двоженство, са двама сестрама једновремено, као нпр. случај Јакова са Лијом и Рахилом; после смрти жене, брату није забрањено да узме њену сестру; у неколико случајева то је чак заповеђено (тзв. левиратски или деверски брак). Други те речи схватају као одредбу о забрани многоженства уопште. Први од њих одговарају да се многоженство у овом или оном виду дозвољава законом, нпр. Понз 21, 15–17, где се прописује да ак очовек има две жене, вољену и невољену, и прворођени син му био од невољене, отац је био дужан да сину од невољене да пуно право првородства, првенаштво. Први мисле да је мисао да он може имати две жене, али једну за другом, итд.

3) **Ступање у брак.** Родитељима је припадало право да бирају невесту својим синовима (Пост 24,2сл; 21,21; 28, 1сл; 38,6), ретко после изражене синовљеве жеље (Пост 34, 4; 4,8; Суд 14,2). За невесту је жеља родитеља и браће била одлучујућа. (Пост 24,51; 34,11), мада се и девојка понекад питала (Пост 24,58). Ако се утврди сагласност, вршено је обручење, при чему су дарови младожење невести и родитељима играли значајну улогу, до те мере да се могло рећи да се овај посао завршавао уз прекомерни број дарова, па се питало да ли је то правилно: да би добио сагласност за брак Ревеке, слуга Аврамов је донео злата, сребра и хаљина њој лично, а уз то, и дарова родбини (Пост 24,51–53; ср. Пост 34,12; 1 Сам 18,23.25). Могуће је да је по питању наложница било и куповине (Изл 21,7–11). Ретко се девојци давао дар у имању (ИНав 15,18–19; 1 цар 9,16). Да ли се обручење потврђивало прстеном, неизвесно је. Између обручења и склапања брака обично је било извесног времена, некад у трајању неколико дана, као у патријарашко време (Пост 24,55), до године за девојке и једног месеца за удове, у позније време. За то време девојка се већ сматрала женом свог будућег мужа, и због тога се неверност с њене стране кажњавала смрћу (Понз 22,23–24), док је муж имао право да на лак начин да „отпусну књигу“, документ о разводу (Мт 1,19; Понз 24,1). Ако је обручена девојка била силована, није била одговорна, а насилник је имао бити убијен (Понз 22,25–27). Сам брак пак обављао се без религиозног обреда. Мада читамо о чину благосиљања (Пост 24,60) и о присутним сведицима (Рута 4,11 и др.; в. реч о „завету“ у ПрС 2,17; о савезу Јез 16,8; Мал 2,14), ипак нема разрађеног верског обреда склапања брака ни у Старом ни у Новом завету. Главну у брачном обреду било је превођење невесте из родитељског дома у дом младожење или у дом његовога оца.

У брачну одећу младожење спадао је турбан, накит (Ис 61,10), венац (Пп 3,11), а невеста је кађена смирном, тамјаном и другим мирисима (Пп 3,6). У невестино одело спадало је покривало (Пост 24,65), символ потчињености мужу (1 Кор 11,10), затим, нарочити

појас (Даничић – „урес“: Јер 2,32), венац на глави, златни украси са драгоценим каменом и мириси (Пс 45,8,15; Ис 49,18; 61,10). Кад је дошао одређени час, обично позно у ноћ младожења би кретао са својим „брачним друговима“ (Суд 14,11, код Мт 9,15: „сватови“, што није исто што и данас) (уп. Јн 3,29; 2 Кор 11,2), свирачима и певачима (Пост 31,27; Јер 7,34; 16,9). Након што је женик стигао у дом невестин, која је са другима очекивала његов долазак (Мт 25,6), он ју је узимао са пријатељима и враћао се са сватовима у дом свој или свога оца, уз весеље и радост (Пс 45, 15). Свадебна гозба, на коју су позивани пријатељи и суседи (Пост 29,22; Мт 22,1–14; Лк 14,8; Јн 2,2), често би трајала неколико дана (Суд 14,12). Младожења би од тог часа ступио у општење са невестом, а радост пријатеља жениковог била је испуњена када чује глас женика (Јн 3,29). Крај обреда састојао се у довођењу невесте у ложницу (Суд 15,1; Пс 19,5; Јоил 2,16) Невеста је све време била под покривалом, и отуда превара Јакова од стране Лавана (потурио му Лију уместо Рахиле) није била немогућа (Пост 29,23). Младожења је прве године брака био ослобођен војне вежбе, а исто тако, сваког другог јавног посла (Понз 24,5); војне службе ослобађан је и обручени младић, који би испросио девојку (Понз 20,7).

Прича о лудим и мудрим девојкама (Мт 25,1–13) приказује једну страну дочека младожење, иначе сасвим могућу у другим земљама и другим срединама.

4) **Брачни живот.** Законска права супруге према Изл 21,10 била су: храна, одело и брачна заједница – општење. Многа места у Библији сведоче да положај жене није био положај робиње као код неких древних народа. На то указују извесни положаји које је жена заимала у друштву. Удате жене и девојке ишле би непокривена леца (Пост 12,14; 24,16,65; 29,11; 1 Сам 1,13), и до извесног степена учествовале су у друштвеним пословима (Изл 15,20; 2 Сам 18,6–7). Зато је сасвим природно што утицај жене у породици није био мали. Видимо је како суделује у пословима породице и донекле је уживала независност (2 цар 4,8; Суд 4,18; 1 Сам 25,14сл). Њене обавезе у домаћинству биле су различите: осим васпитања и гајења деце (1 Сам 1,24; 2,19); ПрС 31,11; Дап 16,1; 2 Тим 1,5), дужност јој је била да спрема храну (Пост 18,6), даје храну слугама (ПрС 31,15) и спрема потребна одела. Управо у ПрС 31,10–31 описују се њена вредноћа и друге особине, као и послови које обавља.

Добра жена је дар Божји (ПрС 18,22; 19,14; 31,10); у Старом завету се сликама срећног брака алегорички описује веза између Бога и Израилља (Ис 54,5–6), а у Новом завету сједињење Христа са Црквом (Мт 9,15; Јн 3,29; 2 Кор 11,2). Отуда и апостолски савети супружницима о љубави и верности (Кол 3,18–19; Тит 2,4–5; Јн 3,29; 1 Петр 3,1–9) снажно се сливају у указивању на највећу тајну: љубав

Христа према Цркви, невести Његовој (Еф 5,22–33). Зато се савршена Црква зове „Невеста, Јагњетова жена“ (Отк 21,9), и последња радост победе зове се „свадба Јагњетова“ (Откр 19,7.9; ср. 22,17).

5) **Развод брака** (*get, keritut*) био је забрањен само у два случаја, наиме: 1) ако муж после ступања у брак оптужи супругу да није била невина, а њени родитељи пред старешинама супротно докажу, он има да плати казну од 100 сикала сребра оцу женином, да је задржи код себе и не разводи се (Понз 22,13–21); 2) у случају да мушкарац обљуби неиспрошену девојку, има да плати оцу њезином казну од 50 сикала сребра, да је узме за жену и „да је не може пусти док је жив“ (ст. 28–29). Међутим, ако неко облежи испрошену девојку, а она се не противи („није викала у месту“) – да се обоје погубе; а ако се противила – погубиће се само он (ст. 22–26).

У једном случају брачни развод је био обавезан: ако би домаћин дао робу Јеврејину слушкињу и он се ожени. а „суботне“, седме године роб постане слободан, био је дужан оставити домаћину жену и децу. Уколико не би хтео раставити се са женом, имао је остати роб цео живот (Изл 21,4–6).

Уопште, развод као укорењени обичај био је допуштен уз само један оправдани разлог („не беше му по вољи“ – Понз 24,1), али ако се неко разведе са својом женом (напише „књигу распусну“, „отпусну“ – Мт 19,7), и она се уда за другог, а овај је отпусти или умре, то први муж није могао узети је по други пут (Понз 24,1–4). То је имало за циљ да се стане на пут лакомисленом поступку при разводу. Из наведеног се види да се развод вршио путем правног документа. У старини се водио ватрени спор око тога који све разлози могу бити ваљани за развод брака.

На питање фарисеја „да ли је човеку допуштено отпустити жену за сваку ситницу“, Христос је одговорио да је Мојсије то допустио само „по окорелости срца“, а да је по првобитној замисли Божјој само прељуба могла бити разлог развода, и ко се ожени разведеном, чини прељубу (Мт 19,3–9).

Према тексту код Мк 10,12; „ако жена одвојивши се од мужа свога, пође за другога, чини прељубу“, може се схватити да је Јеврејка имала право затражити развод; по грчком и римском закону, то је било дозвољено (1 Кор 7,13). Према савету ап. Павла у 1 Кор 7,13, ако нека жена има мужа незнабошца и он жели да живи с њом, да је не оставља, „јер се неверујући муж посвети женом“, и обрнуто.

Други пропис у вези развода налазимо у Понз 21,10–15, где се говори да ако неко у рату заплени жену и хоће да се њоме ожени, дужан је да је одведе кући, да она сасече косу и среди се, и дозволи јој да месец дана жали за својим родитељима, а потом је узме за жену; ако му се пак не допада, да је пусти на слободу и никако да је не продаје.

УМЕТНОСТ И ИСТОРИЈА

„Његошеви дани“
Трибина: „Ловћенска капела“
Никшић клуб Биљарда 17 августа 1997.

ПРЕДЛОГ ЗА ОБНОВУ ИЗВОРНЕ КАПЕЛЕ СВ. ПЕТРА ЦЕТИЊСКОГ

1. ТЕОМАХИЈА

На небеским врховима Ловћена одиграла се класична прабалканска античка Есхиловска драма живота и смрти, теомахија. Човек је загазио у правни утврђени систем равнотеже и -поставио устаник против свих могућих богова, и изазвао њихов гњев. Ниске страсти овоземаљских снага, што пузе у калу и прашини, нарушили су вечно прописани небески склад.

Прети нам одмазда богова.

Још у паганских Јелина теомахијска кривица била је наследна, и туђе грехове су наслеђивали потомци. И ако би ти потомци још и сами продужили тим трагичним настраним путем, онда је та наследна грешка постајала узрочних и њихових личних трагедија.

На самом почетку, да се не би одмах престравили, треба да се упитамо: Како је могло да се догоди да нам поруше оно што нам је било најсветије, и поврх свега и скромну црквицу Светог Петра Цетињског, коју погрешно називамо „капелом“. Још је Вук Караџић, као савременик Његошев, у свом Рјечнику записао под *црквине*: „да је садашњи владика, (Петар Петровић Његош) ондје сазидао округлу црквицу која се издалека види; по имену рекао би човек да је ондје и прије била црква“. Капела је назив за католичку црквицу, у славу Светог Мартина Миланског. И даље, зашто је пао аманет баш на нас, да ми лично морамо да је обнављамо? Ту је још пре свега и основно питање; да ли је обнова те мале црквице с обзи-

---

* Овај текст објављујемо поводом 30 година рушења капеле.

ром на ново трагично чињенично стање и под околности у свету, реално уопште могућа? У том подухвату пре свега треба неке истините догађаје да препознамо и да их храбро назовемо њиховим правим именима.

Покушаћемо зато да ту метафоричну паганску античку трагедију, као старозаветни модел, преобразимо у смерну новозаветну Хришћанску исповест и покајање, јер је и сам Његош био угрожен ренесансним хуманизмом, све док у нашем добу није био сасвим скоро сасвим разрушен од његових сопствених „хуманистичких“ потомака, не би ли нам се опростили ти наши заједнички вољни и невољни грехови на Страшном суду Бога једнога.

2. САТАНИЗАМ ИЛИ КОМУНИЗАМ

Било је то страшно време када се рушило. Било и непоновило се. Обично неки тако и кажу: „било је такво време, па се морало тако да се чини“. Надајмо се да је прошло време страха и кукавичлука, и да је најзад дошло доба када ће моћи слободно да се дише, живи и гради. Овде то бездушно рушење нећемо схватити само као стварно непосредно физичко рушење грађевина, или убијања људи, јер највећи поремећај је збио у нама самима. Поред тога се и за време тог рушења итекако градило, конкретно баш на овом месту, али како и са којим циљем? Данас је јасно да у том минулом неповрату, било да се рушило или градило, задња намера била је да се безобзирно скрнави са личним иживљавањем, напојеним класном мржњом, све што би могло да се предпостави да је свето, а што је по ромејском хришћанском праву најтежи злочин из ниских побуда са предумишљајем. Рушење је овде било пре свега најцрњи могући сатанистички „зао“-чин, што машта може да замисли, са познатим јавно обзнањеним револуционарним јасним и бескомпромисним програмом: „Борба против религије“. Тај програм спровођен је тако да је побијено целокупно црногорско свештенство и сви калуђери на челу са митрополитом Јоаникијем. Доказ за овакву тешку оптужбу и тест за препознавање сатанизма, је истинити догађај код Колашина, када су убице „народних непријатеља“ разапели пса на Крст над јамама својих жртава, и тиме обесчастили Свету Тајну Крста на сатанистички начин.

Посебан додатни злочин био је заташкавање и брисање овог геноцида из сећања и свести народа. То невиђено и перверзно иживљавање могли су да учине само острвљени ортодоксни комунисти који су „раскрстили са религијом“. После тих крвавих оргија престрављени народ, који је за то ипак на неки начин дознавао, јер нема савршеног злочина, односно слаб појединац, „добровољно“ или из користи са поносом је ступао у Партију и још поносније исти-

цао је „да је и он раскрстио са религијом“, тј да је у себи изградио унутрашњу самоцензуру, зато ћемо и првенствено разматрати то унутрашње рушење, јер у тој тако насталој духовној пустоши може некако да се схвати како је то могло да се догоди, да Комунално одељење Општине Цетиње, које иначе решава таква банална локална питања као што су водовод и канализација по директиви Броза донесе назови коначно извршну правну одлуку; да капела Светца може да се руши!

Страх у мртвим костима постепено је утро сећање на крв у живом месу. Тако се једино може да објасни како је могло да дође до таквог стања бесвести и опште националне наркозе да је било спољњи или унутрашњи непријатељ могао слободно и без бола и општеномског отпора или макар протеста да нас оперише, и да нам ампутира виталне органе у корену наше духовности?

Будном политичком комесару, сатанском првосвештенику, другу Миловану Ђиласу, било је довољно да открије, и сатанским чином да „ожигеше“, на „научно – теоретским основама Марксизма-Лењинизма“ не само прикривеног народног непријатеља, па да он после тога буде стрељан, него је био способан да открије и саму зломисао у некој слободоумнијој и широј души, и да је и духовно под „црвеним барјаком црвене освете“ ликвидира, под паролом „непријатеља не треба само судити него му се треба светити“. Таква мученичка осетљива племенита душа је била Исидора Секулић која је објавила књигу „Његошу с љубављу“ и после критике у борби немоћна, незаштићена била је принуђена да спали своју Другу књигу о Његошу

Чак и поштени светски паганизам уме да чува и поштује своје здраве праистаре античке паганске корене, и да их осавременује и да их живо упражњава, односно свакодневно тренира по слогану; „у здравом телу здрав дух“, као што Хришћанство укључује у себе Стари и Нови Завет. Незамисливо би било да се данас неко исмева и вређа Олимп и Олимпијаду, и паљење олимпијске ватре, да згужва олимпијске кругове, да „води борбу против спорта“, јер је „спорт опијум за народ“, и да зато поубија све заједно: Самарана, председника Олимпијског комитета и све медаљама овењане победнике-спортисте, а баш то су управо нама учинили комунисти на челу са Брозом. Ни спорт ни религија не могу се „бацити на сметилиште историје“.

3. ГИГАНТОМАХИЈА

Сваки злочинац да би умирио своју извитоперену савест, тражиће морално и правно покриће, и представљаће се као напредан градитељ и дародавац. Исто као што лопови перу новац, о чему се

популарно свакодневно говори, тако рушитељи граде. Добро је што граде, али зашто је онда руше, и зашто је требало првенствено и пре свега порушити Црквицу српског православног владике? Можда зато што је Његош тежио да буде не само државник и владика на Цетињу, већ и српски патријарх у царском Призрену. По својој замисли, Његош би био духовни пастир целокупном српском народу, док би истовремено српски православни цар био Карађорђе!

Још од Карла Великог династија Хабзбурга претендовала је на престо јединог католичког царства, и није могла никико да смисли неку опозицију у шизматичкој провинцији, те је јасно, да је рушење у овом случају био главни чин. Оно што је после рушења подигнуто је само монументална полуистина, не би ли својом монументалношћу откупила ону прву половину греха. Грандиозни монументални уметнички споменик, пагански маузолеј подигнут Његошу, само као великом црногорском племенском песнику, занемарује у Његошу, као да не постоји, да је Његош био српски православни митрополит, и државник једне мале али слободне српске земље, Црне Горе. Српски грб који Његош увео на црногорске капе у народну ношњу крст са СССС, је уствари био грб Цариграда. Зато је и природна последица што је у далекој Манџурији 1904 године Лексо Саичић узвикнуо: “Да живи Свето православно царство од Цетиња до Владивостока!”

Динови су гађали планине камењем.

Национална химна Светог Петра Цетињског „Онамо за брда она“ била је већ у доба Његоша урезана у српску националну свест. Рука наше царице Јелене, жене цара Душана чува се и данас као највећа светиња у манастиру Савини, а та рука примила је од Васељенског патријарха указ о веродостојности Српског православног царства и царске круне цара Душана. Данашњим језиком речено то је исто као да смо примљени у Уједињене нације и равноправно у све међународне форуме, какву част данас ни данас потпуно не доживљавамо.

Пошто су мучки убијени потенцијални заговарачи обнављања православног царства, Рига од Фере и Карађорђе, требало је убити и Његоша, а пошто се то није стигло да се насилно учини за Његошевог живота никад није било касно, да га после смрти бар духовно дотуку тим насилним рушењем Црквице и затим да изграде нешто сасвим друго, фалсификовано, да се затрпа истина. Фалсификован је чак и Његошев завет, и његов писан тестамент, и то у Црној Гори где реч много значи.

4. ЧИЈЕ ЈЕ ЧАСНО ЦАРСТВО НАРЕЧЕНО?

Броз, кога је народ за време Другог светског рата назвао Т.И.Т.О. (Тајна интернационална терористичка организација), је за

време Првог светског рата као млад каплар Аустријског царства имао само тај мали часни задатак да хвата српске живе језике, а већи часни задатак имао је генерал „племенити Стјепан барон Саркотић фон Лофћенберг, освајач Ловћена, витез и рушитељ (изворне) капеле Светог Петра Цетињског изложбама“, који чак пребацио Његошове кости са Ловћена на Цетиње „да би затро сећање на Ловћен и онемогућио окупљање српских ходочасника“. Успут, „племенити“ Стјепан иако Хрват говорио је искључиво немачки. Хрвати су затим 1916 год. прионули да на рушевинама Црквице Светог Петра Цетињског подигну споменик цару Фрањи Јосифу, да би се закуцала пободеним мачем граница светог католичког Источног царства, (Öster-reich)-а. На јавном конкурс који је расписао племенити Стјепан, прву награду за споменик на „Јадранском Гибралтару“ међу 17 учесника добио је академски сликар Марко Рашица. Споменик је требао да буде висок $16+16=32$ метра, да буде грађен од „сурова“ материјала и предстаљао је „генија који држи руке на пободеном мачу, на коме је монограм витешког владара Франа Јосипа ч, F.J.I. и датумом освајања Ловћена. 11. I. 1916.“.

Марко Рашица се пре тога већ веома истакао у рушењу српског спортског друштва у Дубровнику „Цар Душан силни“ поломивши им све чамце, гимнастичке справе, ћириличне натписе и инвентар. То је била освета за убиство принца Фердинанда и принцезе Софије чији је заједнички државнички план био да уједине све Јужне Словене под аустријском круном, стиме да Фердинанд буде цар а жена му Софија хрватска краљица са престоницом у Загребу. Краљу Николи је нуђено да да Ловћен за Скадар, а пошто он на то није пристајао, Источно римско царство покушало је да га једноставно уништи и понизи. На несрећу Скадар нам је ипак отет, али будимо на опрезу, на Ловћену је још увек пободен онај мач са „F. I. J.“, који је оштар као Оштро, а модел споменика се још увек налази негде у Бечу?

Нас тај „Геније“ ипак није мимоишао, јер је дело Марка Рашице наставио Иван Мештровић. Када није триумфовала победа цара Фрање Јосифа, триумфовала је победа краља Александра, па нам је наручио код Мештровића споменик победника, који и дан данас стоји на Каимегдану. Мештровић је искористио прилику и подметнуо нам у суштини истог оваквог, типичног освајачког крсташко-фашистичког „Генија“, само што му је сада у једну руку ставио голуба, док другом руком за балчак придржава забоден мач на коме недостаје само монограм „F.J.I.“. Овакав „Геније“ може да се слободно упореди са чистим хитлеровским „(übermensch)-ом“. На бројним изложбама које је отварао лично Хитлер пропагирајући „Новог човека“ често је био мотив овог генија, веома сличног са идеалним ликовима радника у соц-реализму који не држе мач него пушку. Овај пропали победник наших изгубљених битака је на жалост шпи-

ца РТС-а, и утиска се деценијама свакодневно у свест грађана остатка Југославије колико год досеже ТВ импулс. Напоменимо још и то да је споменик победнику постављен на темељима двора деспота Стефана Лазаревића који се *може* реконструисати, бар исто тако као што су још у прошлом веку реконструисани замкови на Рајни, и ово је треће аутентично историјско место које је загађено Мештровићевом диверзијом. Ми би се пре определили за високу господственост једног племенитог деспота који за собом оставио Раваницу, него за неког „Генија“.

Неко би можда помислио, зашто извлачити авети прошлости, зашто да се једном коначно не прикључимо савременим токовима у свету, и савременом светском поретку „new age“. Међутим, 20 септембра 1997 године у загребачкој катедрали Светог Стефана крштен је праунук последњег аустријског цара, уз присуство око 200 представника европских аристократских породица. Занимљиво је да је праунук добио име по убијеном принцу Фердинанду и Првом хрватском краљу „ујединитељу“ Звонимиру. Ово нису једина церемонијални чиновници Хабсбурга, на челу са Оттом, они заузимају и врло важне положаје у Европској заједници. Док Хрвати посебно цезну за њиховом круном, и поред свог постојећег српскохрватског језика новокомпоњују хрватски језик и присвајају и туђе династије, док ми наше постојеће занемарујемо.

Дакле можемо да закључимо да се непрекидно и врло озбиљно припрема васкрс Светог католичког источног римског царства, и да му је његово светилиште маузолеј на Ловћену, већ постављено као мостобран.

Без ових догађаја не би било потпуно тумачити еволуцију Мештровића, који је пред Први светски рат био Србин који је писао ћирилицом, и представљао Србију на Светској изложби у Паризу, за време старе Југославије био је државни југословенски вајар који је као прво, порушио српску средњовековну тврђаву Жрново и подигао сада постојећи споменик Незнаком јунаку на Авали, као да оригинални српски средњовековни замак неби био достојан да се на њега полажу венци. За време Другог светског рата био је усташа, а после тог рата Брозов комуниста. Међутим, изгледа да ипак никад није мењао страну, јер све што је чинио, чинио је у служби и духу слепе мржње коју проповеда прозелитизам.

Не треба онда да нас чуди што је културни терор довео до уметничког кича, где се у име уметничке слободе апсолутно и све може, па су се широм отворила врата за овај садашњи период обновљене окупације светског поредка у име светле будућности, па је место Комуналног одељења на Цетињу, сатанску улогу је преузео „Цетињски бијенале Светске савремене умјетности“, са својом поставком „Савремених икона“, где је само место пса на крст разапета свиња. Крсташи, када су освојили Цариград и основали Латинско

царство, утерали су свињу на којој је наопачке јахала блудница, коју су затим силовали на Часној Трпези. Садашњи латинаши на Цетињу веома успешно подражавају своје узоре.

Ово су све догађаји чије су логичне последице својевремено довеле до силеђијске гигантомахије на Ловћену, те нас је данас „задесио“ ето, такав какав јесте постојећи монументални маузолеј, са званичним „цивилизованим„ оправдањем; да се хтело да се учини похвала врхунском уметнику и песнику Његошу са врхунским делом признатог и врхунског државотворног вајара Ивана Мештровића, јер само толико је Србима допуштено, да имају евентуално неког релативно већег локалног песника, али никако своју државотворну цркву и свог цара. Нажалост, центар оваквог једног дела нама непријатељске културе био је Беч. Ми смо сматрани не њиховим партнерима двојног или чак ако је потребно и четворног (тетрархије) Ромејског цаства, већ су нас сматрали урођеницима, „Маумау“ људождерима, и својом од Бога даном колонијом, ништа необично у надметањима колонијалних сила свог времена. „Вук на овцу своје право има.....“

5. РУШИТИ – НЕ РУШИТИ? КО СЕ НОЖА МАШИ, ОД НОЖА ЋЕ ПОГИНУТИ

Међутим, ово излагање и ове тешке оптужбена рачун Беча, никако не треба да значи да ми Беч треба да подцењујемо, или још горе, да га мрзимо. Напротив, ми се у оном другом делу Беча дивимо и завидимо, Бечу валцера и посластичарница и стабилног правног поретка, као и културном светском гиганту. Како они нама хоће да нам одузму онај „царски„ епитет тако то хоћемо и ми њима. За нас култни и културни ауторитет цара Фрање не значи ама баш ништа. Када се одузме та не „Света Тајна“, него полицијско-милитаристичка тајна, онда нам је Беч симпатичан и привлачан. Не живети са таквим Бечом, са Моцартом, са Штраусом, са Малером, значило би бити културни инвалид. Са Бечом у том међуцарском рвачком загрљају саучествујемо у животу и смрти. Суштина сукоба догодила се можда у једном на изглед ситном али значајном детаљу: Да Беч није прво рушио, боље рећи искорењивао, него да смо паралелно свако на својим коренима радио и градио, али подразумева се, само у слободном међупростору, слободне Српске Крајине, између два упоредна бора израсла би и танковрха јела.

У том смислу треба и тражити решење ове нажалост кржаве загонетке. Како израстати један из другог, или макар да се само расте и живи један поред другог.

У часном Кур'ану у 109. поглављу стоји:

„реци: О невјерници,
ја не обожавам оно што ви обожавате,
нити сте ви обожаваоци онога што ја обожавам,
нити сам ја обожавалац онога што сте ви обожавали,
Вама ваша вјера а мени моја вјера“.

Муслимани Куржан узимају као неприкосновено Свето наређење, а што се тога можда само као општеприхватљивог моралног става не би придржали и католици?

Да је Беч у увек у свом утицају био искрен, сигурно да би његов утицај био плодноснији, што се и дешавало у великом броју случајева. Међутим, пошто је кроз Беч била умешана са наше стране крсташка политика, догодило се да због задњих намера тог забоденог мача, и агресивног подстицаја на примитивне инстинкте уметника, десило се да је и само дело било унакажено. Све оно чиме су освајачи хтели да украсе Ловћен и то прво и оно друго је уметнички кич, и да не може да буде било каква похвала делу Његошевом, већ напротив она је њему највећа увреда не само као владици, већ и као уметнику. А што се тиче повреде његовог владичанског чина она је равна цареубиству, не обичном личном злочину против једног човека и једног народа, већ злочину против укупног човечанства, злочину против целе васељене!

6. СУМРАК ТРИЈУ ЦАРСТАВА

Да би се Беч стварно разумео требало би га критички посматрати кроз све његове токове развоја. Мораћемо да повучемо паралелу између развоја нашег и њиховог света, да би могли да дођемо до демократског заједничког решења, која једна друго уважавају. Уз многа извињења и ограничења од више могућих, упоредићемо како су пропала нама најближа три царства: Ромејско цариградско (Византијско) православно, Аустријско римско католичко и истина краткотрајно, али наше Српско православно царство, а сва три царства са царским звездама у васиони, односно са сјајем експлозије Супер Нове.

7. ВЈЕЧНА ЗУБЉА

Сва ова три царства на свом врхунцу, као да су слутила своју пропаст. Пред самим кобним часом она су засијала таквим сјајем да су осветлила целу васиону, блеском супер нове. Међутим, приметимо, да у тренутку када су Турци већ ударили у таламбасе пред Цариградским и Смедеревским зидинама, баш у том судњем часу цвета

живопис Палеолога и Моравске школе и највећа дубина духовности у исихазму Григорија Паламе. Са друге стране у Бечу, пред Први светски рат, Рихард Штраус и Густав Малер компоњују такве звучно трагичне симфоније које као да предвиђају скору пропаст Аустријског царства. Архитектура Ота Вагнера толико се била расцветала, да је Адолф Лос написао фундаменталну осуду „Орнамент или злочин“, да је после тога нестала класична архитектура у целом свету, док је Болцман поставио један од најосновнијих закона живота у космосу, закон ентропије, зашто се космос хлади и пропада у мрачне црне рупе.

Зато се против овог духовног геноцида не треба борити силом рушења против исте силе рушења, јер се тим потезом и сами изједначујемо са злочинцима. Рану треба исцелити, тј. сагледати и „лечити је целовито, и сваку сукобљену страну поставити у свој лични, власнички и ауторски слободан простор. Дефиниција православља је избор Христа у слободи, то је наше дело, наше постојање на страшном суду, а оно је само оно што је настало у слободи, нашом слободном вољом и одлуком избора, а услови за то пре свега се налазе у нашој духовној слободи. Не помаже нам ако кукамо на „кукавно српство угашено“ ако се није угасио у нама пламен слободе Духа Светога, јер као што нам се увек може над гробом васкрслог Христа поново да упали вечна зубља слободе у вечној помрчини која нит догори нит светлости губи. Та зубља увек и опет се пали на Светом месту. Као што би рекли слободни уметници који би требали да носе ту ствалачку ватру Духа Светога у себи, ватра се пали и на Ловћену, као и на Христовом гробу. За сада је дозвољено да се ватра пали на жижу сунца кроз бокасто стакло само на Олимпу. Међутим, дар Духа светог пали се сам.

У овом тренутку на Ловћену је помрчина.

8. ГРЕХ ПРОТИВ СВЕТОГ ДУХА

Порушено се може увек обновити, не постоји савршен злочин, а духовна смрт била би истребљење, пад у вечни понор. Може да се предпостави да понеки појединац пред силом поклекне, па чак из очајања и незнања изврши самоубиство, али цео народ ако је свестан, тешко може то да прихвати, сем ако је преварен лажном надом, лажних пророка, и да изврши колективно самоубиство при чистој свести, што би био грех против Светог Духа, који не може да буде опроштен ни на овом ни на оном свету. У сваком народу, па и у нашем, јавиће се богомнадахнута потрага за неким свецем, искупитељем, који ће да прими на себе жртву и грехове свог племена које сном мртвијем спава и драговољно пристаје поред физичког рушења и на људску кланицу а што је најгоре, и на духовну помрчину.

Међутим, ако већ пропадамо у тај духовни бездан, то нам не даје право за прекорачење права одбране, да се бранећи од физичког рушења, и сами рушимо и скотрљамо гранит Мештровићевог поганског маузолеја с планинских физичких висина Ловћена у провалију, и да дело једне нама иако стране и наметнуте, свеједно да ли уметности или кича, претворимо у плаз и гомилу секундарних сировина. Из ове гомиле камења никако не би могли да извучемо ниједан камен покајања, а ни праштања, за камен темељац за обнову наше порушене светиње. Тиме би се изједначили са рушитељима, и рушењу и злочину неби било краја.

9. ТИХИ ПОКРЕТ ОТПОРА

Да се дигне било какав глас у одбрану части и достојанија, и да има неког значајнијег успеха, о томе под комунизмом није могло да буде ни говора, али је свакако непрекидно тињао један тихи отпор. Није то било први пут да се културна јавност побуни против диктаторске опчињености својом величином, која се изражавала најбоље своју уображеност масивном градњом с огромним каменим блоковима. Постоји и једна паралела између фашистичке и комунистичке градње. Истина, тако су градиле и древне цивилизације, али је њихова архитектура чинила трајно уметничко дело за дивљење генерација, а савршен склад слутио је на вечну Свету Тајну, која је чежња сваког истраживача. Хитлера смо запамтили само као злочинца, убицу и рушитеља, а потпуно смо заборавили да је градио и још више пројектовао најграндиозније немогуће грађевине на свету као што је на пример био стадион у Минхену од чега нас данас хвата ужас. Исто је чинио и Стаљин који је порушио саборни храм Христа Спаситеља у Москви, и на том месту почео да гради Дом совјета висок 400 метара са позлаћеном скулптуром Лењина на врху, високом 80 метара. Такве споменике диктаторске супер моћи зидали су и Франко, Кемал Ататурк, Насер, Чаушеску, Ким Ил Сунг и многи други, али ти споменици данас не вреде ништа ни у ком погледу, једино остају значајни као документи свог страшног доба.

Чак се и на нашу земљу пре фашистичког војног напада 1941 године, као за неки увод у будућу катастрофу, одиграла агресија немачке грандиозне монументалне фашистичке архитектуре. 1940. године у Београд је стигао архитекта Вернер Марх*, да нам по свом замисли поруши цео Калимегдан и да нам пројектује грандиозни олимпијски стадион, нешто слично као у Минхену, вероватно предвиђено за долазак Хитлера. Припремни радови на овом подворењу наилазећој сили већ су били почели, само их је рат спречио да не буду завршени

Међутим, против овог лудила се дигла целокупна ондашња југословенска интелигенција, на челу са архитектама Александром Дероком, Иваном Здравковићем и др. Против архитекте Вернера Марха не само да се писало, него су се и широм земље организовани ватрени патриотски скупови инжињерских комора. У Београду су се организовале и уличне демонстрације на које су долазили чак и архитекти Сплита, Загреба, Љубљане, Сарајева и Новог Сада, које су по својој прилици биле увод у демонстрације 27.-ог Марта 1941.

Немоћна демократија као да је слутила свој сумрак.

Изгледа да је ова криминална грађевинска грандоманија неуништива, и да из земље ниче као коров из згаришта после сваког пожара. Али било шта да никне, потребно је да сине сунце, а сунце се за време комунизма угасило. Од страха пред псећим јамама поларни мраз је давио духовном помрчином. Српска православна црква се стално бунила, али је била толико понижена и онемогућавана, да је више нико није могао узимати у обзир. Међутим, мало по мало, дизала је глас српска интелигенција, која се изборила за један ограничени простор слободе, толики, да не би био опасан и да не би угрожавао не само комунистичку власт, него и комунистичку идеологију. Ипак један по један интелектуалац искључиво на дозвољеном простору културне и ликовне критике од 60-тих година је вапио против рушења Капеле по разним новинама¹, часописима и јавним трибинама. Међународни политички геостратешки и духовна улога и значај Његоша у тим критикама морали су у то комунистичко време да остану у сасвим другом плану. Тек данас можемо да на свим пољима коплетирамо критику.

Тихом отпор културне јавности је постепено нарастао, и у његовом годинама припреманом арсеналу, био је изграђен и обрађен већ читав низ убојитих елемената за какву такву мада јалову полемику. 1971 године издана збирна публикација о Капели у троброју часописа „Уметност“, под насловом „Судбина Ловћена 1845-1971“, где је покојни Лазар Трифуновић сакупио скоро све што је до тада било објављено о Капели, и за и против Мештровићевог маузолеја. То је учињено за оно доба по максималном фер и демократском поступку, али је ипак Лазар Трифуновић тада по немуштој директиви комуниста био принуђен вешто да изиђе из уредништва часописа, а да комунисти отану при том чисти. Митрополит Данило и Свети синод храбро и бескопромисно су се борили за своја законска права, разбијани и изнутра са од комуниста створеним фантомским „Удружењем (црвених) свештеника“.

Све то није помагало, црквица је срушена и маузолеј је изграђен обилатом „несебичном“ помоћи из других братских република. Међутим, природа је чинила своје, тиха вода већ је почела да рони

¹ Др Зоран Маневић

брег и маузолеј је почео од мраза да пуца, и да се од њега одваљују блокови, и да се сурвавају у провалију. Нема новца за његово одржавање, али то нису главни темељи на којима ће се, надајмо се градити будућност. Пре свега, комунизам се обрушава свуда у свету, а можда нигде то неће бити јасније видљиво него када се сурва са Ловћена.

Упркос овом отпору Црквица је била срушена.

Интелигенција; историчари, уметници, критичари, архитекти су били потпуно немоћни. Није било уопште важно шта они знају, мисле и нарочито шта осећају и у шта верују. Директива из ко зна којег центра где су ковали дугорочни геостратешки планови, морала је да буде спроведена.

Када је једна цењена урбанистичка комисија изишла на сам врх Ловћена, архитекта и урбаниста Вукота Вукотић могао је само да баци поглед са висина и да рони сузе. Записничарка није знала шта је изјавио овај члан комисије и шта треба да запише. У овом чину био је достигнут врхунац израза немоћи под комунистичком тиранијом.

Данас после бурних догађаја који су се одиграли и донели нову равнотежу снага. Овај незаписани мук дуготрајног рођења тихог отпора, могао би да покрене бујицу идеја које би изнеле на Ловћен обновљену црквицу Светог Петра Цетињског.

10. ПРЕДЛОГ ЗА РЕШЕЊЕ ОБНОВЕ ИЗВОРНЕ ЦРКВИЦЕ СВЕТОГ ПЕТРА ЦЕТИЊСКОГ

Принципи на којима би се бранио програм обнове стасали су још кроз дуго доба тихог отпора, и сазрели су као старо вино. Први став гласи: ако је икако могуће „не рушити“. Животом се мора борити против убиства и смрти. И сам митрополит Данило је још својевремено покушавао да буде мудар, и да се колико толико може, да прилагоди тренутку и нађе било какав спасоносни солomonски компромис, па је под притиском пристајао да се уз Цркву подигне маузолеј, само да се Црква не дира.

Као што је судија пре него изрекне најтежу, односно смртну казну, обавезан да добро преиспита све могућности, да кривцу спасе живот без обзира на тежину његовог злочина, тако ћемо и ми без обзира на све сурове неправде историје, рескирајући да изазовемо и више од опасне буре, да покушамо да се спасемо од греха рушења без обзира на то што су они нама безобзирно рушили.

У овоме има једна срећа у несрећи. Да ли случајно или неким чудом Мештровићев маузолеј није назидан на темељима освећене цркве. Само једном, ко зна када, али за свагда освећена црквина на врху Штировника Богу хвала, остала је слободна. Нека мистична

тврда непробојна моћ, по оном свима познатом овоземаљском физичком закону да два тела не могу истовремено да заузимају исто место сачувала је суштину Свете Тајне. Још је својевремено приметио Вук Караџић: „рекао би човјек да је ондје и прије била црква“ јер су Црногорци и прије Његоша „износили крсте о Тројичину дне на Језерски врх“. Тако је то како је било записано у народу. Можда се зато да је маузолеј мало испод самог врха Штировника, или просто није било простора за тако гломазно чудо као што је Мештровићев маузолеј, те кад се човек и данас налази на правом месту пуца му поглед у недостижни хоризонт, одвојен је бедемом од паганског маузолеја из кога се ништа од те Богом дане природе не види. Ловћенски феномен је немогућ у равници. По Медаковићевом запису уочио га је и сам Његош када је под утицајем „ноћних визија“ како су у Задар губернатору извештавали шпијуни. Његош је изишао са свитом на већ традиционалну црквину, куцнуо штапом о камен и означио место „на висини која је највиша у Црној Гори и од куд се виде понајвише само србске земље и сиње море“.*Медаковић

Бескрајна пучина мора подиже нам линију хоризонта увек до равни очију, без обзира колико се високо пењемо на планину. Паганство остаје испод нас као Стари Завет. На освећеном врху, не досеже се до Бога онако како су то покушали градитељи Вавилонске куле, зато им је Бог и срушио кулу, већ се види и доживљава како је Бог поделио Земљу, одвојивши Небо од Земље. Хоризо, (хорисо), на јелинском значи делим. У том тренутку цела наша планина преображује се у тело Христово. То је литургијски чин у највећој размери, и значи исто што и дељење, односно ломљење хлеба на Часној Трпези. Тада се сама од себе на врху планине пали непатворена ватра васкрсења, као и на Васкрс на Христовом гробу. У небеској хијерархији пламени анђели су носиоци зубљи које је опевао Његош. Зато се наизглед на Христовом гробу живи огањ пали чудом, док се на Олимпу живи огањ вади на бокасто стакло. Стари Словени „вадили“ живу ватру трљањем вретена. Неко би рекао да је данас чисто сујеверје веровати у чуда, међутим, исто као што је данас у целом свету опште -прихваћено да Олимпијске игре не могу да се одржавају без церемоније вађења Олимпијске ватре, тако ни литургија не може да се чини без васкрслог Христа и живе ускршње ватре, чудом на Христовом гробу и свих тих наречених Светих Тајни.

У на растуреној црквини већ је једном са свагда освећено тло, и за нас православне ту во вјеки вјеков постоји црква само је треба открити иако је она тренутно невидљива. Ту је утемељен стуб, Јаковљевог сна, који подупире небеса. У нашој народној традицији то су уздигнуте сохе небеске. Ништа нас не спречава да се ту одмах, иако тренутно нема цркве, онда на црквишту, опет и опет, чини три пута Васкршњи опход, са најрадоснијим ускликом:

Хритос вокресе, ваистину вокресе!

Пагански маузолеј није вечан, и египатске пирамиде неби вечно одолеле зубу времена и плачкашима да се данас уз огромне инвестиције непрекидно не одржавају, иако су оне зидане на равном сувом тлу, и својим положајем записане у звездама. Мештровићева уметничка инспирација и не слуги о томе.

Природно обрушавање лоше копије на погрешном месту већ је почело. Блокови су почели да се одваљују, и биће потребна велика средства да би се овај противприродни објект одржи, јер је неуклопљен у законе планине, неповезан са звездама и сунцем. Дали случајно или намерно ово монументално изгубљено неоријентисано чудовиште није усмерено према странама света, или према звездама, већ према Бечу! Познато је да су џамије оријентисане према Меки. Зато није ни чудо што се догодило да су податници Источног (Аустријског) римског царства, на Ловћен хтели да поставе споменик свом цару, кесару, Фрањи Јосифу. Међутим начин њихове поставке не указује на ништа свето у нама православном хришћанском духу што би требали да поштујемо. Цезарски триумф освајања „варваских“ земаља, и плачкање њихових драгоцености, нама је стран. Православни Хришћани када хоће да се отворе према свету у потрази су да се напоје на извору и тако на пример путују на ходочашће у Јерусалим, као што је то својевремено учинио Свети Сава.

11. РЕКОНСТРУКЦИЈА ОНОГА ШТО ЈЕ СПРЕЧЕНО ДА СЕ ГРАДИ

Има разлога да се надамо. Знатно се обновило и учврстило својевремено уништено црногорско свештенство и монаштво, враћа се веронаука у школе, оживео је велики број запуштених манастира, а што је нарочито важно почела је целовита обнова црквене градње. Наиме, у малој у брда сабијеној, слободној, али економски сиромашној Црној Гори, црквена градња није могла да се развије до свог потпуног и стасалог израза. Градња цркве Светог Спиридона у Трсту показује шта су све могли да ураде људи из овог краја да су поред слободе имали и економску моћ. Овај храм заузима кључно место у развоју наше сакралне градње, јер је својим обликом предходио и обликовању храма Светог Саве у Београду. Пред сам Други светски рат у митрополији Црногорско-приморској тек су били израђени пројекти за достојне саборне храмове једног народа, као што су били пројекти за саборне цркве у Подгорици и на Цетињу, које је само Други светски рат спречио да се изграде и тако је Црногорска митрополија остала без своје природне каедралне цркве .

Међутим, коначно је тек ове године Високопреосвећени Господин господин Амфилохије, митополит црногорскоприморски,

брдски и скендеријски успео да освети пројект Саборног Храма Христовог Васкрсења на Христовом гробу у Јерусалиму. Овај катедрални Храм, биће допринос Српске православне цркве свеопштој прослави 2000-те годишњице Хришћанства. Грађевински радови на Храму већ су у пуном замаху, изливена је прва плоча над криптом, која ће бити у почетку привремено црква, дворана за припрему верника, односно катихумена или духовна академија, у којој ће се одржавати поуке, односно предавања, изложбе икона и слично. Средства прикупља Митрополија, а прилажу верници и влада Црне Горе. Радови на унутрашњем уређењу катихумене већ су у току.

12. ПРОЈЕКТ САБОРНОГ ХРАМА ХРИСТОВОГ ВАСКРСЕЊА У ПОДГОРИЦИ

Пројект Храма је круна тихог таласа отпора, када је тај вал ударио на нове, обале слободне обећане земље. Да се стигло пре Другог светског рата да назидају Саборне цркве у Подгорици и на Цетињу, неко би их за време рата или после рата већ сигурно срушио, учинили би то или фашисти или комунисти. Тек после рата срушене су цркве у Баковици (1949) или црква на Вису (1962), црква и пирг на Зебрнику код Куманова као и пирг Светог Николаја Велимировића на Охридском језеру (1956). Владике и песнике Николаја Велимировића и Његоша повезује заједничка судбна њихових архитектонских замисли. Једном је порушен високи Пирг над језером, а другоме капела на високој планини над морем. „И Дух Божији дизаше се над водом“ како каже Књига Постања на самом почетку. Тај добар почетак наш сваколики непријатељ хтео је у корену да пресеке.

У доба просветљеног сиромаштва обрнуто пропорционално бреме духовности носили су светци. Богатих није било, а ако је неко хтео да прикаже неко своје дело, неку уметност, неко свој економски посед, онда је то могло да буде само толико велико и тешко колико је могао човек на леђима или на магарцу да понесе у збег. Да би човек за време турске окупације могао достојно да се носи а да се не потурчи, морао је да се одметне у хајдуке, јер би само у слободном кршу могао да се истиче неким лепим одејанијем. Могућа нека градња могла је да буде само нешто неупадљиво и скучено, Његош у својој родној кући није могао ни да се исправи, а некој монументалној архитектури није могло да буде ни говора. Свештеници су се одевали и изгледали исто као и хајдуци, носили су увек пушке са собом, јер звона и нису могли ни да изливају, а цркве да зидају, а ни да их понесу. Литургију су оглашавали пуцањем места звонима. Зато се радост нигде више него у Црној Гори оглашава пуцањем. Можда је и ова дуготрајна грађевинска беда изродила чежњу за

било каквом монументалношћу. Зато је висина и масив Ловћена израз чежње тог времена јер је Ловћен поседовао неспорну монументалност од Бога дату. У празан простор те чежње упали су наши непријатељи, што би само донекле могло да оправда црногорски народ због градње срамотне монументалности Мештровићевог маузолеја. Ипак главна врлина Народа у Црној Гори остаје пре свега скромност. Ако се почне од те скромности онда ће чежња за монументалношћу бити не само оправдана као грех људске слабости и похоте, већ може да буде и похвала и животно дело у славу Бога.

Две хиљаде година је монаштво увек било кочница за ниске страсти у једном народу, па су се калуђери и светци из тог народа сакривали у врлетима и пећинама, њихове најскромније келије су и данас извори духовности и светилишта ходочашћа, као рецимо келија Светог Василија Острошког. Међутим, једна се келија успела да уздигне изнад свих, до самог хоризонта, до пучине далеких мора и океана, до небеског свода, а то је црквица келија Светог Петра Цетињског. Његош је своју наслеђену најскромнију монашку келију Светог Петра у Цетињском манастиру, није президао адаптирао улешпао и увећао у стилу гигантоманије, већ ју је уздигао као анафору на Ловћен према небесима и тиме омеђио највећу могућу цркву, и дао оквир за неку могућу будућу градњу, неког Саборног храма, који би био назидан да је било мира и спокоја. Брод-купола ове врх-црквице био распона једног хвата па у круг, онолико колико руке могу да досегну када се рашире. По запису шпјина у задарском архиву округла црквица је била дугачка смо 12 лаката, а из тога простиче да јој је била распона само два хвата (3,5 м), колико могу да се рашире руке. Зато се и икона Богородице живопише раширених руку у своду апсиде изнад иконостаса, јер у ширини својих руку има моћ „ширу од небеса“, и зато се зове „Ширшаја Небес“. Логосну јасноћу истине неизмерљивости тог ширшег воздвиженија предпостављамо да би требали да осећају сви, верници и неверници, добронамерни и злонамерни.

13. НОВОКОМПОНОВАНИ ГРБОВИ

Словенци имају Триглав везан за општу, а не само њима својствену прасловенску митологију, па је комунитичка власт унела је у грб новонастале совјетске републике Словеније троглаву контуру врха Триглава. Туристички савез је на врху Триглава поставио само једну челичну кабину, као заштитницу планинарима од непогоде, без икаквог духовног значења. Гола планина им је и данас као независној држави на грбу и застави, а тај грб и застава немају већу снагу од значке једног туристичког савеза. Добро је што такво знамење

не угрожава данас ни једну светску силу, па Словенци живе у миру убирајући приходе од туризма.

Необразоване наивне борце-комунисте из народа лик Ловћена није у први мах узнемиравао. Повођени словеначким примером унели су капелу на Ловћену у грб новокомпонованог совјетског народа „Црногораца“, по директиви, узору и правилу свих држава источног блока иза гвоздене завесе. Све се радило „у име народа“, а пошто су дизајнери ипак били из народа начинили су „људску грешку“ и за нов симбол узели оно што је заиста општеноародно.

Међутим, мистична снага Ловћена са црквицом светца није могла дуго да промакне дежурним сатанитима-комунистима, па иако им се у први мах омакла грешка, похитали су накнадно да је исправе. У Совјетском Савезу највећи врхови носили су име „Пик комунизма“ 7495 м, „Пик Лењина“ 7136 м, „Пик Револуције“ 6974 м и „Пик Маркса“ 6726 м. Незамисливо би било да се ови хималајски врхови са становишта совјетске ортодоксије посвете неком светом лицу, исто као што је по појмовима наших црногорских „идеалних“ комуниста било незамисливо да врх Ловћена буде посвећен неком непоштену лицу који негира научна сазнања, и „поштени“ комунисти су били у моралном расцепу чему да служе, народу или комунизму.

И онда су раскрстили са Стаљином а и Стаљин је умро, али са комунизмом нису.

Тако се десио парадокс, да су срушили Црвицу, и раскрстили са религијом, а затим и са Стаљином, а да је совјетски дизајниран грб са православном капелом, ипак је преживео као општеприхваћен до данас, и остао као симбол и траг несавршеног злочина. Не постоји данас као и раније човек у Црној Гори и целој Србији који на било који начин не би знао за Ловћен и Капелу.

Ово неуништиво семе ће нам бити један сигуран траг за рехабилитацију злочина којег нисмо ми починили, али га морамо примити на себе ако хоћемо да обнављамо хришћанску цркву, јер се црква не обнавља из освете, него ради опроштења ових срамних грехова.*

*Ту прилажем и своје лично скромно искуство. На Ловћену сам био прво као дете са оцем, а после са школском екскурзијом, а посебно сам се касније бавио Ловћеном као архитекта. (Нарочито су на мене оставили утисак ниска врата и таваница на Његошевој родној кући, али и прасловенска медовина, коју сам научио сам да правим и да служим прве госте у свом подкровљу. Мој дипломски рад са сакривеним пројектом Саборне Цркве иза мало познате математичке теорије скупова, могло је да се сматра само младалачком провокацијом, или српским инатом.)

Комунистичка власт и поред све своје пропагандне самообмане, стално је имала жељу да се опере, али као ни данас, нема храбрости да то уради одједном, него је то чини под силом догађаја степен по степен, на једвите јаде, некипут упадајући тако често у још све већи и већи грех. Прва метода која их обележава за увек и увек остаје у једном виду, је чистка. После раскида са Стаљином стаљинском чистком, методе су постајале профињеније, али увек са једним циљем да би избегли казну и остали неприкосновени на савести и власти. У другој фази су се показивали културнијим, и покушали су без крста да раскрсте са соц-реализмом за чије су увођење окривили искључиво Стаљина. Као нова директива на сцену су ступили општејугословенски конкурси за модернистичке апстрактне монументалне партизанске споменике, који су избацили своје звезде Богдана Богдановића и Душана Цамоњу, али су пре свега из дубоке аустријске архиве је извукли Мештровића, јер се његов саборац Броз тако чврсто докопао власти, те су сад заједно могли да спроведу своје идеале из младости*.

Међутим, после предугих година крвавих „револуционарних“ промена, у револуцији која траје и која гута своју децу, и које су биле довољно дуге да и понеки комунисти више под општим притиском међународних догађаја, и трагично изгубљеног рата и територија, увиде да су застранили. Нажалост, педесетогодишња негативна селекција намеће још увек да је искључиво неприкосновена комунистичка партија, једина у стању да води народ у „нове победе“, па и у промене изласка из свих могућих криза, па и ове духовне. Тао да данас имамо масовну појаву да најортодокснији комунисти постају најортодокснији верници, и то без кајања, што разумљиво само угрожава право правосавље.

Опште стање изгледало је безнадежно. Доба диктатуре је било довољно дуго да се читава једна генерација младих људи угуши, извитопери или исели. Међутим, коначно је нешто морало да пукне.

14. ГРОМ ЗАГРМИ НА СВЕТОГА САВУ!

Међутим гром је опет као и 1804 гочине пукао на Светога Саву, кад му време није. Пад Крајине превршио је сваку меру. Међу осталим не контролисаним и контролисаним бујицама које су се тада бурно провалиле, погодио је нас неке као гром благослов да пројектујемо Саборни храм Христовог Васкрсења у Подгорици. Неки ситни догађаји из нашег гушеног детињства сабрале су се у један имун сој отпоран на сваку врсту комунизма. После дугог злог времена трпљења и понижења, одједном смо постали огромни у овом новом, нешто повољнијем времену, и у доба зрелијег живота, које је наишло, или се надамо да мора да наиђе. Случајне или наме-

рне чежње које су упале у главни ток потекле матице дуго тињале, у тихој опозицији „ванпартијске масе“. Упркос неприкосновеној руководећој улози комунистичке партије, забрањиване „песме“ су постале су темељ, упретник огњишта и жар за пламен васкрсења која се упалио као сам од себе у општи дуго прижељкивани чудесни доживљај.

Освећено црквиште на Ловћену опет одједном као да је засветлело непатвореним блеском, слутећи на обновљену изворну црквицу Светог Петра Цетињског. Слутња на тај догађај почела је још 1989 године, када смо назидали малу четничку камену црквицу покрвену шиндром, посвећену Светом Георгију, на врху Дурмитора у селу Зминици. И на Дурмитору по народном предању су сохе небеске које подупиру небеса. Баш истога дана дали неким случајем је обновљена и освећена новом пробуђеном снагом поново оживела Саборна црква Светог Василија Острошког у Никшићу.

Ове године опет у Никшићу у оквиру „Његошевих дана“ поново је почела конкретна иницијатива за обнову Капеле, док је истовремено бетонирана прва плоча на Саборном храму Христовог Васкрсања у Подгорици.

Изгледа да можемо опет и опет да откријемо правило: не може ништа да се просветли на Земљи док је не провали муња на Небесима, не може ништа да се запали на Гори, у духовним збеговима Црне Горе, а да се не просветли Под-Гором, односно у Под-Горици. Оно што је црквица-караула, на неприступаним врлетима ненасељене планине међу ходочасницима, биће Сабори храм отворених двери у насељеној плодној привредно развијеној и питомој долини, међу људима у својим породичним домовима.

Зато све последње догађаје, беле бисере треба да повежемо на ниску у један целовит венац почев од црквице на Дурмитору: а то су градња Саборног храма Христовог Васкрсења у Подгорици, чије су темеље осветили поред нашег и патријарси Васељене и Русије, ливење прве плоче над криптом, освећење крипте, освећење целокупног пројекта на Христовом гробу у Јерусалиму, приклањање садашње власти покровитељства и финансирање градње „до Крста“ као национални програм до 2000-те године за допринос светској прослави Хришћанства.

* У том времену нажалост живео сам и ја, немајући друго време, и признајем покушао сам у њему и на неки свој начин и да учествујем, међутим, практично на моју моралну срећу, без икаквог успеха. Чак ни када сам 1959 године критиковао на у оно доба једино могући начин уметност Мештровића и рушење Капеле, то није примећено ни од комуниста, ни од тихе опозиције, и није укључено у збирну публикацију 1972 године.

15. А ШТА ЧИНТИ СА МЕШТРОВИЋЕВИМ МАУЗОЛЕЈОМ?

У сваком случају Мештровићев маузолеј је тешко бреме које нас мори, и које није једноставно скинути сврата, и зато предложено да се не поруши већ напротив да се лепо изложи и комплетно прикаже што широј светској јавности, па би маузолеј схватили као историјски изложбени павиљон. Болест пре него што би се излечила, прво треба да се идентификује. У тој идентификацији би био нарочито занимљив прегледан низ експоната који се не би састојао само од Његошеве скулптуре у граниту, већ би ту предложили и предвиђену скулптуру „Генија“ Фрање Јосифа која се налази изливена негде у Бечу, са комплетном изложбом свих срамних догађаја око свакако неспортског и непланинарског успињања на Ловћен, као што су портрет и биографија Стјепана барона фон Лофћенберга, оригиналну карту Црне Горе са Скадром без Ловћена, па би ту могла да буде паралелна изложба планине Тарабош и још многе друге ситнице, збирка медаља рушитељима Капеле и низ разних документи рецимо као: решење Комуналног одељења општине Цетиње, чувени дијалог између Мештровића и Броза итд.

Оно што је битно освећено тло црквишта, Богу хвала, остало је слободно, градња ове црквице не би била скупа, материјал као и увек био би брано и ломљено камење је са лица места. Грађење се може потпуно да изведе са традиционалним мајсторима без икакве механизације, уз локални превоз магарцем. Маузолеј не мора да се руши, и не би морао да мења и своју основну споменичку споменичку намену, већ напротив он би тек сада могао да је испуни до краја, јер би престао да буде култно светилиште паганске сатанистичке секте.

Музеј треба да буде храм уметности, изложбена збирка аутентичких експоната, историјских оригинала, и обично се налази у монументалној згради која је и сама експонат. Све то у основи задовољава можда рогобатна и незграпна Мештровићева творевина, али је она таква каква је, јер то је историјска чињеница. У тако комплетној поставци са предпостављеним новим, свестраним и непристрасним интернационалним приступом могао овај Музеј за сваког да нешто значи, па и за оне који се не слажу са нама, али би престао да буде претња егресивне силе и антисветилиште и храм Сатанаила. Тиме би се записивали знаци поред пута за путоказ ходочасницима који би се успињали на сам врх Ловћена до обновљене изворне црквице Светог Петра Цетињског. Пролажењем кроз ову замрзнуту повест, ходочасник ће моћи не само да се информише, и да не лута, неким заумним странпутицама, него и да доживи сва искушења кроз које је прошао Свети Петар и све Сциле и Харбиде кроз које пролазе његови духовни потомци.

Коначно пред судом времена можда ће да се да права процена вредности и истине, па ће се лакше разликовати битно од небитног, можда ће се аномалија сама од себе укљинити можда ће је неко купити исто као што су Румуни и Летонци продали колекционарима монументалне соц-скулптуре Лењина, можда ћа неко да купи и овај куриозитет, као што су то ове године учинили Енглези. Треба само мало стрпљиво причекати и набити чудовишту цену и продати га на јавној аукцији. Велика дела тек временом постижу своју праву оцену или се сасвим обезвреде и забораве и не заче одједном више ништа у живо текућем животу. Ни сам Његош није био као песник ни познат ни цењен у своје време, његова дела су само страхопоштована зато што их писао сам Господар који је држао, морамо признати традиционалну, али апсолутистичку власт. У Његошево време цењен и популаран је био само неки Јоксим Новић и његово дело „Лазарица“ народ учио напамет, а нико тада није знао ни један стих Горског Вијенца.

16. КАКО, И ДА ЛИ ЈЕ МОГУЋЕ ПОНОВИТИ ОРИГИНАЛНО ДЕЛО?

Позната је фотографија Капеле из 1888 младог будућег краља Петра Карађорђевића, и фотографија обрушене капеле архитекте Краснова из 1923 године. Само по њима може да се установи мера цркве према непромењљивој мери човека. Сваком релативно уједначеном реду камена камена може такође да се утврди величина, а вероватно ће моћи да се и провери када се нађе и по који оригинални својевремено обрађени камен приликом будућих обавезних археолошких истраживања.

Нас уствари не занима обнова капеле коју је учинио краљ Александар, јер је приликом те обнове поништена аутентичност оригинала. Шта би било када би неко установио да су врата на цркви Христовог гроба, келије Василија Острошког и келије Светог Петра Цетињског у Цетињском манастиру, родне куће Његоша ниска, па да их треба повисити по ЈУС-у, да се приликом уласка не удари главом? Дали би то било унапређење функције, или разарање изворности (аутентичности, оригиналности)? У сваком случају дух времена би негде изветрио, и никаква празна машта неби могла да га надокнади. Стиме што су мајстори краља Александра прецизније тесали камене блокове није се исказала никаква духовна надмоћ, већ напротив игнорисање суштине. Зато није ни од каквог интереса да се Црквица обнови са каменом друге обнове краља Александра. Од ње је пре свега већ изграђена и освећена једна нова по нашој оцени изнуђена под присилом зато и неуспела црква.

Иако сигурно нема довољно аутентичног камена из фазе прве градње, сабирањем камена на са аутентичног места на истоветни начин, постићи ће се максимална освештана истинитост, јер је и само место свето. Ако ту градњу још изводе и традиционални нешколовани мајстори, које ново доба није покварило, а којих још увек има, добићемо истина поновљено, али истоветно аутентично дело јер нисмо копирали форму, него смо по декодираној Тајни обновили дело освешћеном Твари. Да би то било данас сваком јасније, то може да се објасни савременим језиком бар на два начина: Примером из биологије где треба разликовати генотип од фенотипа, или примером из технике, где теба разликовати квалитет фотографије после безбројног копирања црног негатива, и компјутерског дуплирања оригинала помоћу бинарног кода, где је свако дуплирање оригинал.

За верника са развијеним осећањем, и без икаквог образовања, просто речено овај кодирани дупликат имаће душу, односно наша душа неће овај дупликат одбацити као што тело одбацује физички биолошки страни организам. Биће то као трансплатација крви исте крвне групе. Психички здравом човеку са одржаним природним инстинктима пластична банана неће изазвати глад. Истински верници који се ваекодневно подвизају гладни духовне хране, одмах ће осетити у којој се творевини налази Духом Светим надахнуто дело. Једноставно имају благодат и дар да разликују рецимо живопис од слике, молитву од песме и уметност од кича, као и оригинал од фалсификата. Прави верник тражи истинско светилиште и не може лако да се превари, а наше је да му то пружимо на најпростији начин.

17. КАКО БИ СЕ ИЗВЕЛИ ЗАМИШЉЕНИ РАДОВИ?

1. Предходна истраживања.

Пронаћи у архиви све могуће документе, записе и покушати реконструкцију архитектонског цртежа првобитног стања Црквице. Пројект сигурно постоји у Заводу за заштиту споменика културе, јер је верзија краља Александра снимљена. По сведочанству инж Велише Поповића који је изводио радове на Цркви 1925 године, пројект за обнову урадио је из Министарства грађевина инж Пера Поповић трудећи се да потпуно задржи стари облик и величину на старим темељима. Међутим, из жеље за квалитетом и сигурности, сав спољни камен је замењем новин тесаним каменом из мајдана „Златарица“, док је унутрашње лице зидано оригиналним каменом. Једино можемо да приметимо да је тада зидано много правилније и солидније него 1845 године. На кровној конструкцији

дошло пак до највећих измена, јер је обрађен профилисани венац а кров није покривен прилодно ломљеним каменим плочама, већ су плоче правилно, под конач резане. Ова појачана стерилна занатска перфекција убила је душу обнови. Поучени овим трећу обнову би требало зидати у виду просте и искрене молитве пратећи природу и душу камена по фотографији из 1888 године.

Упоредо вршити археолошка ископавања, односно истраживања расутог и обурваног материјала, јер приликом рушења прве црквице сво камење сигуно није однесено. Идеално би било да се и Трећа обнова врши тачно на месту и обрису првобитних темеља, и уколико то буде могуће и од аутентичног материјала.

2. Пројект

Израдити потпун детаљан пројект у изгледу потпуно једнаком предпостављеном првобитном стању, али прилагођеном савременим техничким условима нарочито у погледу сигурности на земљотресе и ударе грома, стиме што никакав бетон или неки други модеран материјал неби смео споља да буде видљив.

3. Градња зидова

Зидови би били зидани на исти традиционални начин од браног камена са лица места са по којим оригиналним каменом, са спољним дерсовањем у кречном малтеру. У дебљини зидова били би сакривени армирано-бетонски обимни, и вертикални серклажи.

4. Свођење

Сводови би се зидали од сиге „на конач“, на исти начин како је пре 8000 година зидан Јерихон, или како се још данас зидају „буње“ и пекарске пећи. Зидање преко оплате рушило би аутентичност вишемиленијумске традиције. Преко сводова би се извела армирано-бетонска глетована кошуљица-љуска, а преко ње изолација „кондором“. Завршни покривач био би од ломљених камених плоча постаљених на древни начин. Плоче би могле да буду осигуране са невидљивим уанкерисаним кукама од нерђајућег челика. Настрешница би се извела само истурањем плоча и не би је подупирао никакав симс. Громобранске инсталације би се водиле испод плоча. Отворено је питање дали је у Црквици потребно електрино осветљење?

5. Обрада

Међутим, у свим другим нижим категоријама важности држати се основног при принципа изворне аутентичности, као рецимо: Прекорачење аутентичности у другој обнови Капеле краља Александра види се у клесарски обрађеном и профилисаном венцу, и под

конац правилно резаним плочама каменог покривача, што не постоји у првобитној градњи. Истина овај мајсторски рад је богатији и функционалнији, али не одражава чемерно доба једног народног Светца. Капелу-Црквицу на врху Ловћена пре треба схватити као једну пустињачку индивидуалну испосницу, пештеру, него као цркву заједницу, небеску катакомбу прогоњених хришћана.

6. Живописање

Црква би била живописана у свежем малтеру (фресци), по свим традиционалним правилима. Познато је да је приликом друге обнове Црву живописао Урош Предић. Малтер би био вишеслојни од млевене сиге и живог одлежалог креча, ојачан мрежицом од јуте и нерђајућег челика.

Било би пожељно да ову цркву живопише исти живописац који ће живописати и Саборни Храм Христовог Васкрсења у Подгорици, и да епифанија Христа Пантократора у овој малој куполи распона 3,5 метра, буде предлојак за живописање Христа Пантократора у дуплој куполи у Саборном храму Христовог Васкрсења у Подгорици, распона 10,5 метра.

Питање икостаса, саркофага и полијелеја решиће се после даљих истаживања.

7. Пушкарнице

У правом смислу прозора неби било, јер на изворној капели нису никада ни постојали. Црквица поред свог основног чина имала и намену да буде одбранбени бункер-караула, што показује у каквом је времену настала, иако постоји наивна и подмукла политичка лаж да смо са муслиманима и католицима вековима живели у миру и сарадњи. Прозори су били уствари пушкарнице на идеалној висини за осматрање и пуцање из стојећег става, јер је пушка замењивила звона, јер потурице нису могле да смисле звона. Тако је силом прилика у свештенство Црне Горе наоружано а и цркве су им биле прилагођене тој намени, јер се литургија обзнањивала пуцањем док су планине надалеко одјекивале.

8. Двоглави бели орао

У Мештровићевом маузолеју Његоша је надкрилио једноглави црни германски орао, тежак неколико тона. Да би се Његош некако извукао из бремена овог загрљаја свакако негде на Цркви морало би да буде знамење белог двоглавог орла који узлеће. Орао је птица која лети високо истовремено и горе и доле, и истовремено гледа подједнако и на исток и на запад и носи са собом сва знамења духовне и световне власти, и повезује ову јединосудну подељеност. Таквог орла са крстом прозрели су Свети Цар Константин и Свети

српски краљ Владимир и он је у грбу Цариграда, Васељенске патријаршије, царске и данашње Русије и Србије и Црне Горе. И човек који може да види Белог орла, мора да има способност да сагледава и види далеко, да прозире до хоризонта. Та даровитост мора да се доживи, вежба, а то се најбоље чини молитвом у цркви, а од свих цркава у Црквици на Ловћену, а ова црква има пушкарнице у линији очију кроз које се пуца и осматрају „понајвише само србке земље и сиње море“, као што је оценио сам Његош.

Међутим из стојећег става, уствари са висине очне тачке природно и набоље се запливава у бесконачну раван хоризонта пучине. Та видљива линија раздвајања је део опште молитве, и овде ће бити врло важан подеони граничник зидних површина за распоред живописа. Од нивоа овог очног унутрашњ-спољашњег хоризонта, на више, у горњем небеском делу живописа се по одлукама VII Васељенског сабора искључиво Христос Сведржитељ, а у апсиди Богородица шира од небеса, обоје понесени анђелима, а тек испод тог нивоа „остали земаљски Светитељи“. По томе произлази да практично за остале, земаљске светитеље овде једностаном по природи епифаније(пројављивања) нема места.

9. Клетва

Ова купола постаје тиме ни само симболично небеска, зато је прихватљиво веровање по обухватном провиђењу Светог Јована Владимира, да двоглави орао лако полеће са бетежинском ловћенском куполом слаганих камених плоча, лети и слеће у Момишића поље где се преображавају растурене, грубе неотесане плоче у савршену целовиту златну куполу Христовог храма. Првобитно, а то је оно изворно надахнуто идејно архитектонско решење Саборног храма у Подгорици имало је решење куполе покривене ломљеним каменим плочама. Кроз каснију бурну борбу идеја сазрело је коначно решење да купола једног Христовог храма које чини тело Богочовека, мора да буде савршено обло и позлаћено, и са златним крстом. Увек остаје завет са висина Ловћена да је основа изворног нашег решења била купола покривена необрезаним каменим плочама, као купола, цркве-куполе на Ловћену, и та се скица на хартији не може да баци у корпу за отпадке, јер је то нераскидива веза у једносушности бића тела Христовог оличеног у своду грађевине-цркве било да је то на врху Ловћена, или у равном Момишића пољу у Подгорици.

То је она Црква коју сам Исус Христос помиње као клетву Храма. „Тешко вама вођи слијепи који говорите: Ако се ко куне храмом, то није ништа; а ако се ко куне златом храмовним, крив је. Безумници и слијепци! Јер шта је веће: злато или храм који злато освећује...“ (Мт. 23, 16-17) Храм који освећује златну куполу на Христовом храму у Подгорици, је храм куполе камених плоча на

Ловћену. И нека се ниједан Црногорац не куне овим храмом као Христовим, и да рече „тако ми Храма Васкрсења Христовог (у Подгорици);“ као што рече: „тако ми Светог Василија Острошког“, ако на било који начин не допринесе да се обнови црквица на Ловћену, јер ће иначе „бити крив“ осудом самог Исуса. На кривоклетство се у Црној Гори никако не гледа добро. У нашем народу Лазарева Косовска клетва још увек жива и снажна, али никкада не може да буде толико снажна као клетва живог Богочовека. Ако Косово губимо Ловћен не смемо.

Зато се Црквица на Лоћену треба упоредо да израста са Саборним Храмом у Подгорици

10. Крст

Упада у очи да Капела по оновременим фотографији нема крста! То је сасвим лако разумљиво када се зна да је крст у турском окружењу могао само да се носи у руци у збегу. Свештеник ни данас у Турској не сме да се креће у мантији сап крстом на улици. Познато је традиционално узношење крста Светог српског краља Владимира на Румију и отимања око њега између хришћана и потурица. Тек данас тај крст може да стално стоји, мада по муслиманском схватању пркоси. Дали би и данас крст постављен на будућу обновљену Црквицу пркосио некој новој моћној сили? Треба размислити дали као документ времена треба и ову трећу обновљену цркву сакатити, и оставити је вечно без крста. Треба узети у обзир да би онако мала само са златним крстом могла некако да поклопи и превазиђе мртву музејску културу без Бога у грандиозном маузолеју у непосредној близини. Само основна хришћанска Тајна са разапетим и васкрслим Христом на Крсту може својим сјајем као Таворска светлост да засени све остало! Ово би нас оправдало да само у овом случају прекорачимо аутентичну обнову, јер пре свега обнављамо живу цркву, живога Бога за један још увек жив народ?

18. УПОРЕЂЕЊА

Однос у квалитету или помало злонамерно рећи степену луксуза, између црквице на врху Ловћена, посвећена једном овоземаљском грешном човеку-светцу, и Саборног храма Христовог Васкрсења у равном Момишића пољу Богочовеку, је обрнуто пропорционалан у сваком погледу, али су опет једна јединствена целина. Схватање тих односа је и суштина техничког описа опет јединствених радова на врх планине и у пољу. Камен ових зидова је мање више сличан, а то је онај исти камен покајања на коме је саздана Црква. Не само што ће пламен упаљен на Ловћену упалити и Бадњак у Момишића пољу, него ће и обнова скромне Црквице значити

и истовремено и обнова свих оних могућих и немогућих цркава које нису имале услова и срећу да њихово семе падне на плодно тло и да буду изграђене. Жртва у сиромаштву не чини сиромаштво у духу. Жртва Христова ће се исказати у свом Саборном дому у много већој и силовитијој мери, ако у залогу има голи Ловћенски камен. Тек на овом камену темељцу слобода у уметности у живописању и снажна велелепност у грађењу зидова, стубова и сводова добијају свој пуни замах, насупротив неутемељене безобзирне празне освајачко пљачкашке грандоманије и гигантомахије.

Монументалност није сама по себи грех. Црква као грађевина у православних је део молитве, исто тако као што је премудрост, реч, песма, живопис и свако добро дело, па и веома велико дело. Међутим, ако чинимо Сабор и заједничарење у обиљу, богатству и срећи, ми се увек сећамо оскудице у Египатској пустињи. Ако зидамо апсиду и олтар и Часну Трпезу, ми мислимо на пећину, стају, сено и јасле, где се родио Исус, и тога се не стидимо иако смо богати, јер би иначе упали у гордост. А ако зидамо свод-куполу на Саборном храму онда мислимо на Христа Сведржитеља Неба и Земље Богочовека који сишао на земљу и васкрсао, и њега живопишемо на зениту свода куполе, а мислимо на ниску пећинску цркву Христовог гроба у Јерусалиму, у којој је као што рекосмо Митрополит црногорско-приморски, брдски и скендеријски осветио је пројект Саборног храма Христовог Васкрсења у Подгорици на самој ниској скромној црквици Христовог Гроба у Јерусалиму.

А сада када зидамо Саборни храм Христовог Васкрсења у Момишића пољу као допринос и учествовање целокупне Српке православне цркве свеопштем прослављању 2000 годишњице хришћанства у свету, онда морамо да имамо у виду све ово наведено. Посебно у овом случају, као наш лични изворни израз и допринос и обновљену Црквицу на Ловћену, Црквицу нашег народног светца и народног Господара, који нас заступа на Небесима. Ни од кога Бог не тражи да се одрекне себе, своје личне слободне воље, своје породице, свог племена, народа, Господара по вољи народа и наше дуго очекиване слободне уједињене Српске државе, својих што дубљих корена, да би се спојио са Свевишњим, или како се то данас вулгарно каже: „да се интегрирамо у интернационални светски поредак под контролм надмоћнијих сила, нећ аге-а“.

19. ЗАКЉУЧАК

Зато Ловћен треба најозбиљније схватити као српски национални задатак, којег треба остварити на хришћански начин и занемарити рушитеље. У остатку слободног простора а на још увек светом црквишту, обновити и опет осветити изворну првобитну црк-

вицу Светог Петра Цетињског, да буде опет светилиште свих Срба, као залог за благодат Духа Светога да падне на новоизграђену куполу Саборног храма Васкрсења Христовог у Подгорици.

Постојећи Мештровићев маузолеј по идеји покојног митрополита Данила преуредити у световни музеј, и допунити га експонатима и документима да буде историјски преглед догађаја који су се одиграли око овог шилбочног врха званог Штировник, који од вајкада дели царства на: небеско и земаљско, морско и копнено, моћно и нејако, Српско, Аустријско, Латинско, Хрватско и Турско, православно и католичко, муслиманско и неверничко, фашистичко и комунистичко, јер нам се и данас Међународна заједница оштро прети са превлаке Оштро.

Др Предраг Ристића, архитекте.

ХЛЕБ У ОБИЧАЈНОЈ ПРАКСИ СРПСКОГ НАРОДА*

Улога коју је хлеб имао у опстанку људских заједница утицала је на њихов однос према свакодневном хлебу и учинила га неопходним елементом у свим значајним обичајним и религиозним манифестацијама. Хлеб – „живодржатељ“ је човекова телесна и духовна храна, он је видљива манифестација духа који умире и васкрсава. Хлеб у себи сједињује људскост и божанственост. Хлеб је симбол сједињености јер садржи у себи много зрна жита и када се разломи и подели представља заједнички и јединствени живот.

У богатој српској обичајној пракси хлеб је имао важно место. Посебно је велики број хлебова мешен у зимском циклусу празника у коме су најзначајније место заузимали божићни празници. Божић се слави као дан Христовог рођења 25. децембра по старом, односно 7. јануара по новом календару и у народу се сматра једним од највећих и најзначајнијих празника. Божићни, односно новогодишњи празници представљали су почетак нове године због чега су праћени многобројним обредним радњама које су имале за циљ да обезбеде срећу и напредак породице, добру летину и здравље стоке. Ови обреди, који су представљали остатке старих словенских аграрно-магијских обичаја извођених у циљу обезбеђивања обиља усева у наступајућој години, били су у тесној вези са култом природе и вегетације.

За божићне празнике припреман је велики број обредних хлебова међу којима посебно место заузима чесница. Назив чесница или честница потиче од речи „чест“, „део“, „срећа“, јер се ломи на делове и сваком укућанину се даје по део. По народном веровању чесница представља Божју повојницу која се меси као успомена на

---

* Овим текстом аутор је желео да направи оквирни преглед хлебова који су припремани код Срба током године не залазећи при том у специфичности појединачних крајева. Наравно, овим тема није ни изблиза исцрпљена. Позивамо читаоце да нам се јаве уколико имају сазнања о хлевовима који нису описани у овом тексту (Српски музеј хлеба-Јеремија, Пећинци 22410).

рођење младог бога, када су га даривали пастири. Обичаји који су повезани са чесницом показују да она у суштини представља усеве. То потврђује и веровање да од овог обредног хлеба зависи род усева, размножавање стоке, здравље укућана, напредак у пословима и опште благостање целе куће. Чесницу је домаћица месила обично на Бадњи дан ујутро од пшенице из последњег пожњевеног класја

или жетвеног венца јер се веровало да у њој обитава дух жита због чега јој се приписивала посебна магично-плодотворна снага. Ради чистоте жита у чесницу се стављао метални новац. Веровало се да он доноси срећу и то не само оном ко га је нашао у свом парчету већ и кући, због чега га је домаћин откупљивао и стављао за кућну икону. Метални новац је, као и остали метали, имао магички карактер и апотропејску моћ коју је требало да пренесе на укућане, стоку, усеве, као и на све послове од којих зависи живот кућне заједнице. Поред новца у чесницу се стављала слама, пасуљ, босиљак, комадићи дрвета откинути са кућног прага, кућне ограде, свињца, штале, јарма, бачве, плуга, који су се симболично намењивали укућанима, стоци, оруђима. Чесница се ритуално ломила о ручку првог дана Божића. Чесницу је ломио домаћин са домаћицом на два дела или су је ломили сви укућани заједно, кидајући свако за себе по парче. На тај начин магична снага чеснице преносила се даље на њиве и усеве, животиње, а сваки укућанин према ономе што је

Реконструкција оџњишића

нашао у свом парчету знао је у којим ће пословима те године имати највише успеха.

Поред чеснице за божићне празнике мешен је божићни колач или „велики колач“ као и већи број фигуралних божићних хлебова

„закона“ или „закончића“. Велики божићни колач је, као што му само име каже, већих димензија и кружног облика, украшен по површини рељефним фигуралним деловима теста. Обавезни украс великог божићног колача су две рељефне траке теста, постављене по средини колача у виду крста, а на ивицама затворене кругом. На средину колача увек се поставља круг увијеног теста с нареџканим ивицама који се зове „ружа“. Ружа је веома сложен симбол. Још у грчко-римској традицији сматрана је симболом васкрснућа, победе и љубави а у хришћанској симболичкој традицији сматрана је рајским цветом. Бела ружа је симбол чистоте а црвена милосрђа. „Ружи“ са колача приписивана је нарочита улога и моћ. У неким породицама одмах после сечења колача јели су је сви укућани а у другим је „ружа“ стављана за кућну икону где је остајала преко године као чуваркућа. У средину руже пободен је босиљак или три влати пшенице повезани црвеним концем. Црвена боја означавала је радост и срећу у кући а као симбол живота и крви имала је важно место у култовима за унапређење плодности и одржавање врсте. Црвена боја на колачу имала је такође и апотропејско дејство. Босиљку, који је као култна биљка имао изузетну улогу у српској народној религији, приписивана је такође велика заштитна и плодотворна моћ. Велики божићни хлеб украшаван је поскурником на чијем се доњем делу, који је правоугаоног, четвртастог или кружног облика, налази урезан крст и слова ИС ХС НИ КА (скраћеница од „Исус Христос Ника“ што значи „Исус Христос победник“). У велики колач били су пободени ораси који су симболизовали обиље, радост и плодност. Велики колач украшаван је различитим фигурама од теста које су симболично представљале све врсте домаћих животиња, привредних производа и алата, који су, веровало се, магичко-имитативним путем доприносили побољшању рода усева, размножавању и здрављу стоке и живине, као и општем благостању куће. Од ових пластичних фигуралних симбола развили су се посебни хлебови који су појединачно симболизовали све врсте домаћих животиња, појединачне пољопривредне алатке, усева, кућу. Тако је дошло до стварања већег броја обредних хлебова чија је намена одређивала и њихов облик. У обиљу фигуралних хлебова најчешће се срећу „виноград“ и „бачва“ који су намењени винограду и вину; „њива“, округла и избраздана погача, намењена је земљи и усевима; колач „волони“ намењен је воловима а „крмача са прасићима“ свињама. Живини је намењивана „квочка с пилићима“. Одређен број хлебова је намењиван члановима домаћинства као и особама које су у време божићних празника посећивале кућу. Тако је за орача мешен колач „шака“ а за домаћице колач „наћве“. Женској деци намењивани су колачи „витице“, „плетенице“, „гучице“ или „голубице“.

Међу фигуралним хлебовима најзначајније место је имао колач „здравље“, или „здравље и весеље“ који су укућани обредно јели

о Бадњој вечери или првог дана Божића о ручку. Улога и значај колача „здравље“ види се из ритуала који је примењиван при његовом стављању у пећ. Колач „здравље“ најчешће је у облику векне или погаче. Пре него што се овај колач стави у пећ, његова горња површина је засецана ножем онолико пута колико је чланова било у кући. За сваког од укућана по старешинству је засецан један зарез при чему се изговарало име оног коме је зарез намењен. Сви укућани морали су јести од овог колача да би били здрави.

Колач „бадњача“ најчешће је у облику двоструке или троструке плетенице или у виду полумесеца или погаче. У један крај овог колача, који се јео на Бадње вече, забоден је орах.

Поред колача намењиваних укућанима прављени су и хлебови „сунце“ и „месец“ који су симболизовали астрална тела. Веровало се да сунце и месец утичу на временске прилике, од којих је највише зависила летина и усеви, због чега им је приписивана натприродна моћ и мистичан утицај на ток људског живота.

Српски музеј хлеба (Светиониколајевски звоник)

Целокупна обредна пракса око божићних колача „закон“, који симболично представљају усеве, стоку, кућу, имање, укућане, здравље, требало је да својом магијском снагом утиче на род усева, размножавање стоке и живине, као и да обезбеди опште благостање

и напредак целе кућне заједнице. Према народном веровању једењем обредних колача од стране укућана, њиховим давањем стоци и живини или њиховим закопавањем у прву бразду (када је требало обезбедити плодност усева) преносило се плодотворно и магијско дејство на људе, животиње и њиве.

У циклусу пролетњо-летњих празника, обичајна пракса је била у тесној вези са култом природе, у којима су главну улогу имали аграрно-магијски обреди. Крај зимских мразева и почетак пролећних обичаја означава празник 40 мученика или Младенци. Овај празник слави се 9. марта по старом, односно 22. марта по новом календару у част четрдесет Мученика Севастијских. За овај празник меси се врста обредног пецива-колача које једу укућани, односе се на дар младенцима, дају се деци и носе се на гробље. Најчешће се меси четрдесет колачића „младенчића“ различитог облика, који се премазују медом. Понекад су младенчићи у облику људских фигура, премазани медом, и тада се називају „лутке“ или „лучићи“. У новије време младенчићи су најчешће колачи кружног облика у виду погачица. Колачи „младенчићи“ који су симбол благослова и плодности, носе се на Младенце новим брачним паровима и дарују им се уз мање поклоне.

У циклусу пролетњих празника централно место има Ускрс, највећи хришћански празник. Ускрс, празник Христовог васкрсења, „празник над празницима“, не само да се сматра највећим празником у години већ је, можда, и најстарији празник јер се помиње још од II века. Васкрс је покретни празник и датум његовог празновања може се померати у раздобљу од пет седмица. Најраније може пасти 22. марта по старом, односно 4. априла по новом календару а најкасније 25. априла по старом, односно 8. маја по новом календару. У прослављању Ускрса преовлађују црквени елементи мада су у народној традицији садржани и други елементи у континуитету сачувани из знатно старијих религијских епоха. Ова обредна пракса везана је за култ природе и њено поновно пролећно обнављање то јест поновно рађање живота у природи, због чега су њени главни елементи биље, зеленило, вода, ватра, бојена или небојена јаја као симбол живота. Обичај бојења јаја за ускршње празнике веома је стар и познат је и другим хришћанским народима у Европи, и у свету, како код православних тако и код католика. Јаје има веома велики значај у религији, митологији и магији не само код Срба већ и код многих народа света. Бојена ускршња јаја су симбол ускршњих празника и њима се приписује посебна магијска моћ. Она су симбол плодности, симбол здравља и имају апотропејску улогу. Поред бојења јаја за Ускрс је мешан одређен број обредних хлебова. Велики ускршњи колач је округлог уплетеног облика са јајетом у средини. Јаје може бити небојено или обојено црвеном бојом. Велики ускршњи колач заједнички једу сви укућани о Ускрсу.

Поред великог ускршњег колача меси се и неколико мањих колача, кружног облика који на горњој површини имају утиснуто бело јаје. Ови хлебови зову се „јајченици“ и деле се укућанима, носе родбини а носе се и на гробље.

Ускршњи хлебови су симболизовали плодност на шта указује јаје које је на њих утискивано али су такође представљали и жртву јер су намењивани и култу мртвих.

У неким манастирима на дан св. Васкрсења Христовог меси се посебно припремљен хлеб артос који се освећује посебном молитвом. Хлеб артос је у облику славског колача а уместо украса у њега је утиснуто у виду крста пет обојених васкршњих јаја. Овај хлеб се чува пред иконом Христа а на Велику суботу се мрви и дели верним, као светиња која треба да подсети на присуство Спаситеља међу нама.

У циклусу пролећних празника посебно место припада Ђурђевдану, који пада у време највећег бујања природе на прекретници пролећног и летњег периода. Свети Ђорђе је непокретан празник и прославља се увек 23. априла по старом, односно 6. маја по новом календару. Култ светог Ђорђа, ранохришћанског великомученика, веома је распрострањен у хришћанском свету како код православног тако и код католика. У хришћанској иконографији свети Ђорђе је представљен као војник на коњу који копљем пробада аждају, симбол зла.

У народу се сматра да празником Ђурђевданом престаје зима а настаје летња половина године. Због тога је обичајна пракса за Ђурђевдан везана за стоку, за живот биљака, и уопште за природу, и имала је за циљ да заштити стоку, усеве, да обезбеди добре временске услове, добро здравље стоци и живини али и да заштити људе од невоља и да допринесе њиховом добром здрављу, општем напретку домаћинства и читаве заједнице. Ујутро уочи Ђурђевдана домаћица је месила округао „колач“ (погачу) са отвором на средини, који је домаћин стављао на ведро за мужу оваца. Колач се окити врбовим гранчицама, белим и црвеним цвећем које се увеже црвеним концем и кроз њега се обави прва мужа оваца. После муже домаћин са пастиром разломи колач и свако поједе своје парче. У неким крајевима преко колача се ставља „брдо“, „совељка“, чешаљ и прстен па се кроз те отворе помуде најбоља овца.

Иако у обредној пракси везаној за Ђурђевдан преовлађују прехришћански магијско-религиозни елементи у неким ђурђевданским обичајима остварена је и симбиоза са хришћанском црквом. То се посебно огледа у ношењу литија у поље или на гробље, као и одржавању сточних заветина, у којима је свештенство имало главну улогу. Овде спада и кућна крсна слава јер је Св. Ђорђе код Срба често узиман као патрон.

Крсна слава је специфичан народни обичај прослављања домаћег свеца заштитника и једна од главних одлика српског православања. Пре примања хришћанства Срби су били многобожачки народ и сваки дом је имао и своје домаће божанство. У сусрету са хришћанством Срби су се најтеже одрицали тих домаћих божанстава. Први српски архиепископ свети Сава заменио је домаћа божанства великим светитељима хришћанске цркве, који су од тада постали заштитници домова. Тако је настала крсна слава. Пошто су Срби били народ који се бавио земљорадњом и сточарством бирани су светитељи који се празнују у јесен, зиму и пролеће, када има мање радова у њиви. Поједине породице бирале су дан када ће се крстити и светитеља који се тога дана слави узимале за своју крсну славу. Слављење крсне славе је обичај који се код Срба до данас очувао. Слава је слављена у рату и изгнанству, у тамници и болници, у жалости и радости, у беди и сиромаштву као и у богатству и изобиљу. Породица прославља свог домаћег свеца заштитника уз специјалне обреде праћене гозбом и весељем који треба да утичу на плодност поља и здравље укућана. На један дан уочи славе домаћица је месила славски колач од чистог пшеничног брашна са освећеном водicom. Славски колач се богато украшава пластичним фигурама од теста (грожђе, класје, птичице) и поскурником (слово, печат). У средини славског колача понекад се ставља струк босиљка повезан црвеним концем ради здравља укућана. Славски колач се припрема као жртва Богу, светитељу и умрлим прецима. Најзначајнији и најсвечанији моменат у прослављању крсног имена је сечење унакрст, ломљење славског колача и напијање у славу. Славски колач сече и ломи домаћин са свештеником, најстаријим сином или гостом после чега га унакрсно преливају вином и напијају у част и славу крсног имена. У неким крајевима поред славског колача меси се колач „вечерница“, колач „баба“ и „летургија“. Вечерница се меси на исти начин као и славски колач али се мање украшава. Сече се уочи славе. Баба је мали хлеб округлог облика са удубљењем на средини у које се ставља со. Колач баба чува се до завршетка славе а онда се даје стоци. Летургија је хлебчић украшен само једним утиснутим словом који се приликом освећења славског колача дарива цркви.

Поред хлебова који су мешени за годишње циклусе празника готово да нема обичаја породичног циклуса (рођење, склапање брака и смрт) за које се не месе обредни хлебови са прецизном култном наменом. Рођење, склапање брака и смрт су најзначајнији догађаји у животу појединца и његове породице због чега су веома рано добили снажно социјално обележје. У обичајима којима су обележавани ови догађаји обредни хлебови су имали улогу да обезбеде породичну срећу и благостање, алаогно свом месту у годишњим обичајима.

Новорођеном детету су сусетке и рођаке у време тзв. „малих бабина“ (до 40 дана од порођаја) доносиле пресан хлеб повојницу (кравај) који се ритуално ломео над новорођенчетом и колективно јео. Доношење краваја представља симболички чин прихватања детета и увођења детета у шири круг заједнице. За прве дететове ко-раке мајка му је месила „поступаоницу“, округао колач, који је, приредивши малу свечаност, ломила изнад дечије главе.

Ступањем у брак човек потврђује своју зрелост и спремност да испуни функцију коју су му наметнули природа и друштво због чега је свадбени церемонијал испуњен радњама које имају за циљ обезбеђивање плодности и сваког добра. Неколико дана пре свадбе мешен је већи број свадбених хлебова. Сватовска погача меси се од најбољег брашна, украшава украсима од пресног теста а понекад се премаже жуманцетом. Сватовску погачу меси свекрва и даје сватовима који иду по младу. Саборник је хлеб од киселог теста који се меси како код младожењине тако и код младине куће. Саборник се украшава цвећем, гранчицом и птичицама које долећу на гранчицу ако је свадба момачка а одлећу са гране ако је свадба девојачка, што симболизује одлазак младе од куће и долазак младожењиној кући.

Смрт, неминовни природни завршетак животног циклуса, у традицији српског и у схватањима многих других народа, је прелазак из једног у други облик постојања, прелазак из овоземаљског привременог живота у небески вечни живот. У српској народној традицији култ мртвих заузима значајно место због чега је брига о покојницима сматрана једном од најпречих дужности њихових потомака. У ту сврху, у тачно утврђеним интервалима, приређивали су парастосе (подушја), задушнице и помене. Прво подушје организовано је након сахране за непосредне учеснике погребца. Наредним подушјима обележавају се прва субота, четрдесет дана, шест месеци и година дана од смрти. Од свих молитава за умрле, које црква прописује после опела, најважнији је четрдесетодневни помен или парастос јер, у четрдесети дан после смрти, душа човека излази пред Божији суд. Четири пута годишње црква је прописала задушнице, посебне дане који су посвећени молитви за умрле. То су задушнице зимске – у суботу пред Месне покладе, летње – у суботу пред Духове, михољске – у суботу пред Михољдан и јесење или митровске задушнице – у суботу пред Митровдан. Задушнице су колективни празник мртвих када их укућани помињу било у дому, било у цркви или на гробљу. Задушнице су сећање не само на недавно умрле рођаке из породице већ и на давно преминуле претке, све докле сежу сећања живих у породици. Оне се увек одржавају у суботу пре подне јер је субота задушни дан када се мртвима држе подушја. Тога дана дели се храна и пиће за душу покојника. За Задушнице жене припремају култне хлебове „поскурице“ или „задушнице“. Поскурице су мали хлебови на којима је утиснут хришћански

символ крст са словима ИС ХС НИ КА (Исус Христос побеђује). Оне се деле присутнима и ваља их појести јер се дају „за покој душе мртвих и за здравље живих“. У неким крајевима поскурице се називају и „дељенице“ јер се деле за душу покојника. Поред поскурица месе се и хлебови у облику крста „крстаџи“ или „крсниџи“.

У обичајној пракси српског народа готово да нема обичаја у којима се не месе различите врсте хлебова са прецизном култном наменом. Иако су многи обредни хлебови током векова добили хришћански садржај до данас је остао изван број култних хлебова који својом суштином и обликом представљају континуитет предхришћанских традиција. Током времена, обредни хлебови доживљавали су многе трансформације и били изложени различитим утицајима, тако да се данас срећу знатне разлике у богатству облика, назива, мотива и намена.

Јелена Ристић
дипл. историчар уметности

ЛИТЕРАТУРА

1. Ш. Кулишић, Из старе српске религије, Београд 1970.
2. Ц. К. Купер, Илустрована енциклопедија традиционалних симбола, Београд 1983.
3. J. Ghevalier, A. Gheerbrant, Rječnik simbola, Zagreb 1983.
4. Т. Зеџ, Обредни хлеб у Србији, Београд 1990.
5. Г. Радовановић, Култни хлебови Бање
6. Б. Јанковић, Магија српских обреда, Нови Сад 1993.
7. Љ. Ранковић, Верски обичаји, Ваљево 1995.
8. С. Антић, Шаралице за обредне хлебове, Зајечар 1995.
9. М. Босић, Годишњи обичаји Срба у Војводини, Нови Сад 1996.
10. Велики требник, Призрен 1993.
11. Велики православни богословски енциклопедијски речник I, Нови Сад 2000.

ПОВОДОМ ПИСАЊА О СВЕТОМ КНЕЗУ ЛАЗАРУ

I

До нас је доспело десет списа који су, изузев једног, настали у периоду од десетак година после Косовске битке. Према непотпуним сазнањима, скоро половина од њих сачувана је само у једном препису што најбоље сведочи колико су близу ивице опстанка. Неки од њих имају још тежу историју. Тако је *Похвално слово кнезу Лазару* – настало око 1403. године – до свога издавача Ђуре Даничића доспело у дефектном облику јер му је недостајао завршетак. Страдање овог списа тиме није довршено. Нестао је приликом уништења Народне библиотеке шестог априла 1941. године. Други спис *Жиџије и начелство кнеза Лазара* нашао се у рукопису који је првобитно имао 514 листова. Од тога је до новијег времена доспело само 14 листова. *Слово кнезу Лазару* од партијарха Данила III има донекле „бољу“ судбину, јер је сачувано у једном потпуном препису, док је једна трећина његовог садржаја очувана у Петроградској библиотеци. Требало је да прође скоро читаво столеће (1850–1950) да би се ових десетак дела пронашло, објавило и тако постало свима доступно и бар очувањем садржине се отргло од даљег уништавања. У просеку један аутор успевао је да пронађе и објави само по један састав. Тако је А. Вукомановић издао *Слово о кнезу Лазару* (1859. године); Ђ. Даничић *Похвално слово кнезу Лазару* (1861. године); С. Новаковић *Жиџије кнеза Лазара* (1867. године); Ђ. Сп. Радојичић *Пролошко жиџије кнеза Лазара* (1955. године). Већина ових дела имају неколико заједничких црта. На првом месту слична су обимом. Махом су то невелики списи непознатих аутора, мање или више сродног садржаја. Настају са циљем да прославе српског новомученика кнеза Лазара. Време њиховог састављања се тешко одређује, јер су настали у кратком периоду, а уз то дају мало података о себи.

Кључни елементи за датовање су помени Лазаревог сина Стефана као кнеза или, од 1402. године, као деспота. Затим помен Лазареве супруге са световним именом Милица, до 1392/3. године, или

монашким Евгенија после тога. Понекад се користи и начин како се у делу говори о манастиру Раваници, задужбини кнеза Лазара. Ако се говори о њеној лепоти, верује се да је спис настао пре 1398. године када је горела по први пут.

У наслову већине ових списа среће се реч *Житије* или *Слово*. Поред осталих елемената (сличност садржине, анонимност аутора), ово је још један моменат који отежава идентификацију и споразумевање када је реч о овим делима. Формом и садржином списи о светом кнезу Лазару су особеност српске књижевности. Они су средином деветнаестог века изненадили и искусне руске истраживаче који о њима имају редовно лоше мишљење. Чак ни они нису успели у њима да препознају дела књижевности. При томе се понашају потпуно као наши аутори који у својој жељи за конкретним подацима из прошлости свога народа немају интереса за књижевне одлике неког списка. Стога се о већини тих дела пише узгред без дужег задржавања на њима, а још мање тежње да систематски буду обрађени. Приметно је да у овако приличном броју дела о кнезу Лазару нема ни једног житија у онаквом облику како се то среће код већине светитеља које би садржавало основне податке. Изгледа да оно није постојало ни пре три и по века у време патријарха Пајсија. Тако он пише 1641. године приликом своје посете манастиру Раваници: „И ово да сазнаш о кнезу Лазару. Одакле беше и како у житију његовом које је у Раваници не нађох, осим у неком летопису.“

Овој групи списа припадају и два формом и историјатом потпуно особена дела у целој српској књижевности. То су *Похвала кнезу Лазару* од монахиње Јефимије и *Најџис на мраморном стубу* деспота Стефана, сина кнеза Лазара. Ово су наменски списи предвиђени да јавности буду саопштени у посебној форми. Текст монахиње Јефимије извезен је златотканом жицом па је сачуван до данас. Верује се да је пре преношења путем веза на платно текст био исписан на хартији. Поред тога што се налазио на покрову чуваном и ношеном уз кнежеве мошти, текст Јефимијиног дела умножаван је путем преписивања. У неколико случајева зна се и за његову литургичку употребу, јер је уношен у службу Светог кнеза на место предвиђено за синаксарско житије после шесте песме канона.

О намени списа деспота Стефана сазнајемо из његовог јединог сачуваног преписа. У наслову се каже „Ове речи написане бише на мраморном стубу на Косову“. Сматра се да је текст пре исписивања на стубу био фиксиран на папиру. За разлику од монахиње Јефимије, чији вез је сачуван а дело умножавано у више прилика, успомена на мраморни стуб живи само преко једног сачуваног преписа, док се о постојању, облику и намени стуба само претпоставља.

Настајали као књижевна дела, ови списи свесно занемарују помен конкретног у догађајима око кнежеве смрти и проглашења за светог. Тако непознати аутор *Слова о кнезу Лазару* не жели да

помене ни место кнежеве погибије – поље Косово – већ каже: „На некојем зело велике пољи“. Срећом по нас, тим писцима није било увек могуће да поступе на овакав начин и понекад су морали да саопште и нешто конкретно. Пажљивим пребирањем тако усамљених вести ствара се слика о приликама Србије у време Косовске битке. У том контексту посебно је занимљив случај патријарха Данила III чијем делу *Слово о кнезу Лазару* дугујемо највише података. Посебно поглавље у излагању представља повест о преносу кнежевих моштију из Приштине у манастир Раваницу. У том чину се оправдано тражи и очекује присуство патријарха као поглавара Цркве. О томе нема изричите потврде у тексту иако све показује да је патријарх, односно писац, Данило III присутан. Стога се верује да он из скромности избегава да говори о себи. Тиме се само донекле разликује од осталих писаца који то редовно чине.

Прикупљањем оскудних података прати се како се ова у основи самостална дела међусобно допуњују и слажу. Сви ови писци су савременици збивања о којима говоре, а међу некима од њих могу се препознати и очевици и учесници догађаја као што је пример са преносом кнежевих моштију. Мало је вероватно да је неко од њих био учесник Косовске битке или пак очевидац кнежеве погибије. О томе су могли да говоре само по чувењу. И да није тако, устаљени манир књижевника тог времена јесте да говоре о ономе што претходи централном догађају, а затим прате последице. Најважнија збивања остају ван непосредног интереса и прате се само у наговештајима оног што следи или је прошло.

Сва дела овде разматрана настају са још једним циљем. Садрже позив за помоћ угроженом христоименимом стаду коме је до својем мученичке смрти началствовао свети кнез и у чију заштиту у потоњим временим преживели се и даље уздају. Монахиња Јефимија преко Лазара уздаје се у помоћ кнежеву и хришћанских мученика „Сабери лик својих сабеседник светих мученик и со всеми помоли се прослављшом те Богу, вазвести Георгију, подвижни Димитрија, убеди Теодоре, поими Меркурија и Прокопија и 40 мучених севастиских не остави“. У *Похваном слову* зазиви за помоћ чују се кроз читаво дело. Помоћ се очекује у разним видовима од спасилачког пружања руке до оружане подршке.

Поменуто је да се већина списа својим обимом и садржином међусобно слични. Изгледа да је сличан и повод њиховог стварања. Настају приликом годишњих помена српског новомученика Лазара. Осећа се њихова везаност за манастир Раваницу, као и да њихов састављач има на уму скуп коме се обраћа. То се може рећи за *Прошлошко жиџије* („О свештени и часни саборе“); *Жиџије кнеза Лазара* (писац добро познаје манастир Раваницу); *Слово о кнезу Лазару* („Придите убо и ви о свештени и свети саборе и припадем к заступнику нашем“); *Похвално слово кнезу Лазару* („Ми же није обра-

зом собитија зреште пред лицем ковчег, в немже вместо скрижали мошти мученика“). Ако би се усвојила претпоставка да поједини списи настају поводом годишњег помена, то би био јединствен познати пут стварања у српској књижевности. Одмах се јавља питање колико дуго је то практиковано и колико је дела на тај начин настало? Вероватно је њихов број већи од сачуваног. За девет од десет сачуваних дела верује се да су настала до 1402. године. Последњи, десети, спис од Андонија Рафаила Епактита настаје после 1420. године. Тешко је поверовати да у том интервалу (1402–1420. године), иначе познатом по богатој делатности на пољу стварања, превођења и преписивања, није настао ни један спис посвећен српском новомученику. Утисак је да није било правила при преносу и умножавању ових скромно опремљених списа. До тог закључка се долази на основу историјата познатих дела, јер су до нас доспела врло разноликим и неухватљивим путевима. Налазе се у зборницима атипичног садржаја, ретко када по неколико, и никад више од три заједно. Комбинације од три списа у оквиру истог рукописа концентришу се око службе којој се прикључује житије и још по неко дело. Поменуто је да половина од десет познатих списа до нас доспева само у једном препису. Колико дела није успело да преживи време ропства и дође до руку истраживача, може само да се нагађа. Број од десет познатих дуго пабирчених списа није коначан нити носи символику у себи. Врло лако могао је да буде мањи, а није искључено да неки срећнији трагалац по недовољно истраженим збиркама открије још неки досад потпуно непознат или бар још неки препис познатог дела као што је то пошло за руком проф. Ђ. Трифуновићу који је пронашао још један препис *Слова љубве*.

Овај осврт углавном настаје на основу књиге професора Ђорђа Трифуновића *Средњовековни списи о кнезу Лазару и Косовском боју* старе преко три деценије. За то време она је покривала и носила „одговорност“ за област назначену у наслову. Ко год се дотицао ових питања, једноставно је упућивао на њу и тиме сматрао да је ослобођен потребе даљег трагања. Њен садржај и композиција су такве природе да подстичу и дају повода и материјала за даља размишљања и закључке. И за наше прилике не би било недостижно да се десет помињаних списа нађу обједињени у једној књизи уз одговарајуће коментаре, што би знатно олакшало њихово даље изучавање јер до неких њихових издања из средине деветнаестог века није лако доћи.

II

Када се има на уму писање о кнезу Лазару кроз двадесети век, уочљива је знатна доза „апофатике“ у том послу. Радије се истиче

оно што ова личност није него оно што јесте. Притом, очигледно је да се у раправама о њему примењују знатно строжији критеријуми него о било коме другом. Најтеже је сагледати преузимање владарске улоге после смрти цара Уроша 1371. године, односно после гашења династије Немањића. Није јасно како је дошло до тога да баш Лазар преузме „скиптар српски“, како каже савремени писац. Ту ни црквена историја није од велике помоћи. Патријарх Сава IV проводи на трону пуних двадесет година а о његовом столовању сем почетка и самог краја не знамо ништа. Немамо вести о његовом понашању у току постепеног распадања српског царства и сменама водећих људи српске државе.

Мало шта се може додати речима оновременог анонимног писца: „По сих же всех пријемљет начелство благочастиви кнез Лазар, ни же син ни же внук прежде речених цареј“. Други, опет анонимни, писац као да се надовезује на ранијег „Првеје благословљајет се от архиереовех рук и всего причта и сабора српскога и тако самодржац бивајет Србљем“. На први поглед све је једноставно: списи се изванредно међусобно допуњују. Ипак, дели их велика разлика. У првом случају реч је о делу сачуваном само у једном рукопису, те нема могућности да се пореде верзије преписа које собом носе мање или веће разлике. Код другог списка ствар је доста сложенија, јер постоји више преписа са мањим или већим разликама. То је позната болест старе српске књижевности. Тамо где има више преписа скоро редовно се јавља поменути проблем и питање како пронаћи ону верзију најближу изворном тексту. У том случају исход зависи и од расположења аутора. Речено је да у случају кнеза Лазара оно му није наклоњено и зато се истиче она верзија која највише одузима угледа. Зна се да је у дугој историји Византије било насилних смена на царском трону и наметања нових династија. Па ипак, ти преврати се представљају са мање драматике него долазак Лазара на трон српског владара после смрти цара Уроша и гашења династије Немањића. Живот је изгледа текао једноставније него што то замишљају наши аутори.

Други моменат у писању о кнезу Лазару јесте тежња да се избегне његово представљање као владара, већ пре и радије као једног од обласних господара. Стално се истиче нека врста симетрије у првом реду, између Лазара и његовог зета Вука Бранковића. Занемарује се сведочење патријарха Данила III по коме Лазар своме зету „довољну земљу оделив и најпаче бољши градове ва жреби држави јего приручише се“. Иако потомци угледне породице у превирањима после смрти цара Душана, Бранковићи се не сналазе и повлаче се у своју матичну област где живе без моћи и угледа. Тек ослонцем на свога таста Вук стиче углед и оставља трага у изворима.

Колико се може пратити, у свим битним моментима Лазар има подршку Цркве. Везе са црквеном управом стечене су још у време

док је његов отац Прибац био велики логотет код цара Душана. По 25. члану Душановог закона власт над великим црквама поред цара и патријарха има још само логотет. Зна се да је последњи српски архиепископ и први патријарх Јоаникије пре свога избора за поглавара Цркве био на функцији логотета, што подразумева и добро познавање црквене организације и учења.

За живота цара Душана изабрана су два патријарха (Јоаникије и Сава IV). И Лазар током своје скоро двадесетогодишње владавине учествује у избору двојице поглавара (Јефрема и Спиридона). Из времена столовања патријарха Спиридона сачувано је више повела које сведоче о великој блискости државног и црквеног вођства какву у Србији познајемо у време Немањиних синова Стефана Првовенчаног и Светог Саве када се два брата налазе на водећим местима државе и Цркве. Иначе, блискост Немањиног и Лазаревог лика је давно уочена. Поред способности државника, спаја их и дело задужбинарства. Долина Велике Мораве као да тек у време кнеза Лазара постаје хришћанска. Гради се низ храмова док скоро да нема трагова о њиховом ранијем постојању. Патријарх Данило III у свом спису *Слово о кнезу Лазару* није усамљен када каже „гори и хлми исплнил беше иночаских састављених жилишт, иже у једињенијем и всаким безмлвијем себе Богу присвоише“. Други писац би на то додао како и „далече суштим манастиром потребнаја посилаше“. Зна се да је Лазар помагао светиње по Влашкој, Атосу, Синају и Јерусалиму. Тако најновија сазнања потврђују речи и трећег писца да Лазарева милостије „ва все восточније страни прострше се, в страни же египатскиј и Синају, Јерусалим досежаху и плнеху се творимије“. Ово није једини пример слагања и међусобног допуњавања релативно бројних списа о кнезу Лазару. Међусобно су слични формом, обимом и садржином, не дају много конкретних података, али оно што саопштавају лако се може проверити и оценити.

Средином 14. века процес распадања није захватио само Србију. Истоветне прилике дробљења држава присутне су на целом Балкану. Турци користе општу кризу хришћанског света и своју снагу стичу независно од прилика у Србији. У време кнеза Лазара већ достижу статус светске силе. У њиховом сталном напредовању само Лазарева држава може да пружи солидни отпор. Тада то није земља малог обима. У њеном саставу су и неке области које у границама српске државе нису биле ни у Душаново време. Њено потпуно сагледавање отежава чињеница да вести не пристижу равномерно са свих подручја, него углавном из области поред Мораве. Уз то, она је економски и војнички добро устројена. Сада њој предстоји судар са Турском која у међувремену постаје сила првог реда користећи се општим стањем хришћанског света и не само распадом српског царства.

Неколико неуспелих покушаја са турске стране имају улогу припреме за главни сукоб до кога долази 1389. године на Косову.

Овај, централни догађај српске историје само периферно оставља трага у савременим списима. Они радије говоре о ономе што претходи или следи после главног збивања. У томе ова дела нису изузетак. Зна се да архиепископ Данило II у својим биографијама српских архиепископа понекад опширно прича о животу својих јунака до њиховог ступања на трон и о ономе шта се збива око и после смрти. Време столовања, иако суштински повод за настанак житија, обрађује се са неколико реченица.

Поводом Косовске битке поуздано се може говорити само о месту и датуму сукоба. Познато је да су оба владара, и српски и турски, ту дочекали свој крај, али ни у једном случају не може да се утврди под којим околностима. Извесно је да је кнез Лазар усмрћен одсецањем главе. Зна се да је после битке сахрањен у Приштини и после извесног времена пренет у своју задужбину манастир Раваницу. Иако спис *Житије и начелство кнеза Лазара* јасно бележи 6899 (1391) годину као време преноса, о томе још увек нема јединственог става у науци. Пренос моштију, што је по овом *Житију* било остварење кнежевог завета, јесте само прва станица богате историје њиховог путовања кроз касније векове, увек у тешким временима.

Изгледа да ни савременицима није било све јасно када је реч о Косовској бици. Српски списи о кнезу Лазару нису једини који говоре о хришћанској победи у овом сукобу. У околном свету круже вести о хришћанском успеху. Традиција остаје доследна сведочењу старих списа. Битка је стварно завршена победом, јер честити кнез и његови ратници кроз учешће и страдање у њој стичу венац мучеништва и царство небеско.

Централни моменат косовског предања представља прича о издаји. Мисао о могућности издаје постоји бар код дела савременика битке. О томе сведочи већ помињани спис *Житије и начелство кнеза Лазара*: „И на концу сораженија того не вем что истиноје решти о сем издан ли ким от својево бив храњенија или паче суду Божију о сем сбившу се“. Ту се не помиње ниједна конкретна личност, што с обзиром на природу списа не може ни да се очекује. У њима се не помиње ни личност Муратовог убице иако они о смрти турског предводника знају. Тек каснији извори у издајици виде најстаријег Лазаревог зета Вука Бранковића. Томе је могло допринети више момената. На првом месту питање је да ли је он у овој битци уопште учествовао. И под условом да је био учесник чињеница да је надживео свог заповедника, буди сумњу у исправност његовог понашања. Ту се он по својој оданости кнезу и сроднику не може прибројати кнежевим сестрићима, браћи Мусићима, Стефану и Лазару, који су остали верни до краја. Затим долази Вуково понашање после битке, где он настоји да искористи тежак положај Лазаревића и створи веће погодности за себе.

БЕСЕДЕ

БЕСЕДЕ НА ПОСЛАНИЦУ АПОСТОЛА ПАВЛА РИМЉАНИМА

Свети Јован Златоуст

БЕСЕДА 3.

Јер се ошкрива гнев Божији с неба на сваку безбожност и неправду људи који грже истину у неправди (1. 18).

1. Примети благоразумност Павлову, како он почевши посланицу као веома пријатану, претвара је у страховиту. Рекавши да је Јеванђеље узрок спасења и живота, сила Божија, да оно може да спасе и оправда; он сада говори, да Јеванђеље може да застраши чак и непажљиве. Уобичајено је да већину људи привалаче врлини не толико обећана блага, колико страх од мука. Али Апостол Римљане приклања врлини и једним и другим. Тако чини и Бог; јер не само обећава царство, него и прети паклом. А тако су и Пророци проповедали Јудејцима, свагда обећаним добрима додајући и реч о казни. Зато и Павле своју беседу чини разнообразном, и то не без основе. Он најпре предлаже оно што је пријатно, а затим оно што је жалосно, показујући да је прво, дело Божије воље која претходи, а да последње (тј. оно што је жалосно, прим. прев.) зависи од пороочнога живота немарљивих. Тако и пророк најпре напомиње о благу, говорећи: *Ако хоћете да послушате мене, добра земаљска јешћете. Ако ли нећете, нешто будете неокорни, мач ће вас појести (Ис. 1. 19-20).* У таквом поретку и Павле поставља овде своје речи. Погледај, говори он, Христос је дошао и донео опроштај, оправдање и живот, а све ово он дарује не просто него посредством крста. Али најважније и оно што је овде изванредно, није само то што нам је Он даровао ово, него то што је Он тако много пострадао. Зато ако се будете надмено односили према даровима, бићете подвргнути несрећама. Још примети како Апостол објављује реч: *јер се ошкрива,* говори он, *гнев Божији с неба.* Неко ће упитати: Откуда се то види?

Ако такво питање постави верник, онда ћемо му ми показати оно што је Христос рекао. Ако упита неверни или јелин, онда ће му сам Павле затворити уста оним што ће касније говорити о суду Божијем, наводећи ненарушив доказ из догађаја који су се десили са незнабожачким народима. Међутим, изнад свега задивљује ово: Апостол доказује да они који сеprotиве истини сами потврђују учење о њој својим свакодневним радом и говором. Но о овоме ћемо рећи касније, а сада занимајмо се започетим предметом. *Јер се открива гнев Божији с неба.* Свакако и у садашњем животу ово се често дешава, на пример, (гнев Божији открива се) у глади, у ранама и ратовима, када се кажњава сваки посебно или сви скупа. Шта ће се тада (тј, после овоземаљскога живота, прим. прев.) ванредно десити? Десиће се то, да ће казна бити већа, заједничка за све и друге врсте. Знај да су казне у садашњем животу средство за исправљање, а након овога живота наступа права казна (за оне који су је заслужили, прим. прев.). Имајући за циљ да укаже на ово, Павле је рекао, да смо сада *покарани, да не будемо осуђени са свијетом (1. Кор. 11. 32).* Сада се многим чини, да се доста тога (односно кажњавања, прим. прев.) дешава не услед гнева одозго, него да су таквим догађајима узроци људска непријатељства. Међутим тада када Судија, севши на страшном престолу, буде заповедио да једне вргну у пећ, друге - у таму непрозирну, а остале осуди на друге неизбежне и неподношљиве муке, тада ће бити јасно да је казна од Бога. Због чега Апостол није тако јасно рекао, на пример, то да ће Син Божији доћи са хиљадама Анђела и тражити одговор од свакога, него говори: *открива се гнев Божији?* Сви слушаоци су били новообраћени, зато их Апостол најпре привлачи оним што су они и сами увиђали. Осим тога, мени се чини да је ово било упућено незнабожцима, па због тога Апостол и почиње од општих појмова, а касније говори и о суду Христовом. *На сваку безбожност и неправду људи који држе истину у неправди.* Овде Апостол показује да су неправедни путеви многобројни, а да је пут истине један. Јер је заблуда нешто што је разнообразно, многовидно и мешовито, а истина је једна. Рекавши о учењу, Апостол говори и о животу, напомињући о неправдама људским. И неправда је разнолика: једна се дотиче имања, када неко оштети имање свога ближњега, друга се тиче жене, када неко оставивши своју жену, другоме растура брак. Павле ово назива штетом говорећи: *и да нико не прескочи и не шпејши браћа својега у свему поме (1. Сол. 4. 6).* Други опет, отевши жену и имање, отимају и част ближњега. Такође и ово је неправда. *Боље је име нешто велоко богајствено, и милост је боља нешто сребро и злато (Приче Сол. 22. 1).* Према многи тврде да је Павле ово рекао о учењу, но једнако се ове речи односе и на прво и на друго (тј. и на учење и на живот). Шта значе речи: *људи који држе истину у неправди,* сазнај из онога што следи. *Јер истино се може дознајти за Бога познајто је њима, јер им је Бог*

објавио (сїи. 19). Али, незнабошци су ову славу приписивали дрвећу и камењу.

2. Човек, коме је била поверена царева имовина, са заповешћу да је троши за цареву славу, а он је буде трошио на злочинце, блуднице и врачаре, и исте буде раскошно издржавао од царскога новца, биће кажњен као онај који је веома ожалостио цара. Тако су и незнабожци чинили, јер добивши знање о Богу и слави Његовој, затим приписавши ово знање идолима, *држали су истину у нејравди*, и сопственом кривицом повредили су знање, користећи се њиме како није доликовало. Да ли су вам сада јасне апостолове речи или је потребно још их појаснити? Можда је неопходно опет поновити. Према томе, шта заправо значи ово што је Апостол рекао? Бог је знање о Себи положио у људе од самога почетка, али су незнабошци своје знање о Богу усмерили на дрвеће и камење и сопственом кривицом повредили су истину, јер је сама истина неизмењива и има непоколебиву славу. А из чега се види, Павле, да је Бог и незнабошцима дао ово знање? Из тога, одговара Апостол, *јер ишћо се може дознаћи за Бога ѿознаћо је њима*. Али ово је израз, а не доказ. Ти ми докажи и убеди ме да је знање о Богу било откривено незнабожцима, а да се они самовољно уклонише од њега. Како им је дакле било откривено? Зар се према њима разлегао глас са неба? Не, него је Бог учинио да је оно што је боље од гласа могло да привуче њихову пажњу. Заправо Он је пред њима поставио Своју творевину, која је једино помоћу посматрања лепоте свега видљивог, учила и мудраца и незналицу, и Скита и Варвара да се мишљу узносе ка Богу. Зато Апостол и говори: *јер ишћо је на Њему невидљиво, од ѿосћања свијећиа умом се на сћворењима јасно види* (сїи. 20). Ово и Пророк потврђује: *небеса казују славу Божију* (Псал. 18. 1). Шта ће незнабожци рећи на дан суда? Ми Тебе нисмо знали? Али зар ви нисте слушали глас неба, који се усваја погледом, и сасвим усклађену хармонију, која звучи громогласније од трубе? Зар нисте приметили законе дана и ноћи, који свагда остају непромењени. Затим чврст и непоколебљив поредак зиме, пролећа и осталих годишњих доба, величину мора у време велике буре и усред таласања? Је ли могуће да нисте приметили да је све у поретку и да својом лепотом и узвишеношћу објављује Творца? Све ово, па чак и више од овога Павле је изразио у следећим речима: *јер ишћо је на Њему невидљиво, од ѿосћања свијећиа умом се на сћворењима јасно види, његова вјечна сила и божансћиво, да немају изговора* (сїи. 20). Наравно да Бог није због овога створио свет, премда се ово и догодило. Он је људима понудио ову лекцију не због тога да би их лишио оправдања, него да би они познали Њега. Али пошто су се показали неблагодарни, људи су сами себе лишили сваке заштите. Примети како Апостол показујући на који начин су људи постали лишени оправдања, говори: *јер кад ѿознаше Бога, не ѿславихше га као Бога, ни-*

ији му захвалише (сїї. 21). Веома је велико ово једно сагрешење, но друга њихова кривица је та што су се они клањали идолима, што је још и Јеремија осуђивао рекавши: *два зла учинише људи ови: осїа-више мене, извор живе воде, и искоїаше себи сїиуденце, сїиуденце исїроваљиване. (Јерем. 2. 13).* Као доказ да су незнабожци знали Бога и да се овим знањем нису користили како доликује, Апостол износи то да су они признавали многе богове, па је зато и додао: *јер кад њознаше Бога, не ѡрославише га као Бога.* Он указује и на узрок њиховога пада у такво безумље. Какав је узрок томе? Узрок томе је што су се они поуздали у своје помисли. Уосталом, Апостол није тако рекао, него кудикамо изражајније. *залудјеше у својим умовањима, ѡишамње неразумно срце њихово (сїї 21).* Ако било ко реши да у ноћи без месечине пође непознатим путем, или да плови по мору, тај не само да неће достићи циљ него ће убрзо и погинути. Тако и незнабожци, одлучивши да пођу путем који води на небо, сами су себе лишили светлости. Предавши се затим уместо светлости тами умовања, почели су да траже Бестелеснога у телима и неописивога у облицима (образима, ликовима). На овај начин они су се подвргли ужасној пропасти. Осим указаног узрока њихове заблуде, Павле наводи и други: *говорећи га су мудри, ѡлудјеше (сїї 22).* Они, мислећи високо о себи и не пожелевши да иду путем на који им је Бог наредио да иду, заглибили су се у неразумне помисли. Примети како Апостол указујући и описујући погибао незнабожаца и величину ужаса и лишености свакога оправдања, говори следеће: *и замијенише славу бесмртнога Бога ѡдобијем смртнога човјека и ишїица и чейвороножних живошїиња и ѓмизаваца (сїї 23).*

3. Прва кривица незнабожаца је та што нису нашли Бога; друга у томе, што нису нашли Бога, премда су за ово имали велике и очевидне основе; трећа је кривица њихова што су себе називали мудрима; четврта у томе што не само да нису нашли, него су и поштовање које припада Богу одали демонима, камењу и дрвећу. У посланици Коринћанима Павле Такође изибличава високоумље незнабожаца, али друкчије него у овој посланици. Тамо их он поражава крстом говорећи: *јер је лудосїї Божија мудрија од људи (1. Кор. 1. 25),* а овде он неупоредиво више исмејава незнабожачку мудрост, доказујући да је она сама по себи глупост и једино испољавање високоумља. А да би ти знао да су незнабожци имали знање о Богу али су га сами погубили, Павле је рекао замјенише, као они који нешто мењају са циљем да добију нешто друго. Незнабожци су хтели да нађу нешто боље, но пошто су били љубитељи новотарија, зато се и нису задржали у датим границама, а лишише се и предходнога дара. У овоме се дакле и састојала сва јелинска мудрост. Зато су они и устајали један на другога. Аристотел је устајао на Платона, стоици су се оружали против Аристотела и уопште речено један другоме били су противници. Стога није потребно дивити им се због мудро-

сти, него се треба одвраћати од њих и ненавидети их, јер су због овога што рекосмо они и постали неразумни. Да се они нису предали размишљањима, доказивањима и софизмима, тада не би претрпели оно што су претрпели. Настављајући даље са оптужбом, Апостол исмејава све идолослужење незнабожаца. Ако је и најмања замена славе Божије смешна, онда је замена тако великих размера без икаквога оправдања. Размисли дакле, коме су незнабожци одали славу и за шта су је заменили? Било је потребно да се о Богу мисли да је Он Господ свега, да је Он створио невидљиво, да Он о свему промишља и брине. У томе се састоји слава Божија. Чиме међутим незнабожци заменише ову славу? Не људима, него *йодобијем смирнога човјека*. Чак се ни на овоме нису задржали, него се спустише до животиња, а боље је рећи до ликова (изображења) њихових. Примети Павлову мудрост, како је он претдсавио две крајности: Бога Који је изнад свега, и гмизавце који су испод свега. Но, боље је рећи овако: не гмизаваце, него подобије њихово. Овим Апостол без сумње јасно показује безумље незнабожаца. Јер знање које треба да су имали о Бићу, које неупоредиво све превазилази, они су усмерили на оно што је неупоредиво испод свега. Можда ће неко упитати, да ли се ово односи и на философе? Да, све овде речено првенствено се на њих односи. Они за учитеље имају Египћане, који су ово изумели. Овим се и Платон гордио, и замишљао је себе као достојног поштовања више од других. Платонов учитељ такође је био привржен овим идолима. Тако је он наредио да се принесе петао на жртву Ескулапу. У незнабоштву је било могуће да се истовремено виде изображења животиња и гмизаваца, а такође Аполона и Дионисија, који се поштују скупа са гмизавцима. Неки философи су чак до неба подизали телиће, скорпије, драконе и сваку другу сујету. Тако се ђаво на све могуће начине старао да низведе људе до подобија гмизаваца и да оне које је Бог хтео да узведе изнад небеса, подчини онима који су од све твари неразумнији. Не само из овога што рекосмо, него и на другом месту може се видети да је глава философа (Платон) крива за оно што је горе наведено. Када он пореди песнике и говори, да је потребно поверити им учење о Богу јер они имају тачно знање, онда за доказ он даје ништа веће, него збирку басана (измишљотина). Притом још потврђује, да збркане ове измишљотине треба сматрати за истините. *Зашто их предаде Бог у жељама њихових срца у нечистојоу, да се бешчасіе тјјелеса њихова међу њима самима (сїи. 24)*. Овде Апостол показује да је непоштење било узрок нарушења закона. А реч - предаде овде значи - попусти. Као што војсковођа оставља војску и, удаљавајући се у време врућега боја, оставља војнике непријатељима, али не садејствујући непријатељима, него тиме што војнике лишава своје помоћи, тако и Бог, испунивши са своје стране све, оставио је оне који нису хтели да приме Његове заповести, и први се од

Њега удаљише. Зато расуди о следећем: Бог је људима скупа са учењем понудио мир, дао им је разум и расуђивање, које је способно да схвати оно што је потребно. Али ништа од овога они нису користили на своје спасење него су чак изопачили оно што су добили. Стога, шта је требало чинити? Зар је требало привући их силом и невољно? Но то не значи учинити их врлинским. Преостало је још препустити их самима себи, што је Бог и урадио, да би људи посредством личнога искуства сазнавши све оно ка чему су тако снажно стремили, сами на крају бежали од срамоте. Познато је да ако било који царев син, на очеву срамоту, пожели да буде са лоповима, убицама и гробокрадицама и ако дружење са таквим људима претпостави очевом дому, онда ће га отац свакако оставити да би сопственим опитом он могао да спозна своју безмерну неразумност.

4. Зашто Апостол не напомиње ни о једном греху какав је на пример убиство, љубав према стицању и о осталим сличним њима, него једино спомиње неуздражање? Ја бих рекао зато што је имао у виду своје савременике слушаоце и оне који су трбали да приме његову посланицу. *У нечистиоџу, да се беичасїе ѿјелеса њихова међу њима самима.* Примети како је изражајна ова изрека. Незнабошци, говори Павле, нису у толикој мери могли да буду увређени од других, колико су сами на себе навукли погрту, коју су непријатељи њихови могли да им нанесу. Стога, вративши се поново на узрок, Апостол говори: *који замјенише исѿину Божију лажју, и више ѿошѿоваше и ѿслужише твари неѿо Творцу (сїѿ 25).* Оно што је нарочито било смешно у незнабоштву, то Апостол набраја по врстама, а о свему осталом што беше достојно помена он је говорио уопштено. Помоћу ова два начина, он доказује да је незнабоштво служење твари. Примети како је он изразио своју мисао. Није просто рекао: *ѿслужише твари*, него је додао *више неѿо Творцу*. Овим додатком он увеличава кривицу незнабожаца и лишава их свакога оправдања. *Који је блаѿсловен у вијекове. Амин (сїѿ 25).* Но ово ни мало није наудило слави Божијој, говори Павле, јер је Бог благословен у векове векова. Овде Апостол показује да Бог није оставио незнабожце да би се светио за Себе, јер Он ништа од овога није претрпео. Иако су Њега незнабошци увредили, Он се није увредио нити се слава Његова умањила. Он увек остаје благословен. Ако и мудар човек може често да сасвим не осећа увреде, онда неупоредиво више то може Бог, Суштина бесмртна и неизмњива, слава непролазна и непокретна. Знај да се и људи уподобљавају Богу у овој ствари тада, када ни мало не осећају увреде од оних који желе да им их нанесу. Затим, када се не огорчују због нанетих им увреда, не осећају ударце када их бију и подсмех када им се други смеју. Но да ли је то могуће упитаће неко? Могуће је, чак је веома могуће, и то сваки пут када се ти не будеш увредио због онога што се буде десило. А је ли могуће, упитаће неки, не увредити се? А ја

питама: зар је могуће увредити се? Реци ми дакле: ако би те увредило твоје сопствено дете, зар би ти увреду сматрао за стварну? Зар би се због тога огорчио? Не. А ако би то почело да те вређа, зар нећеш тада бити смешан? Зато и ми имајмо такав однос према ближњем и тада нећемо претрпети ништа непријатно (јер они који вређају друге неразумнији су од деце). Немојмо захтевати да нас не вређају, него, будући вређани, великодушно поднесимо увреду, јер се у томе и састоји истинска част. Због чега је то тако? Због тога што си ти у томе господар, а у нечем другом други. Зар ниси видео како ударени дијамант сам удара¹? Таква је његова природа, одговорите ти. Но знај да је твојом добром вољом и теби могуће да постанеш такав, какав је он по природи. Шта дакле? Зар не знаш да су младићи у пећи остали неопалени и да Данило у рову није претрпео никакво зло? И сада ово може да се догоди. Нас такође окружују лавови: гњев и похота, који имају опасне зубе и растржу оне који се изложе њиховом нападу. Буди такав какав беше Данило и не дозвољавај овим страстима да ти зарију зубе у душу. Но, рећи ћеш ти, Данилу је у свему помагала благодат. Истина, али помагала му је због тога што јој је претходила његова слободна воља. Стога, ако и ми будемо пожелели да постанемо слични њему, свакако ће благодат и сада бити спремна да помаже. Јер, као што се ни гладне звери тада нису приближиле, тако се ни страсти неће коснути твога ребра. Ако су се застидели тада када су угледали тело слуге, зар се онда неће смирити сада када угледају удове Христове (а такви смо ми који верујемо)? Ако се пак и не смире, то је свакако због оних који су убачени међу њих. Истина је, многи овим лавовима дају обилну храну на тај начин што имају блуднице, нарушавају бракове, свете се непријатељима. Зато и бивају растргнути пре него што стигну до дна јаме. Но са Данилом се није тако догодило, што се такође ни са нама неће догодити ако ми то пожелимо, него ће се десити нешто веће од тога, што се пре и са Данилом беше збило.

Тада му лавови нису нанели повреду, а нама, ако будемо ревновали, увредиоци ће донети корист. Тако је Павле постао знаменит због увредиоца и злотвора, а Јов због многих болести и рана, Јеремија због прљаве јаме, Ној због потопа, Авељ због зле замисли, Мојсије због оних који су жудели за крвљу Јудејаца. Тако су и Јелисеј и сви ови велики мужеве задобили блиставе венце не због безметежнога и раскошнога живота, него због невоља и искушења. Зато је и Христос знајући за овај начин прослављања, говорио је ученицима: *У свијетју ћете имати жалост; али не бојте се, ја сам побиједио свијетј.* (Јн. 16. 33). Стога, шта ће дакле неки упитати: зар нису

¹ Пр. Прев. Пошто је дијамант најтврђи материјал, онда ако га нечим и ударимо биће очигледно да је он тада ударио јер ће својом чврстином деформисати објекат којим је ударен.

много такође пали под тежином зала? Пали су, али не од својства искушења него због свог немара (нерађења). Али Онај, Који ће учинити *са искушењем и крај, да можете пооднијети* (1. Кор. 10. 13), Сам нека помогне и свима нама и пружи нам руку да би смо славећи победу, достигли вечне венце благодаћу и човекољубљем Господа Нашега Исуса Христа, са Којим нека је Оцу и Светоме Духу слава, част и моћ, сада у увек и у векове векова. Амин.

превели Дечански монаси са руског

БЕСЕДА

У 12. НЕДЕЉУ ПО ДУХОВИМА*

(Јев. Мт. 19, 16–26)

У име Оца и Сина и Светога Духа. Данас свето јеванђеље, драга братије, поставља пред нас најважнији проблем за човека у овоме свету. Тај проблем и то питање поставио је један млад човек Господу Христу питањем „Шта да чиним да добијем живот вечни?“ Заиста, људи у овоме свету имају у устима својим и на језику своје стотине и хиљаде питања, али сва се она односе на овај земаљски живот како да уредим земаљски свој живот, шта да радим да добијем већу плату, шта да радим да купим боља кола, шта да радим да саградим бољу кућу, шта да радим да што боље проведем годишњи одмор, шта да радим и шта да радим хиљаду питања шта да радим, али само што се односи на тело, на овај пролазни и трулежни живот. А ето, млада душа пробуђена слушајући речи Христове, Његово свето Јеванђеље, поставља судбоносно питање, не само за себе, него и за све људе свих времена. То је смисао живота на земљи. Ради чега смо ми у овоме свету? Зашто је нас Господ створио? Зашто нас је послао у овај свет? – Да зарадимо живот вечни. Да овај живот привремени и пролазни искористимо тако да живећи овде на земљи постанемо достојни грађани Царства Небескога. Да добијемо живот вечни. Питање је само: Како? То је циљ, али како до њега доћи? То пита овај младић јеванђељски: „Господе, шта да чиним да добијем живот вечни?“ О Господ даје одговор достојан самога циља: „Држи заповести Божије.“ Заповести Божије, то је пут и начин да постигнемо свој циљ у овоме животу, да свој живот на земљи испунимо смислом, јер ако то не постигнемо, а цео свет задобијемо, цео свет освојимо, не знам какве титуле и чинове добијемо, узалуд је! Дакле, држи заповести. Младић пита конкретно: Које? И Господ му наводи неколико заповести из Старог Завета, а он, не да би се по-

---

* Ова беседа изговорена је 26. августа 2001. у манастиру Високи Дечани.

хвалио сигурно, него истине ради, каже: „Па ја сам то држао све још од младости моје“ Поштовао родитеље, није чинио прелјубу, није крао, није отимао туђе, значи чинио је оно што заповести Божије заповедају човеку да чини. Али, осећа младић да то није довољно, па наставља питање: „А шта ми још недостаје?“ Пазите! Човек не стаје на пола пута. Човек се не задовољава половичним решењем. Осећа младић да није задовољан собом. Јесте, држи те заповести, али шта још да учини да би био сигурнији да ће живот вечни добити. И Господ погледа га милостиво и каже му: „Ако хоћеш савршен да будеш, одреци се свега што имаш, раздај сиромасима и хајде за мном.“ Дакле, заповест над свим заповестима јесте ослободити се привезаности за земљска блага, ма каква и колика она била и кренути за Господом. Узети Крст свој и кренути за Њим, као што је Господ то више пута понављао у разним приликама „Ко хоће за мном да иде, нека се одрекне себе“. Овде каже одреци се свега што имаш, а овде каже одреци се себе. Много је лакше одрећи се царства земаљскога него одрећи се себе. Али, то је и врхунац жртве коју човек може да принесе Богу своме и Спаситељу своме. Одрећи се себе значи одрећи се своје воље, својих размишљања, својих жеља и чинити вољу Божију. Опет се своди на исто – вршити заповести Божије или чинити вољу Божију. Али овај одговор Господа Христа младића ражалости. Био је, вели јеванђеље, исувише богат па му беше жао свога богатства да га се одрекне, да га даде другоме. И отиде жалостан. Каква трагедија! Са такве висине на коју се био успео, тај младић пада у блато свога богатства, пада у привезаност у мрежу овога света. И Господ погледа за њим и сетно рече: „Е, како је тешко богатоме ући у Царство Небеско.“ Да. Али, то значи ако је тешко богатоме са земаљским благом ући у Царство Небеско како ли је ономе ко се није одрекао своје воље ко целог живота понавља у молитви Господњој, „нека буде воља Твоја“ а у животу и делима стално врши своју вољу. Какво лицемерство! На језику је изражена жеља и молитва и мисао да вршимо вољу Божију, али у срцу нашем стоји чврста одлука да вршимо само вољу своју. Заиста, таквима је још теже ући у Царство Небеско од онога несретног младића. Али, ако онај младић није послушао речи Спаситељеве, није продао имање, није се одрекао себе, није кренуо за Господом али на основу ових речи Спаситељевих то су чинили стотине, хиљаде и стотине хиљада других младића у току последњих две хиљаде година. То су они који испунише египатске пустиње, који напунише неплодна и пушта места, то су они који кренуше за Господом оставивши све своје населивши се у пустињу да врше не вољу своју, него вољу Божију онако као што Господ и заповеда. Тако је било у Цркви Христовој за две хиљаде година, тако је и данас, драга братијо. Радујте се! Радујте се! И опет велим радујте се, што сте се и ви уписали у ред оних који су послушали овај савет Господе, шта да чиним да

добијем живот вечни и шта ми још недостаје. И ви сте попут плејаде ваших претходника монаха и монахиња оставили све своје у свету, али и учинили оно више одrekli се себе, узели Крст Христова на себе, одrekli се воље своје и дошли у манастир да будете монаси, да вршите не вољу своју него вољу Оца нашега који је на Небесима. Да би наш живот био сагласан нашој молитви коју понављамо свакога дана по много пута НЕКА БУДЕ ВОЉА ТВОЈА. Нека би дао Бог да на томе путу истрајемо, да се ни једног тренутка не поколебамо, да нам не буде жао онога што смо оставили и да нам не буде тешко што смо се одrekli себе. Него, да то буде извор радости, да то буде једна покретачка снага која нас држи и води на овоме путу који води у живот вечни. Да би смо када пођемо одавде и ми се нашли тамо где се налазе оне стотине и стотине хиљада који се пре нас одрекоше и свога богатства и самих себе и послужеше у животу своме Богу и ближњему своме, вршећи не вољу своју него вољу Божију. Да се и ми нађемо са њима у Царству Небескоме и да наследимо живот вечни. Да би смо тамо са свима светим са анђелима и светињама Божијим славили и ми Оца и Сина и Светога Духа кроз све векове и сву вечност. АМИН.

епископ Артемије

КРАТКА ОМИЛИЈА О БРАКУ

Дешавало се током времена да поједини органски делови живота у Богочовечанском Организму, Цркви, буду доведени у опасност посветовњачења и раскореења у Телу Христовом, услед чињенице да се живот Цркве преплиће и судара са пипцима духа времена. Попут опасне халуцинације и фатаморгане дух времена повремено баца своју сенку на оно што јесте нама људима остављено као средство, пут или начин спасења од греха и смрти, а чему је темељ Христос.

Посветовњачење¹ представља чин обесвећења одређеног начина живота или употребе света и ствари у њему од стране човека, који их сада вреднује и схвата као нешто што може постојати у свој пуноћи и мимо Цркве. Уствари посветовњачење у себи скрива истовремено атеизам и идолатрију, јер људе учи да је Бог у најмању руку нешто релативно, што може да постоји али и не мора, и што од делића живота и света чини идоле којима се људи клањају и служе им. На тај начин дух времена им одузима могућност избављења од греха и смрти, сводећи их на своје контуре, зване време и простор, са илузијама безличне вечности у којој нема места за Христа, Који Једини победи смрт.

У нама савременом веку једна од многих појава у животу верних, која је доведена у опасност посветовњачења, обезбожења, јесте света тајна брака, која у Цркви поново задобија свој спасоносни, христолошки смисао. Оно што је грех прародитеља у Рају унаказио и укинуо, Христос Богочовек не само да је потврдио, већ је далеко више и шире облагодатио, откривајући на тај начин прави смисао тајне брака.

Намерно се у свом разматрању задржавамо на тајни брака, јер је иста у животу верних данас маргинализована, сведена на степен подређености (палој) природи човековој, без стварне свести о њеној улози у животу човека и света. Све што је дато од Творца човеку, дато је ради напредовања у боголикости, а не за повратак у царство

---

¹) А. Шмеман, „За живот света – Светотајинска философија живота“, Београд, 1979., стр. 104–120.

бесловесних нагона, којих би се и животиња стидела. Погрешно схваћена полност доводи човека у стање духовног слепила и отупљености у коме се губи свест о Богу човеку. Неусмерена ка Христу кроз Цркву у благодати Духа Светога, полна свеза мушког и женског уместо благослова претвара се у проклетство, које деградира човерка осакаћујући га за све што може надићи пролазност у њему и свету. Долази до претварања другог у објект, до обезличења другог, а тиме и до највулгарнијег пировања егоизма, који у својој ђавоиманости све друге у друго види само као средство за задовољење своје страсти којом уствари демон господари човеком.

Све то нам се нуди под фирмом синовске слободе пред Богом, али мимо тела Његовог Јединородног Сина - Цркве, ван које нема ни синовства ни богопознања!!! Та и таква слобода - без Бога - требало би да прерасте у замену црквеном браку, који је по многима, назовимо их „борцима“ за слободу човека, исувише крут и конзервативан, застарео, без осећаја и разумевања за потребе савременог човека. То је донекле и тачно!? Црква нема подређену улогу у односу на време, јер поседује у себи пуноћу вечног живота те стога за њу не постоји термин „савремени човек“ већ само вечни (бесмртни) човек у заједници са Христом Богочовеком. Можемо рећи да главна разлика која дели црквено разумевање и проживљавање човекове полности од ванцрквеног јесте управо перспектива вечности којом се све у Цркви мери и тумачи.

Ванцрквено пак поимање брака, и уопште човекове полности, јесте секундарног карактера у коме је полност нешто што треба искористити ради постизања личног задовољства, без обзира на начин или евентуалне последице (али последице само у времену и простору). Другим речима, за Цркву је полност нешто што има удела у вечном назначењу човека кроз своје брачно проживљавање, учествујући тако у људском спасењу од греха и смрти. За свет је полност појава коју треба користити за доказивање своје супериорности над другима и између других у овом свету, без икаквих осећаја за евентуалне последице изван времена и простора.

Своје учење о браку Црква оснива на богооткривеној истини да је Бог створио мушкарца и жену², што потврђује и Свето Писмо у свом тексту, као уосталом и сво Свето Предање, како старозаветно тако и новозаветно, које је сачувано до данас непромењено у Једној, Светој, Саборној и Апослолској Цркви.

На првим страницама Библије, на самом врхунцу описа стварања света и човека, наилазимо на сведочанство које у себи већ садржи корен онога што смо ми касније назвали брак. То прво сведочанство гласи: „Потом рече Бог: Да начинемо човјека по своје обличју, као што смо ми, који ће бити господар од риба морских и

---

² 1 Мој. 1, 27.

од птица небеских и од стоке и од цјеле земље и од свијех животиња што се мичу по земљи. И створи Бог човјека по обличју својему, по обличју Божијему створи га; мушко и женско створи их . И благослови их Бог, и рече им Бог: рађајте се и множите се, напуните земљу, и владајте њоме, и будите господари“(1 Мој. 1, 26 - 28). Међутим, овај први опис као да није био довољан за библијског писца, па убрзо у тексту, већ у следећој глави, налазимо један шири опис стварања човека и жене. Други опис је доста шири од наведеног и није толико оптерећен сажетошћу за разлику од првог описа, који нам је више указивао на висину човековог достојанства у односу на осталу творевину, истичући да као једног од Бога створеног и постављеног господара., господара који на извештан начин заједничари и у самом Божанству (има божанског у себи)³, други опис је више окренут самом човеку.

У седмом стиху друге главе Писац нам појашњава сам акт стварања првог пара људи, откривајући нам при томе да стварање мушкарца и претходи стварању жене, што собом открива битне онтолошке карактеристике људског рода. Ево шта каже: „А створи Господ Бог човјека од праха земаљског, и дуну му у нос дух животни; и поста човјек душа жива“. Поред чињенице да је прво створен мушкарац, овај стих нам указује и на чињеницу да је човек једним делом сачињен и од већ створене природе, земље, и да као такав није туђ творевини, јер једним делом је од ње. Са друге пак стране видимо да човек, иако у себи има већ створено (преко телесне природе), прима од Бога у самом акту свог настанка и дух животни, душу, који се сјединио са телом иако није у односу на исто телесан. Те две различите природе сједињене у човеку кроз личност, а не својом природом, тако да оне не губећи се једна у другој чине неразориво јединство = човека.“

Свети оци о томе кажу следеће: „Бог је, из видиве и невидиве природе, властитим рукама саздао човека по своме образу и подобију, обликујући тело од земље и својим дувањем дајући му словесну и умну душу, кога човека, као што је познато називамо божанском иконом; јер израз „по образу (икони)“ открива оно што је умно и самовласно (слободовољно), док израз „по подобију“ открива могућност уподобљавања врлини. Тело и душа су, пак, саздани истовремено „Са неживом природом, наиме, заједничари по телу и његовом саставу“ са биљкама – са животињама. Душа је, пак, живо суштаство, просто и бестелесно, по својој природи невидљиво духовним очима, словесно и умно, неизобразиво, које пребива у органском

---

³) М. Елијаде, „Историја веровања и религијских идеја“ I, Београд 1997., стр. 141.

телу и даје му живот, раст, чула, и способност рађања“.⁴ Несупростављено јединство видљивог и невидљивог у човеку чини га непоновљивим бићем, отвореним за вечност. Овакво библијско схватање човека, као и начин његовог настанка, представља битну новину за тадашње време у коме се порекло човеково обично изводило од неког демона или злог бога, те је човек у тим, библијском писцу савременим религијама, био доведен у положај конфронтације са својим боговима.⁵ Тога у Библији нема јер човек је за њу активан, боголико биће, сарадник, а не непријатељ Божји.

Темељ те боголикости јесте слобода и отвореност за другог, а не спољашња маска или пак суштинска поистовећеност са Богом творцем. Пре но што нам је то показао, библијски писац нам, у одељку 1 Мој 2,8-15, објашњава где је Бог првоствореног човека-Адама настанио, описијући нам то место као Рај на земљи. Конкретно то је део створеног света који је у свему био прилагођен и потчињен Адаму. Шта је са светом ван тог простора писац ништа не каже и то не случајно, али о томе касније. Већ у 16. стиху наилазимо на један кључни моменат који први указје на Адамову слободу, боље речено то место сведочи да је Бог својом интервенцијом (објавом) открио Адаму да је он (Адам) слободно биће. Тај стих гласи овако: „И запријети Господ Бог човјеку говорећи: Једи слободно са сваког дрвета у врту“ - и даље стих 17. - : „Али са дрвета познања добра и зла, с њега не једи; јер у који дан окусиш с њега умрећеш“. Бог ово упозорење даје Адамау као иницијативу или још боље речено као позив да он (Адам) покаже на делу свесну слободу. Другим речима Бог открива Адаму слободу којом је од њега обдарен, што је уједно и први показатељ огромне љубави којом је Бог заоденуо своју творевину-Адама.

Пре овог момента ми видимо у Библији само оно што Бог ради са човеком и светом. У односу на те божанске потезе Адам је пасиван, баш као дете према родитељу. Убрзо после ове иницирајуће забране видимо да Адам сам пројављује своју слободу у односу на своју датост, откривајући тако да је он пре свега личност која може не само да обједини (одреди начин постојања у заједници) душу и тело већ и да их надиђе, односно да сам изабере начин свог постојања. То нам показује чињеница да до стварања жене долази на иницијативу (по вољи) Адамову, макар и несвесну. Адам се такође тим чином показао и као активни сатрудник у развоју (усавршавању) творевине, која му је стављена на располагање, што још више истиче његову боголикоост. Како је дошло до стварања жене ? Ево шта нам Библија каже о томе:

⁴ „Луча“ – Св. Јован Дамаскин – „Тачно изложење православен вере“, Никшић, 1994. стр. 81–84.

⁵ М. Елијаде, *ibid* 60.

„И рече Господ Бог: Није добро да је човек сам; да му начиним друга према њему. Јер Господ Бог створи од земље све звијери пољске и све птице небеске, и доведе к Адаму да види како ће коју назвати, па како Адам назове коју животињу онако да јој буде име. И Адам нађе име сваком живинчету и свакој звијери пољској; али не нађе Адам друга према њему.” (1Мој 2, 18-20) Као што видимо, писац је најпре констатовао да је Бог увидео да није добро да је Адам сам и да му “мора” начинити друга према њему, да би нам одмах и објаснио како је до тога дошло. Уколико би стих 18. узели самостално у разматрање, ван контекста читавог излагања, могли бисмо брзоплето доћи до закључка да Бог, иако Свезнајући приликом стварања, нешто превиђа, па се касније присећа и накнадно додаје човеку. Међутим, то “присећање” Божије у 18. стиху јесте један од начина како да човек пројави и постане свестан своје слободе. Једноставно, проблем “присећања” се намеће, али и брзо нестаје ако имамо на уму да Бог ствара човека као личност којој са своје стране ништа не намеће иако јој све даје, и природу и слободу, не поистовећујући их притом са својом божанском природом и слободом већ јој омогућава да сама узрасте у слободи и богопознању.

Из стихова 19. и 20. видимо да је Бог Адаму доделио средишњу улогу у рају, тиме што њему приводи све створено да он, Адам, именује. Како благодатно сведочи Св. Јован Дамаскин: “... пре човековог преступања све му је било под руком, јер Бог га је учинио господарем свега што је на земљи и што је у води. Јер нема ни једне животиње ни биљке у коју Створитељ није сместио некакву за човекове потребе корисну енергију.” Морамо напоменути да за савременике библијског писца дати неком име значи истовремено и одредити му сврху, односно именовати, дефинисати му суштину постојања. Можемо рећи да у овом случају именовање појава у творевини представља уствари Адамово упознавање са њом и почетак њеног постојања за Адама. Такође, видимо да је Адам у овом процесу био слободан од било какве интервенције од стране Бога. Али шта се догодило? Како је читава творевина продефиловала испред Адама и он је познао дајући јој име, Адам је остао тужан, јер не нађе друга према себи. Другим речима, осим њега у рају није било никог другог са коме би он могао да подели од Бога му даровану радост постојања.

То је тренутак када Адам кроз своје слободно деловање долази до пројаве урођене нам отворености за другог, којом отклањамо уске оквире постојања,⁶ односно Адам сведочи љубав према другом, за кога жели да постоји заједно са њим у тој рајској заједници са Богом. Тог другог Адам жели и хоће слично Богу који је и њега створио. Још један доказ Адамове боголикости! У таквој жељи

⁶ Св. Јован Дамаскин, *ibid* 81–84.

нема егоизма, већ предукус пуноће неспутане љубави према другом у Богу.

Тек као последица тако изражене Адамове жеље за другом према себи, Бог допушта на Адама сан и од његовог ребра ствара жену. Створивши жену Бог је приводи пробуђеном Адаму баш као и претходно творевину, чувајући тако и даље достојанство првоствореног само за Адама.

Адам у очигледном одушевљењу али и познању, жену назива човечицом, која се у ствари показује као помоћница, јер Адам каже: „А Адам рече: Сад ето кост од мојих кости, и тјело од мојега тјела. Нека јој име буде човјечица јер је узета од човјека.” (1Мој. 2,23). Да није стварање жене последица Адамове слободне воље, онда би Адам са пуним правом могао пребацити Богу да му је жена наметнута, и да према томе има оправдање за првородни грех, када је послушавши жену окусио од забрањеног плода. Другим речима, Адам као првостворени није био условљен постојањем другог, али је у себи имао могућност да саучествује у појави другом у роду људском, и то пре свега својом слободном вољом, способном да надиђе своје две природе.⁷

Треба нагласити чињеницу да иако је Адам вољом својом желео да добије друга према себи, стварање тог другог остаје сакривено од њега, како онда сном, тако и сада у тајни телесног зачећа детета, јер само је Богу у власти да ствара човека, даје живот. Адам је познао жену као кост од својих костију и тело од свога тела, показавши тиме да су он и жена исте природе, створене од Бога. Поучени примером настанка жене, богомудри Оци утврђују да „треба још знати да само тело, а не и душа, може да се комада, да тече и да се претвара из једнога облика у други“, док „душа је живо суштество... које пребива у органском телу и дарује му живот, раст, чула и способност рађања.“⁸ Јасније речено обе природе човекове учествују у стварању жене свака по својим могућностима, не губећи притом ништа од своје Богом дане пуноће постојања, покоравалући се Адамовој вољи, која опет следи божанску вољу.

Стварајући жену, Бог не понавља оно што је претходило Адаму, већ од Адама ствара жену, показујући тиме на природну нераскидивост заједнице мушкарца и жене пред Богом, која још увек није довољна за њихово пуно јединство у Богу, за које је неопходна и лична заједница мушког и женског (читај слободовољна сагласност у следовању Божијој вољи која нас је привела из непостојања у постојање). У том личном, безусловном пориродном начину заједничарења двоје у Богу они постају поново једно тело (саглас-

⁷ Мисли се на тело и душу.

⁸ Св. Јован Дамаскин 80–84.

ност, сједињење природа), јер душа се сједињује са душом и тело са телом, док се обе личности по својој вољи окрећу Богу тако да не живе више они већ Христос живи у њима.

Овакав начин надилажења природне условљености човека (јер код човека природа претходи личност) ни у ком случају не негира саму природу али јасно показује да ништа друго осим заједнице личности у Богу не може и не сме бити темељ брачног јединства мужа и жене. Ово наглашавамо због тога што добар део људи када каже „брак“ мисли на полно заједничарење мужа и жене и неку врсту договора ради лакшег преживљавања у овом свету. Уосталом да полно заједничарење није само по себи циљ брака, иако чини једну од његових главних карактеристика сведочи нам и то да Адам жену именује човечицом (помоћницом, допуном), а не родилом или некако другачије. Јасно је да полноста игра ипак другоразредну улогу у односима мушкарца и жене. Њеном остварењу као што смо видели претходи лично познање другог које опет са полношћу слободно располаже као саставним делом своје природе.

Библијско излагање тока стварања света и човека оставља нам довољно простора да можемо са сигурношћу тврдити да је лично познање Жене од Адама претходило добијеном благослову „рађајте се и множите се и напуните земљу и владајте њоме“ и да ово друго последује првом, а не обратно. Оваква интерпретација полности у браку, који је створен и пре датог благослова који за многе представља установу брака, што није тачно, одудара од раширеног мишљења са је циљ брака рађање деце. За такво мишљење нема неких чврстих доказа у библијском тексту који описује рајско стање прародитеља. Из текста бисмо пре могли закључити да се пол код Адама и Жене пре пада појављује као средство (могућност) које њиховој боголикости омогућава директно, заједничко слободовољно саучествовање делу Духа Светог Господа Животворног, али не и као нешто што само по себи условљава њихов начин живљења и напредовања у боголикости. Мишљење по коме су деца главни циљ брака, а не напредовање у боголикости и богопознању, је пре формирано на стању после пада када поуздање у човека услед слабљења вере у Бога доводи до извесног идолопоклоничког става према деци од које забога „једино зависи“ наша будућност у старости. То је донекле тачно, али је тачније да све то много више зависи од воље Божије.

Шта то конкретно значи. Пре свега то значи да деца јесу дар Божији родитељима, али не и императив брачне заједнице. Жена се ојављује као дар Божји Адаму, плод Адамове слободне воље, која небунтује и не противи се Богу, али јасно на делу показује шта жели.

Дело Адамово јесте послушност, баш као и Аврамова праведност, а не слепа жеља за иживљавањем своје страсти. Црква признаје заједницу мушкарца и жене као брачну једино ако је са њеним

благословом, јер она (Црква) гарантује да се двоје познају и сједињују због јединства у Богу, без обзира што услед неког (често невидљивог) разлога не може доћи до зачећа детета. Истовремено са третирањем деце као јединог циља брака долази и до њиховог претварања у предмет личног (егоистичног) самозадовољења родитеља. Наравно и у оваквим случајевима се заборавља да су деца дар који примамо од Господа и који му требамо вратити као уздарје. Врло често се показало тачним да се деца, која се рађају само ради славе и „сигурности“ родитеља, претварају у њихово проклетство, и обратно.

Морамо напоменути да циљ брака јесте да супружници једно друго стално приносе као уздарје Христу Богочовеку у Којему једино постати једно тело, што ни у ком случају не негира полност која је била и остала нешто подређено човековој вољи од које зависи њена употреба или злоупотреба. Истовремено свака брачна заједница у којој супружници постану циљ једно другом сами по себи без спасењске (христолошке) усмерености јесте промашај и понављање првородног греха. Наиме првородни грех јесте у томе што је Адам са Женом, уместо да свет као уздарје приводи Богу и тако у ствари постане бог по благодати, тај исти свет, по наговору ђавола, а по војој слободној вољи приноси себи. Тиме је себе затворио у творевину одрекавши се бесмртности, односно отворености за вечност.

У стиховима 24 и 25 друге главе Књиге Постања управо наилазимо на сведочанство да је *брачно живљење надилажење*, ослобађање од природе и њено приношење Богу. У споменутим стиховима се каже: „Зато ће оставити човек оца својега и матер своју и прилепиће се к жени својој и биће двоје једно тјело. А бејаху обоје голи, Адам и Жена му, и не бјеше их срамота“. Очигледно је да нам се указује не чињеницу која потврђује да стварана брачна заједница као предуслов свог пуног остварења подразумева надилажење природног живљења и оживљење познања себе и другог као слободних, боголиких личности. Личности који своју пре свега природну везаност за родитеље (од којих и добијамо телесну природу), од којих смо по благовољењу Божјем и *њиховој жељи појавили на овој свету*, обогаћују пројављивањем и своје личне слободе у избору свог начина постојања. Брачна заједница и јесте стварно нови начин постојања у односу на период детета који је сличан Адамовом положају пре појаве другог тј. жене. То не значи заузимање непријатељског става према родитељима, већ почетак живљења у коме се све схвата и посматра као уздарје Богу, тако да сами себе и једни друге Хрисату Богу предајемо, а не оцу или матери. Најјасније речено живот у браку представља непрестану борбу за спасење другог са којим човек постаје једно тело у Христу ка коме је све и окренуто, и Који је једини циљ живота у Цркви. Брачна заједница у много чему подсећа на монашко општежиће у коме је жртва за спасење другог у ствари најбољи пут за лично спасење. Између та два вида

живота верних у Цркви нема разлике,⁹ нормално уколико брак схватимо онако како смо то покушали да покажемо. Нажалост, скоро да је постала редовна појава да се приликом критике упућене браку исти поистовећује са злоупотребљеним браком, „легалним“ и безбожним блудним саживљењима у која се живот мужа и жене у наше дане претворио, утврђеним договором о заједничком животу ради лакшег подношења терета истог. Такве неодмерене критике стижу и из монашких кругова, што само показује да нажалост не постоји свест о томе да брак и монаштво имају исту суштину: сведочење Христа и непрекидно идење ка Њему, све мимо тога не може бити хришћански брак или монаштво.

Тачно је да брачне постеле многих од нас пре подсећају и јесу жртвеници оргијастичких демонслужења и полигони за сваковрсна сексуална експериментисања и перверзије, а не сведочење живота у Христу. Са друге пак стране, да полност није собом представљала никакав проблем у Рају и да није била Адама и Жене недостојна, показује нам 25. стих, који каже да су Адам и Жена били наги у Рају. То им није сметало да разговарају са Богом и да поседују благослов да се рађају и множе. Пре првородног греха видимо да је Бог б. дана погледао на своју творевину и нашао да је добра, јер како каже текст Светог писма: „... Погледа Бог све што је створио, и гле, добро беше веома“. Полност, створена пре те констатације (1. Мој. 1,26 - 28), оцењена је и прихваћена као „добра веома“. После пада, ни на једном месту не налазимо да су Адаму и Жени (Еви) накнадно придодати родни органи, придодата им је само смрт, мука и бол приликом порођаја, али не и само рађање. На овом месту треба рећи ради оних који говоре да рођење детета представља умирање за мајку, односно умањење њене природе, да се рађањем множе личности, али не и природа човекова, јер свако од нас има једну и исту природу људску, али не и исти начин постојања (личност). Отуда, рађање ни у ком случају не представља деградацију за природу мајке или оца, и оно није ни богоборно ни човекоборно, већ благослов и дар од Бога. Свака полност једино у стварној заједници мужа и жене у Богу може бити једино добра. Свака њена употреба ван Тела Христовог јесте злоупотреба. Овде пре свега мислимо на оно специфично стање прелести у коме се налазе поједини верни, који, заведени од ђавола, своје прикривене страсти и сластољубље¹⁰ оправдавају некаквом љубављу која благосиља злоупотребу полности, тј. њено употребљавање мимо благослова Цркве пре брака. За такво нешто не постоји снисхођење, нити дозвола од стране Цркве,

⁹ Св. Јован Златоусти: „Сву васељену је изопачило управо мишљење да само монасима приличи велика строгост живота, док други могу да живе безбрижно“ цитирано према ГФ. Флорофски, „Св. Оци IV века“, Хиландар, 1997. стр. 212.

¹⁰ Реч је уствари о немању слободе у односу на побуњене нагоне у палој природи и немогућности да се њоме господари.

и сваки слободовољни полни сношај пре брака јесте грех блуда¹¹. Онај ко то оправдава очигледно није у стању да контролише своју природу и да сагледа сву ширину слободе у Богу, јер, попут Адама у тренутку пада, све приноси себи, а не Богу. То је пут прелести који води до самог дна пакла. Колико је то тежак грех говори и чињеница да у језику Црквене литературе за сваки грех се једноставно каже грех, али за блуд се каже пад. Не заборавимо, Адам је погрешно, али је сатана пао и управо колико има разлике у Адамовом греху и сатанином паду, толико има разлике и између других грехова и блуда. По много чему, блуд је врхунац гордости и човекоборности¹², јер он собом убија личност човекову у ономе ко га упражњава. Роб блуда никогa не може видети као боголико биће, већ само као покретно средство за задовољење страсти. У томе је суштина и споменуте прелести која није ретка ни између кандидата за свештенство.

Једно је сасвим сигурно, брак није дозвола за легални блуд и страстоживље, отуда му је страна и свака врста контрацепције. Па опет, циљ брака није рађање деце, јер она су дар Божији. Својом полношћу, супружници могу бити саучесници у делу Духа Светог, Господа Животног, Којим и живе као једно тело у Христовом Телу - Цркви, или пак могу постати саучесници човекоубици од искони, тј. ђаволу. „Сексуални однос, али и сексуално уздржање се односе на биолошке индивидуе. Брак пак и девичанство се односе односе се на личности“.¹³ За Цркву „брак је частан и постеља неоскврњена, јер обоје Христос раније благослови будући у телу, када у Кани на свадби воду у вино претвори, и показа тако прво чудо, да се ти, о душо, измениш“.¹⁴

На крају да резимирамо да брак сам по себи не спасава, нити своди у пакао, баш као и монаштво, већ све зависи од тога због чега је и ка чему тежи, односно коме се човек покорава у браку или девствености.

Покорни вољи Господњој су увек велики и свети, па били они брачни или не, јер оба пута правилно схваћена и усмерена имају за последицу једно те исто: *Христѡа Боџочовека. Ван Христѡа* је све бесмислено и недостојно човека. Бити у браку значи исто што и бити у манастиру, *Сведочѡиѡи Христѡа, свуда, сваџда, и без обзира на ѡоследѡце и време у коме се живи, јер вечностѡи није у времеу и лажном духу савременостѡи, но у царстѡѡу Христѡвом.*

Бобан Миленковић, свештеник

¹¹ Довољно је видети штоа о томе говоре Канони.

¹² Интересантно је напоменути чињеницу да старозавенти пророци, када хоће да осликају крајњи отпад Старог Израѡла од Бога, за то користе поређење са стањем блуда.

¹³ Христо Јанарес, „Криза пророштва“, Атина, 1988., стр. 87

¹⁴ Велики канон св. Андрије Критског, превод јеромонаха Артемија Радосављевића, Београд, 1984. стр. 66.

САВРЕМЕНА ХРОНИКА

УЧЕСТВОВАЊЕ НА САБОРУ, СЕМИНАРИМА И ДУХОВНИМ АКАДЕМИЈАМА

Од 6. до 14. јуна 2001. године на позив центра „Аријел“ за политичка истраживања, а по благослову Патријарха српског г. Павла, делегација Срба са Косова и Метохије, боравила је у Јерусалиму и учествовала на семинару под називом „Од Босне до Косова, уништење српске културе и исламизација Балкана“. Српску делегацију су чинили: Епископ Рашко-призренски, г. Артемије, Епископ Атанасије бивши Захумско-Херцеговачки и приморски, протосинђел Сава Јањић из манастира Дечани, г. Светислав Стефановић, саветник за Косово и Метохију у Савезној влади и професор др Љубиша Фолић, архитекта.

На овом семинару наша делегација је упознала учеснике о суштини Косовског проблема и посебно о уништењу српске православне културе на Косову и Метохији. Том приликом приказан је краћи филм о томе и представљено треће издање публикације „Распето Косово“. Домаћин нашој делегацији била је Православна Јерусалемска Пастријаршија. Боравак у Светом Граду делегација је искористила као прилику да се поклони светим местима везаним за земаљски живот Господа Христа. На гробу Господњем, на гробу Богородице и на Голготи служене су Свете Литургије. Посета Јерусалиму и учествовање на семинару организовано је уз посебно залагање г. Самуела Авијатора, саветника јерусалимског градоначелника за хришћанска питања.

Ускоро по повратку из Јерусалима у нишкој тврђави 19. јуна 2001. године, на културно-уметничкој вечери посвећеној Косову и Метохији, учествовао је и Епископ Артемије. Ова културна манифестација одржана је у част драгих гостију – српске деце из Чикага – од које многа долазе по први пут у своју отаџбину. Не могавши да дођу и виде најсветији део српске земље, те вечери епископ Артемије донео је драгим гостима из Чикага на дар једну малу искру косовске светиње у својој надахнутој беседи о најсветијој српској земљи.

МАНАСТИРСКЕ СЛАВЕ И ПРОСЛАВЕ

У недељу „О слепом“ у Сремским Карловцима, свечано је обележена тридесетогодишњица матуре прве генерације крчке богословије. Домаћин ове прославе био је епископ сремски г. Василије, један од ђака те генерације, и богословија у Сремским Карловцима. Учесници ове прославе били су: Митрополит дабро-босански г. Николај, у оно време ректор богословије, Епископ жички г. Стефан, тада Епископ далматински чијој епархији припада и манастир Крка, епископ г Лаврентије као разредни старешина те генерације, епископ г. Артемије, као професор богословије у то време, затим епископи г. Митрофан, г. Јефрем и г. Лука, ученици те генерације, и г. Фотије, Епископ далматински, који је уједно и новоименовани ректор Крчке богословије, која, ако Бог да, треба ускоро да буде поново отворена. Поред поменутих Владика у прослави су учествовали и остали ученици те генерације, а који су данас дугогодишњи свештеници и ђакони Цркве Христове и многи други гости. Прослава је отпочела свечаном архијерејском Литургијом у Саборном храму у Сремским Карловцима. После Литургије у учионици карловачке богословије одржан је разредни час професора и ученика прве генерације крчке богословије. На њему се у разговору присетило ђачких дана, а затим је свако, у неколико реченица, упознао своје бивше професоре и школске другове о свом животном путу у свештеничкој служби од матуре до данас. На ручку који је на крају приређен за све госте изражено је жаљење зато што прослава није одржана у самом манастиру Крки, а такође и нада да ће следеће године место њиховог сабрања бити манастир Крка. Разлози зашто прослава није одржана у манастиру Крка свима су познати.

И поред тренутних великих и тешких препрека које онемогућавају миран, безбедан и слободан долазак до манастира Високи Дечани, епископ Артемије није жалио труда и времена да дође и заједно са својим монасима и верним народом прослави храмовну славу ове свете обитељи – Вазнесење Господње.

Силазак Светог Духа на Апостоле је храмовна слава манастира Сопоћани. Своју славу братија је ове године по први пут славила са својим Архијерејем и духовним оцем епископом Артемијем. Предходних година Владика је на овај празник служио у Призрену. Са епископом Артемијем служила су четири игумана, два свештенослужитеља и пет ђакона. Црква је била мала да прими све вернике, углавном младе хришћане који су дошли из разних крајева Србије на ово духовно сабрање. Црквено благољепије, торженствено и молитвено богослужење, општежитељно устројство, чување светоотачког предања, и Авраамовско гостопримство, разлози су што се данас највише младих хришћана скупља око сопоћанске обитељи.

Заједно са својим епископом Артемијем, монахиње манастира Кончул, прославили су у својој новој обитељи славу њиховог бившег манастира Св. Тројице код Муштушта, који је данас у рушевинама. У надахнутој беседи после Литургије и резања славског колача, епископ Артемије је изразио чврсту веру и наду да ће ускоро, ако Бог да, манастир Св. Тројица васкрснути из рушевина и да ће се у њему поново чути појање ових, или неких других монахиња, у славу живоначелне Тројице.

Од како је направљена капела посвећена Св. Краљу Јовану Владимиру у склопу новог конака у манастиру Црна Река, по традицији славе Св. Краља, њени гости су верници града Ниша са својим свештеником и духовником о Рашом Петровићем. Тако је било и ове године, с тим што је слава померена за два дана касније, јер се ове године празник Св. Краља Јована Владимира поклопио са другим даном Духова. Света архијерска Литургија служена је напољу, под звоником. По завршетку Литургије, у литији уз певање тропара и химни отишло се до капеле у новом конаку где је пререзан славски колач и одређен нови домаћин. У повратку се свратило на гроб. о. Харитона где је одслужен мали помен. После ручка епископ Артемије отпутовао је за Београд одакле је истог дана, у поподневним часовима, отпутовао за Јерусалим.

Прослава једног од наших највећих националних празника, Видовдана, отпочела је у Грачаници неколико дана пре самог празника организовањем изложби, бирањем „Косовке девојке“ за ову годину, одржавањем свечане видовданске скупштине, итд.

27. јуна у поподневним часовима у манастир Грачаницу стигли су Његова Светост Патријарх српски г. Павле и епископ Атанасије Јевтић са својим пратњама. У 17.00 часова служили су заједно бденије уочи празника. У 20.00 часова на подигнутој бини испред цркве одржано је тредиционално „Видовданско песничко причешће“ коме су присуствовали Његова Светост Патријарх српски г. Павле као и епископи Артемије и Атанасије, уз велики број гостију.

28. јуна на дан празника са почетком у 8.00 часова служена је света архијерјска Литургија. Заједно са нашим Патријархом и Владикама Литургију је служило многобројно свештенство Косова и Метохије које је остало на овим просторима предвођено епископом г. Артемијем. Литургији су такође присуствовали многобројни Срби из свих крајева Косова и Метохије, који су остали да живе на вековним огњиштима и поред свих невоља и страдања која нас сналазе. После одслужене Литургије отишло се на Газиместан где је одслужен парастос свим војсковођама, војницима и ратницима пострадалим за Крст часни и слободу златну од косовског боја до данас.

После двогодишње паузе Епархија рашко-призренска поставља са традиционалном доделом ордена „Мајке Југовића“, срп-

ским мајкама које су родиле четворо, петоро и више деце. Ранијих година ова додела вршена је у храму Христа Спаса у Приштини, али због свима познатих разлога, ове године ова додела се није могла тамо одржати, већ у манастиру Грачаница. Ордене је поделио епископ Артемије.

На крају програма прославе Видовдана, као мало изненађење на бини испред грачаничке цркве одиграна је успешна позоришна представа „Косовски бој“ у извођењу малишана села Грачанице. Представу је припремила монахиња манастира Грачанице, сестра Јустина.

Код свих учесника и гостију видовданске прославе, на уснама и у срцу била је молитва Богу да следеће године овај празник Срби прославе у већој слободи, миру и слози у својим, тренутно, напуштеним домовима, слободни и равноправни са осталим народима који живе на Косову и Метохији.

Петровдан Црна Река

На празник св. Апостола Петра и Павла Епископ Артемије је служио свету архијерејску литургију у манастиру Црна Река. Од давнина се на овај велики празник у овом манастиру одржава велики народни сабор. Овогодишњи ће бити запамћен по великом броју верника који су присуствовали светој литургији и поклонили се моштима св. Петра Коришког, што се није догодило у протеклих двадесет година.

Св. арх. Гаврило

Од 26. јула 1998. године када је обновљен манастир св. Архангела код Приурена Његово Преосвештенство Епископ Артемије ове године је по први пут заједно са братијом ове обитељи прославио манастирску славу с. Архангела Гаврила. Ратна и послератна догађања су разлози због којих Епископ Артемије није то чинио претходне две године. Ове године владика Артемије је дошао у архангелску обитељ два дана пре славе и за то време извршио је духовну смотру братије светом тајном исповести, затим је разговарао са братијом о проблемима са којима се сусрећу, с обзиром да већ три године живе у ванредним условима, поучавао је братију и учествовао је на Богослужењима. На дан славе служена је света архијерејска литургија. Гости славе били су: братија манастира Дечани, отац Илија са око својих педесет верника, који већ три године живе и опстају у Призрену, затим двадесетак Срба са Брезовице и представници немачког КФОР-а.

Лелић

29. јула 2001. године навршава се десет година епископске службе Његовог Преосвештенства Епископа рашко-призренског

господина Артемија. Тим поводом у његовом родном месту Лелићу око мошију светог владике Николаја Жичког служена је света архијерејска литургија са Епископом тимочким господином Јустином, чланом св. Синода СПЦ и многобројним монашtvом и свештенством рашко-призренске и шабачко-ваљевске епархије. Литургији

Епископ Артемије са својим ђосићима

су присуствовали, поред духовних чада – монаха и монахиња, и многоборјан народ из свих крајева Србије, као и најужа породица. Након литургије и парастоса родитељима на Лелићком гробљу, прослава јубилеја је настављена свечаним ручком у владикиној родној кући. Уз поздраве говоре Епископа тимочког господина Јустина, локалног свештенства и пријатеља владике Артемија изражене су најлепше жеље у даљем епископском, духовном и националном раду.

Успење Пресвете Богородице Грачаница

Празник Успења Пресвете Богородице у народу познат као Велика Госпоина је многопоштован и меногослављен на подручју Косова и Метохије. У већини манастира до пре три године на овим

просторима одржавали су се велики народни сабори на овај празник. Један од њих је и манастир Грачаница чији храм је и посвећен овом празнику и традиција одржавања народног сабора није транутна. Његово Преосвештенство Епископ Артемије служио је свету арихијерејску литургију у овом манастиру на овај празник са својим монаштвом и свештенством. По завршетку литургије ишло се у литију око храма а потом се осветила вода и пререзао славски колач. На крају Епископ Артемије говорећи народу о данашњем празнику и личности Мајке Божије између осталог рекао је да су најлепше иконе, химне, песме и молитве посвећене Пресветој Богородици што показује колико је велико поштовање Мајке Божије код православног народа кроз векове до данас.

Свети Илија

На позив свог свештеника, оца Миломира Влашковића, Епископ Артемије је на празник светог пророка Илије служио са својим

монаштвом и свештенством свету архијерејску литургију у Лешку. Илиндан је слава овога места у северном Косову и тим поводом се одржава велики народни сабор у порти лешанске цркве. После завршене литургије и свеченог ручка, Епископ Артемије је, уз пратњу свештеника Миломира и неколико својих монаха и чланова црквеног одбора из Лешка, по први пут обишао цркву светог Козме и Дамјана у селу Врачево, десетак километара западно од Лешка. Повод за посету овој цркви је предлог верника из Лешка, заједно са својим свештеником оцем Миломиром, да се она обнови и претвори у манастир. По повратку у Лешак, Епископ Артемије је учествовао на свечаној седници скупштине општине Лешак на којој се говорило о културно-уметничком стваралаштву српског народа на просторима Косова и Метохије. У свом кратком излагању, Епископ Артемије се осврнуо на духовно стваралаштво на овим просторима и говорио о великој улози наших манастира у очувању културног и духовног блага на Косову и Метохији, нарочито у овим последњим годинама када је оно изложено геноциду. Истога дана Епископ Артемије је посетио манастире Никољачу и Сопоћане.

Преображење

На празник Преображења Господњег, Епископ Артемије је био гост тимочке епархије и свог духовног сина владике Јустина као и града Соко Бање. На овај велики хришћански празник коме је посвећен храм у Соко Бањи, двојица владика су служили архијерејску литургију, а након литије пререзали су славски колач, осветили грозђе и честитали празник присутним верном народу.

У поподневним часовима, Епископи Артемије и Јустин су посетили манастир Буково у коме су и коначили.

РУКОПОЛОЖЕЊА

Дана 3. јуна братија манастира Сопоћани, на дан своје храмовне славе, имала је двоструку радост – по први пут је славила са својим епископом, а затим је добила још једног слугу божијег олтара. Наиме, јерођакон ове обитељи, монах Доситеј рукоположен је тога дана у чин јеромонаха.

Исто тако 6. јуна на слави манастирске капеле Св. Краља Јована Владимира у Црној Реци, сабрат манастира Дубоки поток, монах Дамјан, рукоположен је у чин јерођакона.

Монашење

На бденију уочи празника св.Апостола Петра и Павла у манастиру Црна Река Епископ Артемије је замонашио у чин мале схиме искушеника Милована Шуловића, сабрата свете обитељи ове,давши

Нови монах браћѝ Висарион

му име Висарион. Отац Висарион се родио у Билећи где је завршио основну школу и гимназију. Започете студије на новосадском машинском факултету прекинуо је у пролеће 1999. године доласком у манастир где постаје искушеник.

Рукоположење

За време свог боравка у манастиру св. Архангела, Епископ рашко-призренски господин Артемије је рукоположио у чин јеро-

Детаљ из чина рукоположења јерођакона Германа у чин јеромонаха

ђакона сабрата ове свете обитељи монаха Германа, да би га затим на сам дан славе рукоположио у чин јеромонаха и поставио га за настојатеља свете обитељи ове.

Монашење 27. август Грачаница

Свечаним бденијем које је служио Његово Преосвештенство Епископ рашко-призренски г. Артемије уз саслуживање игумана

дечанског о Теодосија и више јеромонаха и свештеника наше епархије отпочела је прослава храмовне славе манастира Грачаница. Успење Пресвете Богородице. Појали су монаси манастира Високи Дечани. На крају бденија при упаљеним воштаним свећама у рукама свих присутних верника три искушенице ове свете обитељи, Оливера, Данијела и Маја положиле су монашке завете. Сестра Оливера Маринковић рођена 1984. год. у Лозници добила је монашко име Олимпијада, сестра Данијела Петровић р. 1972. год. у Призрену добила је монашко име Ирина и сестра Маја Ристић р. 1974. год. у Обреновцу добила је монашко име Марина.

Нове монахиње са епископом и игуманијом манастира Грачанице

ОСВЕЋЕЊЕ ЦРКАВА

Пре четири године освећењем темеља отпочела је изградња храма у славу Св. Тројице у Зубином Потоку. Иако у тешким ратним условима протојереј Милија Арновић са својим верницима и уз помоћ приложника са стране успео је да изградњу храма успешно заврши. У уторак, на трећи дан Духова, 5. јуна ове године, обављено је освећење овога храма. Предвођени својим духовним вођама, патријархом Павлом и епископом Артемијем, у порти новоизграђене цркве сакупило се неколико хиљада верног народа овог краја сев-

ерног Косова и Ибарског Колашина да би присуствовало овом изузетно важном догађају. После освећења, у продужетку, служена је света Литургија на којој је чинодејствовало преко 20 свештенослужитеља. По завршетку литургије уручене су захвалнице свима који су својом помоћу допринели да овај заиста диван храм буде изграђен и предан народу Зубиног Потока на употребу. После тога организован је културно-уметнички програм и ручак за госте.

Изградњу храма отпочео је јереј Радослав Јанковић да би касније стицајем околности то започето дело преузео протојереј Милија Арсовић и привео га крају. Ово је први новосаграђени храм на територији Косова и Метохије после двогодишњег уништавања цркава и манастира на том простору од стране албанских терориста. Нека би дао Бог да освећењем ове цркве почне обнова наших порушених светиња на Косову и Метохији, а крај њиховом уништавању.

Освећење цркве на Брезовици

На празник св. И чудотворца Козме и Дамјана 4.јула Његово Преосвештенство Епископ Артемије осветио је на Брезовици Велелепни храм посвећен св. Првомученику и архиђакону Стефану. Пре десет година родила се идеја о подизању овог храма, а пре четири године отпочела је његова изградња. Поред многобројних приложника и трудбеника који су допринели да овај храм буде завршен, посебно треба истаћи име др. Растка Александрова, лекара у пензији из Београда. Он је својим трудом, залагањем и

истрајношћу највише допринео да овај храм буде завршен, освећен и предат на употребу верном народу Сиринићке жупе.

ОСТАЛО

10. јуна 2001. године у крагујевачкој Саборној цркви сахрањен је Епископ шумадијски г. Сава, који је после краће и тешке болести преминуо у 71-ој години живота. Епископ Артемије учествовао је у служењу опела које је служио Његова Светост Патријарх српски г. Павле са још тридесетак браће Архијереја. Сахрани су присуствовали и председник СР Југославије г. Војислав Коштуница, председник Републичке владе г. Зоран Ђинђић и друге истакнуте личности јавног живота, многобројно монаштво, свештенство и народ града Крагујевца и Шумадије, као и многи поштоваоци личности и дела блаженоупокојеног Владике Саве.

Сабор СПЦ

Од 14-ог па до 23. маја 2001. године у патријашријском двору у Београду одржан је Свети Архијерејски Сабор СПЦ. У његовом раду активно је учествовао свих дана заседања и Његово Преосвештенство Епископ рашко-призренски господин Артемије

ПОСЕТА МНАСТИРУ ДЕЧАНИ, ГОРАЖЕВЦУ, ОСОЈАНИМА И МНАСТИРУ ГОРИОЧ

Обављајући своју пастирску дужност Епископ Артемије посетио је од 24 до 26 августа манастир Дечани и манастир Горич и српска села Гораждевац и Осојане.

24. августа стигао је у манастир Дечане где је истога дана обавио исповест братије ове обитељи и поразговарао са игуманом о. Теодосијем и осталом братијом о животу и проблемима са којим се сусреће манастир с обзиром на околности у којим се данас живи на тим просторима.

Другог дана боравка у манастиру у преподневним сатима Епископ Артемије заједно са командантом мултинационалне бригаде Запад генералом Вићенцом Лопс пустио је у рад реконструисани мост на реци Бистрици иза зидине манастира Дечани. Мост су обновили војници италијанског КФОР-а уз помоћ аргентинских инжењера. Овај мост је од великог значаја за манастир Дечане јер њиме доносе киселу воду за пиће чији се извор налази с друге стране Бистрице.

У подне Владика Артемије уз пратњу игумана Теодосија и игуманских војника обишао је село Гораждевац. У овом селу надамак Пећи данас живи и опстаје око 800 Срба. У разговору са народом овог села који се окупио у порт Цркве да дочека свог Епископа, Владика Артемије је охрабрио окупљене у настојањима да остану на својим огњишима и позвао их да се одазову регистрацији преносећи им став Патријарха Павла по питању регистрације. С друге стране присутни Гораждевци су упознали свог Владика о великим проблемима које имају опстајући на овим просторима. На крају су срдечно испратили Владика остајући утешени и охрабрени. Из Гораждевца Епископ Артемије се са својом пратњом упутио до

Епископ Артемије и игуман Теодосије у посету селу Осојане

села Осојане и ту посетио првих 83 повратника који већ неколико дана од како су пристигли неуморно раде на обављању својих порушених кућа. Поздрављајући Србе повратнике Епископ Артемије им је пожелео добродошлицу благословио њихов повратак и обнову рекавши да су они прва пролећна ластва. Затим се упознао о свим њиховим проблемима с којима се тренутно сусрећу и обрећао да ће се заузети да се они превазиђу. Потом је обишао и порушену осојанску цркву Св. Архангела Гаврила. Из Осојана Епископ Артемије је отишао у манастир Гориоч код Истока који као и сви наши манастири на Косову и Метохији живи у шиптарском окружењу чувани од војника КФОР-а. Владика је исповедио сестринство и топло и

мало с њима и заједнички поразговарао. Касно увече Владика се вратио у манастир Дечане. Сутрадан у недељу Епископ Артемије је служио свету архијерејск литургију са братијом манастира Високи Дечани покрај моштију Светог Краља да би се после празничног ручка хеликоптером Уједињених Нација вратио у манастир Грачаницу.

јерођакон Варнава

САДРЖАЈ

УМЕСТО УВОДА

Писмо	5
Саопштење	8

ДОГМАТИКА

<i>Њроћосинђел Сава Дечанац</i> Постање, стварање света и прародитељски грех	11
--	----

БИБЛИЈСКА ТЕОЛОГИЈА

<i>Предрађ Ракић</i> Методи текстуалне критике Новог Завета	41
<i>Њроћођакон Радомир Ракић</i> Стари Завет о браку	53

УМЕТНОСТ И ИСТОРИЈА

<i>др Предрађ Рисџић</i> Предлог за обнову изворне капеле Св. Петра Цетињског	59
<i>Јелена Рисџић</i> Хлеб у обичајној пракси српског народа	87
<i>Ж. Јанковић</i> Поводом писања о Св. кнезу Лазару	97

БЕСЕДЕ

<i>Св. Јован Златоуст</i> Беседе на посланицу апостола Павла Римљанима	105
<i>Ејпиској Арђемије</i> Беседа у 12. недељу по Духовима	113

АКТУЕЛНЕ ТЕМЕ

<i>свешћеник Бобан Миленковић</i> Кратка омилија о браку	117
--	-----

САВРЕМЕНА ХРОНИКА

<i>јерођакон Варнава</i> Савремена хроника	127
--	-----

¹⁸⁴ LXX τὰ χερουβιμ- херувиме (множина); HEB כְּרֻבִּיִם. k^orubiym – херувиме.

¹⁸⁵ LXX τὴν φλογίνην ρομφαίαν τὴν στρεφομένην; HEB הַחֶרֶב הַמְתַּפְּכֶת לֵהֵל

haaterev haamit^ahaaekhech – који се окреће на све стране.